

Hautzinger Zoltán – Hegedüs Judit – Klenner Zoltán

A MIGRÁCIÓ ELMÉLETE

ÁROP – 2.2.21 TUDÁSALAPÚ
KÖZSZOLGÁLATI ELŐMENETEL

MAGYARY
PROGRAM

Hautzinger Zoltán – Hegedüs Judit – Klenner Zoltán

A MIGRÁCIÓ ELMÉLETE

Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Rendészettudományi Kar
Budapest, 2014

Nemzeti Közszołgálati Egyetem
Rendészettudományi Kar

Szerzők:

© Hautzinger Zoltán, Hegedűs Judit, Klenner Zoltán, 2014

Szerkesztette:

Hautzinger Zoltán

Kiadja:

©Nemzeti Közszołgálati Egyetem, 2014

Minden jog fenntartva. Bármilyen másoláshoz, sokszorosításhoz, illetve más adatfeldolgozó rendszerben való tároláshoz és rögzítéshez a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulása szükséges.

Olvasószerkesztés, tördelés:

Nemzeti Közszołgálati és Tankönyv Kiadó Zrt.

ISBN 978-615-5305-54-2

TARTALOM

1. FEJEZET

A MIGRÁCIÓ ALAPTÉZISEI.....	5
1. A migráció meghatározása.....	5
2. A migráció típusai.....	7
3. Összegzés.....	18
Irodalom.....	20

2. FEJEZET

MIGRÁCIÓKUTATÁS.....	23
1. A migrációs folyamatok kialakulásának és fennmaradásának elméletei. Főbb szociológiai és közgazdasági megközelítések.....	23
2. A push- és pull-elmélet.....	24
3. A migráció neoklasszikus elméletei.....	25
4. Új közgazdasági elméletek.....	28
5. A duális vagy szegmentált munkaerő-piaci elmélet.....	29
6. A kapcsolathálózati megközelítés.....	30
7. Intézményelmélet.....	32
8. Az agyelszívás jelensége.....	33
9. Kutatási megközelítések.....	35
10. Hazai migrációkutatás.....	36
11. A migrációra vonatkozó adatforrások. A statisztikai adatgyűjtés lehetősége és értékelése.....	38
12. Összefoglalás.....	40
Felhasznált és ajánlott irodalom.....	41

3. FEJEZET

A MIGRÁCIÓ SZABÁLYOZÁSA.....	43
1. A migráció mint szabályozandó terület.....	43
2. A migráció szabályozásának alapfogalmai.....	44
2.2 Az idegenjog.....	46
3. A migrációs szabályozás magyarországi szintjei.....	50
4. A migrációs szabályozás magyarországi területei.....	53
5. Összegzés.....	63
Irodalom.....	64

4. FEJEZET

A MIGRÁCIÓ LÉLEKTANA.....	67
1. Bevezetés.....	67
2. A migráció típusai.....	68

3. A migráció szakaszai.....	69
4. A migránsok mentálhigiénés állapota	73
5. Megküzdési stratégiák és a reziliencia jelensége	77
6. A poszttraumás stressz szindróma	80
7. Hogyan segíthetünk?	82
8. Összefoglalás	83
Irodalom	84
 5. FEJEZET	
KÜLFÖLDIEK TÁRSADALMI BEILLESZKEDÉSE MAGYARORSZÁGON ...	87
1. Bevezetés.....	87
2. Az integráció célcsoportjai.....	88
3. Asszimiláció	90
4. Multikulturális társadalom	91
5. Bevándorlók integrációja az Európai Unióban.....	92
6. Az integráció mérése	96
7. A külföldiek integrációjának finanszírozása Magyarországon	98
8. Összefoglalás	99
 SZERZŐK.....	 103

1. FEJEZET

A MIGRÁCIÓ ALAPTÉZISEI

1. A migráció meghatározása

Az emberi helyváltoztatás vagy vándorlás, valamint az azzal kapcsolatban érvényesülő társadalmi és gazdasági hatások már régóta színterei a közvélekedésnek vagy a tudományos gondolkodásnak. A migráció kifejezés latin eredete arra utal, hogy a szó jelentése mögött értelmezhető cselekvés már az antik világban létező olyan tényező volt, amellyel nemcsak uralkodóknak, hadvezéreknek vagy filozófusoknak, hanem a közembernek is foglalkoznia kellett. Az ember tereket ívelő, földrajzi értelemben kifejezhető mozgása tehát már abban az időben egyszerre volt köznapi, társadalmi, gazdasági, jogi és tudományos kategória.

A migráció elméleti alaptéziseinek, kutatásának és legfontosabb elméleti tudnivalóinak napjainkban már könyvtárnyi irodalma van, fogalmi ismérveinek számos megközelítése látott napvilágot, de a migráció definíciójának középpontjában még mindig emberi magatartás, a lakóhely megváltoztatása, a költözés vagy a vándorlás áll. Izgalmasnak tűnik azonban annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy minden emberi mozgás bevonható-e a migráció fogalmi körébe. Egyes vélemények szerint például a migráció államokat, sőt, egész népeket hozott létre, illetve formált, vagy éppen fordítva, népeket, államokat sodort el. Ilyen értelemben migrációs eseményként jellemezhető a magyar Honfoglalás ugyanúgy, mint a legtöbb amerikai állam megalakulása, de sajátos népességmozgás révén alakulhatott meg Izrael vagy éppen az afrikai Libéria, amely egy úgynevezett „repatriációs” folyamat eredményeként jött létre.¹ Más gondolatok egyenesen migrációt motiváló tényezőként állítják be, hogy a népesség helyváltoztatását alapvetően az adott közösség megmaradásának, megélhetésének kényszersége, a megismerés szükséglete, az ember hódító vágya, illetve a katasztrófák hatására történő menekülése határozta meg.² A vándormozgalom előtörténete a különböző népek többé-kevésbé véglegesnek tekinthető letelepedésével ugyanakkor lezárult. Ezt követően a vándorlást inkább a vallási, politikai okok következtében menekülésére kényszerült, kényszerített emberek közösségeinek, illetve az új ismeretek megszerzése érdekében vándorútra keltek csoportjainak vándorlása váltotta fel. A migráció értelmezésének középpontjában a népességmozgást felváltotta az egyéni cselekvés. Ezt támasztják alá azok a vélemények, amelyek szerint – elsődlegesen statisztikai szempontból – az egyes vándormozgalmak individuális jelenségekből állnak. Ezen a szinten – vagyis a vándor-

1 Vö.: HALÁSZ Iván: *A nemzetközi migráció és a közigazgatás*. Budapesti Corvinus Egyetem. Budapest, 2011. 5.

2 TÓTH Pál Péter: *Népességmozgások Magyarországon a XIX. és a XX. században*. In: Lukács Éva – Király Miklós (szerk.): *Migráció és az Európai Unió*. Szociális és Családügyi Minisztérium. Budapest, 2001. 19.

lókat számbavételi egységnek tekintve – ugyanis nem okoz problémát a statisztikusok számára sem az adatok feldolgozása, sem a makroadatokat előállítás.³

Tekintsünk bárhog is a migrációra, közhelyszerű a megállapítás, hogy a migráció gyakorlatilag egyidős az emberiséggel, ezért korántsem beszélhetünk új jelenségről.⁴ A tartózkodási hely ideiglenes vagy végleges megváltoztatása emberi szükséglet, az ezt motiváló körülmények századok óta változatlanok, legegyszerűbben megfogalmazva a migráció mögött az egyéni életminőség javítása húzódik.⁵ A migráció így egy visszacsatolási folyamat, hiszen a racionális vándor csak akkor vállalja a vándorlás terheit, ha mindent összevetve mérlege többet mutat.⁶ A visszacsatolás lehetősége pedig abban keresendő, hogy a migráció olyan térségből indul ki, ahonnan racionális okok mutatkoznak az elvándorlásra, és olyan térségbe hatnak, ahová megéri eljutni. Ha ezek a körülmények megváltoznak, a vándorlási motivációk és célok is ennek megfelelően módosulnak.

A migráció mint társadalmi jelenség – a fenti értelmezések mellett – értéksemleges kifejezés is, amelynek vannak egyértelműen pozitív (a népességfogyással vagy a gazdaság élénkítésével összefüggő) és negatív (emberkereskedelem, „ellátórendszer-turizmus”) hatásai.⁷ A vándorlás mögött azonban részletesebben is körvonalazható tényezők állapíthatók meg. A migrációs döntés kifejezi a kibocsátó és befogadó ország polgárainak elégedettségi szintjét, illetve a politikai és gazdasági helyzetet, emellett a migráció a mozgásra való képességet jelenti. Ha valaki magas szintű, speciális képességekkel rendelkezik, akkor több lehetőség közül választhat.⁸

A migráció elemzése ugyanakkor nem egyszerű kérdés, mivel egyfelől a vándorlásnak nincs egységes, átfogó elmélete, amely alapján a tartós vagy ideiglenes helyválttatás egyszerűen megérthető lenne, másfelől a bevándorlásban érvényesülő minták és tendenciák azt jelzik, hogy a jelenlegi migrációs folyamat megértéséhez nem elegendő csupán egyetlen tudomány eszköztárát felhasználni.⁹ Ezzel összefüggésben elméleti modellek sora foglalkozik azzal, hogy milyen okokra vezethető vissza a migráció, amelyekről részletesen később, a migráció kutatása fejezetben lesz szó.

3 ILLÉS Sándor – KINCSES Áron: *Migráció és cirkuláció*. Statisztikai Szemle, 87. évf. 2009/7-8. 730.

4 Szalayné Sándor Erzsébet: *Bevándorlási politika az Európai Unióban és Magyarországon*. Forrás: http://www.publikon.hu/application/essay/500_1.pdf (letöltés időpontja: 2013. 12. 11.)

5 HATTON, Timothy J. – WILLIAMSON, Jeffrey G.: *Global migration and the world economy. Twocenturies of policy and performances*. The MIT Press. Cambridge, Massachusetts. London, England. 1.

6 NAGY Boldizsár: *A magyar menekültügy és menekültügy a rendszerváltoztatástól az Európai Unióba lépésig*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2012. 41.

7 ÖRDÖG István: *Menekültügyi mítoszok, féligazságok*. Fundamentum, 2013/2. 77.

8 RÉDEI Mária: *Mozgásban a világ. A nemzetközi migráció földrajza*. Eötvös Kiadó, Budapest, 2007. 16.

9 MASEY, Douglas S. – ARANGO, Joaquin – HUGO, Graeme – KOUAOUCCI, Ali – PELLEGRINO, Adela – TAYLOR, J. Edward: *A nemzetközi migráció elméletei: áttekintés és értékelés*. In: Sík Endre (szerk.): *A migráció szociológiája*. ELTE TáTK, Budapest, 2012. 7.

2. A migráció típusai

Az emberi vándorlás számos szempont figyelembevételével, különböző módon csoportosítható. A vonatkozó szakirodalom és a nemzetközi, illetve az európai jogalkotás vagy -értelmezés azonban korántsem egységes abban, hogy konkrétan milyen egységes rendezőelv alapján lehet vagy célszerű a vonatkozó tipizációt megtenni. Az alábbiakban a migráció többféle megközelítéséről lesz szó azzal, hogy valójában a csoportosítási szempontok kevésbé változatosak, mivel azt leggyakrabban az államhatár, a motívum és célzat, illetve az utazás jogszerűsége és a tartózkodás időtartama felől szokták megkülönböztetni. Szintén megjegyzendő, hogy a migráció típusainak éles elhatárolása egyébként sem könnyű, mert az egyes típusok rendszerint keverednek egymással, valamint a migrációnak olyan atipikus formái is léteznek, amelyek nem emberi mozgással, hanem az államhatár megváltozásával, avagy államok megszűnése vagy új államok létrejötte miatt fordulhatnak elő.¹⁰ Ez utóbbi jelenségek a migráció passzív formációi lehetnének, de ennek értelmezése azért nem helyes, mert – ahogy fentebb már láthattuk – a migráció magjában mindig aktív emberi magatartásnak kell lennie.

2.1 Külső vagy belső (országokon belüli vagy nemzetközi) migráció

A migráció csoportosításának egyik legismertebb szempontja a vándorlást aszerint különbözteti meg, hogy az államhatár átlépésével valósul-e meg. E tipizálás alapja az államhatár,¹¹ amely nem egyszerű geometriai vonal, mivel az államhatár szegélyezte államterület háromdimenziós kiterjedése ezt nem is teszi lehetővé. Minthogy az államhoz tartozik a területe feletti légtér és a földfelszín alatti – ember által elérhető – mélység, nem beszélve a partközeli tengeri vagy óceáni területekről, maga az államhatár az államterület e szabálytalan gömbcikk-szerű terét fogja körül.¹² Közjogi értelemben az államhatár az állami főhatalmat is behatárolja, míg társadalom-földrajzi szempontból az államhatár olyan területeket is elválaszt egymástól, amelyek azonos vagy hasonló nyelvi és kultúrkörnyezethez vagy ugyanahhoz a nemzetközi politikai vagy gazdasági térséghez tartoznak. Az államhatár további funkciók sajátossága ezekben az esetekben, hogy az elválasztás–összekötés kettősége keretében, a közös érdekek mentén összefogást

10 LŐRINCZ Aranka – ZÁMBÓ Katalin: *Migrációs ismeretek*. Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest, 2012. 9.

11 A vonatkozó magyar jogi szabályozás szerint az államhatár a Föld felszínén függőlegesen áthaladó képzeletbeli síkok összessége, amelynek a Föld felszínén haladó vonalát nemzetközi szerződések határozzák meg, és a természetben határjelek jelölik. Vö.: Az államhatárról szóló 2007. évi LXXXIX. törvény 1. §.

12 SALLAI János: *Az államhatárok*. Változó Világ 58. Press Publica, Budapest, 2004. 11.

szorgalmazva új, addig kevésbé ismert lehetőségeket megnyitva határon átnyúló összeköttetést és kapcsolatot biztosít az érintett területek között.¹³

A migráció belső (intern) vagy külső (extern) jellegének meghatározása csak közjogi oldalról lehet egyszerű. Ilyen értelemben belső – vagy csak településközi¹⁴ – az emberi helyváltztatás, ha a költözés nem jelent más állami főhatalom alá kerülést, míg külső a migráció, ha a vándor az államhatár átlépésével egyúttal más főhatalom alárendeltségébe is kerül. Ez utóbbi kritérium nem mellesleg a nemzetközi vándorlás fogalmi meghatározásának az alapja is, amely azzal a hozzáadott fogalmi elemmel egészül ki, hogy az ilyen migráció egyúttal huzamosabb idejű tartózkodást foglal magában. Így nem számítandó ide a turisztikai, diplomáciai vagy a tanulmányi célú tartózkodás.

Az országon belüli vándorlás alapja, hogy az államok a területükön jogszerűen tartózkodó (saját állampolgárságú és a területre jogszerűen belépett) személyek számára általában megengedik a tartózkodást és a szabad helyváltztatást.¹⁵ Maga a mozgásszabadság is a jogtörténetben először az országon belüli költözés, letelepedés szabadságát jelentette, és csak a modern állam és államhatárok ellenőrzésével alakult ki a huszadik században a nemzetközi migráció szabályozása.¹⁶ A belső migráció esetén a legfőbb mozgatórugót a gazdasági okok jelentik, amelyek közül kitüntetett szerepet játszanak a munkaerőpiaccal kapcsolatos motivációk.¹⁷ A belső vándorlás szabadsága ugyanakkor nem feltétlenül korlátlan. A közel másfél milliárdos népességgel rendelkező Kínában például az országon belüli vándorlást elsősorban a migrációs hajlandóság volumene és a népességelosztás egyenlőtlenségeiből eredő kedvezőtlen folyamatok mérséklése érdekében kell szabályozni. Emellett egy adott országon belül is létezhetnek olyan zárt entitások, területek, amelyek esetében a belépés – például biztonsági vagy határvédelmi célból – országon belül is külön engedélyhez lehet kötve. Egészen másabb természetű példaként említhető a hazai jogrendszerből egyes személyi szabadságot korlátozó büntető anyagi vagy eljárásjogi intézkedéseket. Ilyenek a kitiltás¹⁸ vagy a lakhelyelhagyási

13 BARANYI Béla: *A határmentiség dimenziói Magyarországon*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2007. 30.

14 A településen belüli és a településközi állandó és ideiglenes jellegű mozgás alakulásának mérhetőségével kapcsolatban lásd bővebben: L. RÉDEI Mária: *Demográfia*. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest, 2001. 104.

15 Ez a jog megjelenik a magyar Alaptörvényben is, amelynek XXVII. cikk (1) bekezdés szerint „Mindenkinek, aki törvényesen tartózkodik Magyarország területén, joga van a szabad mozgáshoz és tartózkodási helye szabad megválasztásához.”

16 PAPP András László: *Mozgásszabadság. Alkotmányjogi és nemzetközi jogi alapok*. L'Harmattan Kiadó. Budapest, 2009. 13.

17 BÁBA Karola: *Földrajzi mobilitás, migráció*. Új ifjúsági Szemle, 2008/nyár–ősz, 117.

18 A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) 57. § (1) és (2) bekezdés szerint azt, akinek ott tartózkodása a közérdeket veszélyezteti, egy vagy több településről, vagy egy település, illetve az ország meghatározott részéből ki lehet tiltani. A kitiltás legrövidebb tartama egy év, leghosszabb tartama öt év.

tilalom¹⁹ intézményei, amelyek vagy valamely terület közigazgatási határának elhagyását, vagy valamely területen való tartózkodást – értelemszerűen letelepedést – korlátozzák vagy zárják ki meghatározott időre.

Az államhatár átlépésével járó migráció jogalapja is a szabad helyváltoztatáshoz való jog. Ez azonban a belső migráció szabályozásához képest sokkal összetettebb normarendszert feltételez. Egy szuverén állam az államhatára átlépését, különösen a beutazást bizonyos feltételek meglétéhez kötheti. A mozgás szabadságának általános értelmezéséhez napjainkban már hozzátartozik az ország területére való belépés lehetősége, az onnan való kiutazás, a kivándorláshoz és a hazatéréshez való jog, illetve az ezeket érvényesítő, korlátozó vagy kizáró jogintézmények köre.²⁰

A nemzetközi migráció az azonos etnikai, kultúr- vagy gazdasági–politikai környezet szempontjából mutathat belső vagy külső jellegzetességeket. Előfordulhat ugyanis, hogy a határátlépéssel járó mozgással a vándor társadalom-földrajzi szempontból nem kerül más kultúr- vagy nyelvi környezetbe, avagy egy-egy gazdasági együttműködésen alapuló térségen belüli migrációt elhatárolják az ilyen együttműködésben nem részes államokból érkező vándorlástól. Ilyen értelemben csak közjogilag tekinthető extern migrációnak egy magyar származású vajdasági személynek hazánkba vándorlása, míg a közös európai politikának, illetve a szabad tartózkodás és mozgás joga megadásának köszönhetően bizonyos szempontból belső migrációnak tekinthető az is, amikor egy európai uniós tagállam polgára egy másik tagállamba utazik, tartózkodik huzamosabb ideig vagy telepedik le.

2.2 Kifelé vagy befelé irányuló migráció (kivándorlás vagy bevándorlás)

Az emberi helyváltoztatás definiálásának szintén alapvető szempontja annak iránya szerinti meghatározása. Másképp fogalmazva, a migrációnak mindig két arca van: a bevándorlás és a kivándorlás, hiszen a bevándorlóknak először valahonnan ki kell vándorolniuk.²¹

A kivándorlás – az extern migrációval összefüggésben fentebb már említettekkel összefüggésben – a származási vagy a kiindulás helye szerinti ország állami főhatalma alóli kikerülést vonja maga után. Az ilyen típusú migráció napjainkban mérsékelt figyelmet kap, mivel a kivándorlás gerjesztette migráció szabályozási kényszere nem a kiinduló, sokkal inkább a befogadó (cél- vagy tranzit-) országoknál jelentkezik. Ez azonban

19 A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (Be.) 137. § (1) bekezdés szerint a lakhelyelhagyási tilalom a terhelt mozgási szabadságát és a lakóhely szabad megválasztásának jogát korlátozza; a lakhelyelhagyási tilalom hatálya alatt álló a meghatározott területet, körzetet engedély nélkül nem hagyhatja el, a tartózkodási helyét, illetőleg a lakóhelyét nem változtathatja meg.

20 Tóth Judit: *Státuszjogok*. Lucidus Kiadó, Budapest, 2004. 156.

21 HALÁSZ I.: *A nemzetközi migráció és a közigazgatás*, i. m. 7.

nem jelenti azt, hogy a kivándorlásból eredő, elsősorban az elvándorolt munkaerő vagy szakemberek hiányából („agyelszívásból”) származó problémák kezelésére ne kellene megoldást találni. Erre a magyar jogtörténetben is találunk kísérletet. A 20. század elején elfogadott kivándorlásról szóló törvény indokolásában azt olvashatjuk „*a kivándorlás csökkentésére a közgazdasági és iparfejlesztési irányban teendő intézkedések képezik a leghathatósabb eszközt, és a kormány minden egyes tagja saját ügykörében mindent el fog követni, hogy ez irányban kedvezőbb állapotokat teremtsen, és mindazok az okok, melyek a kivándorlást elősegíthetik, lehetőleg elháríttassanak...*”²² E rövid idézet is jól szemlélteti, hogy a kivándorlást előidéző tényezők (úgynevezett push-faktorok) mérséklésével, az elmaradottabb régiók fejlesztésével lehet csak a migráció volumenét hatékonyabban csökkenteni, és csak szükségmegoldásnak tekinthető a migrációs célszországok által szorgalmazott korlátozó intézkedések alkalmazása. A kivándorlás oka ugyanakkor nemcsak gazdasági természetű lehet. A fentebb említett push-faktorok keletkezhetnek természeti vagy ipari katasztrófa, gyakrabban fegyveres konfliktus miatt. Ezek a tényezők azonban térben viszonylag közelre hatnak, illetve ideiglenesek, azaz a nem gazdasági célból elvándorlók (elmenekülők) túlnyomó többsége általában a visszatérés reményében hagyja el otthonát.

Ahogy a kivándorlás esetében push-, úgy a bevándorlás tekintetében pull- (vonzó) faktorokról beszélhetünk.²³ A migráció racionális mivoltából eredően egy ország területére csak abban az esetben irányul a vándorlás, ha az a migráció alanyai egyéni érdekeit szolgálja. A bevándorlás ilyen szempontból a célsz ország politikai és gazdasági jellemzőitől függ, hiszen a vándorok olyan országot keresnek, ahol menedéket kaphatnak a politikai (vagy egyéb) üldözés elől, illetve ahol gazdasági szükségleteiket jobban ki tudják elégíteni.

Napjainkban elsődleges migrációt motiváló tényezőnek minősül az a fajta gazdasági perspektívánélküliség, amely nem okoz közvetlen egzisztenciakárosodást. Az ilyen személyes indítást gerjeszthetik a célsz országban fellelhető vonzó munkakörülmények és szociális ellátórendszerek, amelyek azonban a gazdasági összeomlás és a nemzetiségi konfliktusok éleződésének víziójával járhat.²⁴ A bevándorlás és az eleinte átmeneti, később egyre inkább véglegesnek tekintett új lakóhelyen való letelepedés eredményeként ugyanis etnikulturális kisebbségek jönnek létre, amelyek a többségi, domináns népességgel való interakcióba lépnek, annak társadalmi folyamataiban egyre intenzívebben vesznek részt, és az egyre szorosabb szociálökonomiai illeszkedés (integráció) lépcsőfokain áthaladva honos népcsoporttá válnak vagy asszimilálódnak (különböző mértékben, de beolvadnak a többségi társadalomba).²⁵ Az eltérő kultúrák találkozásából

22 A kivándorlásról szóló 1903. évi IV. törvénycikk általános indokolása

23 A push- és pull-faktorok mint migrációs törvényszerűségek meghatározása Ernst Georg Ravensteintől származik, aki a 19. században több munkát is szentelt e témának. Vö.: Grigg, D. B.: *E. G. Ravenstein and the „laws of migration”. Journal of Historical Geography, 1977/3. 41.*

24 CSERESNYÉS Ferenc: *Migráció az ezredfordulón*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2005. 24.

25 PÓCZIK Szilveszter: Nemzetközi migráció – biztonságpolitikai, rendészeti aspektusok. Forrás: http://www.itvagyunk.eu/application/essay/120_1.pdf (letöltés időpontja: 2013. 12. 19.)

származó problémák megoldása, a beérkezők alkalmazkodásának és modernizációjának elősegítése társadalmi többletköltséggel jár, amelyet a befogadó ország a bevándorlásból eredő hasznok érdekében vagy magára vállal, vagy – részint engedve az egyre hangsúlyosabb, a szubjektív biztonságérzet gyengüléséből származó hangoknak – eme hasznokat figyelmen kívül hagyva adminisztratív módon és rendszeti eszközök igénybevételével inkább a bevándorlás csökkentését tűzi ki célul.

2.3 Egyéni vagy többes (csoportos, tömeges) migráció

A migráció meghatározható az abban résztvevők száma vagy terjedelme szerint is. Kiinduló tételként kell azonban megfogalmazni, hogy a vándorlás mint emberi magatartás mindig egy természetes személyhez, a migránshoz kapcsolódik. Az egyén van a központban a vándorlás során létrejövő egyes jogviszonyokban is. Az állami főhatalom megváltozását nem igénylő mozgások esetén a lakóhely megváltoztatása vagy akár új lakcím igénylése mögött is konkrét személynek kell lennie, míg az államhatár átlépését igénylő utazás során az utazási engedélyek (útlevél, vízum, tartózkodási engedély stb.) igénylése, de még a határforgalomban való részvétel is kizárólag egyedi személyazonossággal rendelkező személyt feltételez. Szintén konkrétan meghatározható alanya van az egyes migrációval kapcsolatos procedúráknak, így a menedékjogi, az idegenrendészeti vagy a honosítási eljárásoknak. A migráció tehát egyéni motiváción és döntésen alapuló magatartás, amely az egyén szükségleteinek kielégítése céljából történik. Másképpen fogalmazva a migráció az egyéni szereplők összekapcsolódása révén is értelmezhető, azaz a migráció létrejöttét, irányát, összetételét és tartósságát egyaránt befolyásolják az egyéni törekvések.²⁶ A fentiekből kiindulva tehát a migráció csak e körülmények figyelembevétele mellett differenciálható úgy, hogy a vándorlásban egy vagy térben és időben nagyjából megegyező módon, egyszerre több személy vesz részt.

Az egyéni migráció mind a döntést, mind a cselekvést tekintve önállóan történik. Előfordulhat, hogy a vándorlásban többen is összekapcsolódnak, de ez a kapcsolat csak laza köteléken alapuló mozgást jelent, amelynek során a társak akár örökre is eltávolodhatnak egymástól. Az egyéni migráció a kezdetektől megőrzi az individualista jellegét, az utazás mögött meglévő, konkrét személyhez kapcsolódó törekvés nem kapcsolódik szorosan másokhoz.

A csoportos migráció meghatározása mögött az egyéni célok kapcsolata figyelhető meg. Ebben az esetben már nem pusztán térben és időben létrejövő ad hoc találkozásokról beszélhetünk, hanem olyan törekvések együttes megvalósításáról, ahol a vándorlás megkezdésétől kezdve egymás érdekeire is figyelemmel következik be a vándorlás. A csoportos mozgás mögött lehetnek rokoni vagy baráti kapcsolatok, amelyek egyaránt jelentős szerepet játszanak az elindulás és a megérkezés vagy beilleszkedés

26 GÖDRI Irén: *Migráció a kapcsolatok hálójában*. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológiai Doktori Iskola. Budapest, 2008. 46.

során. Szintén a csoportos migráció kategóriájába sorolható a nagyobb családi egységek egyesítésére irányuló törekvés, ahol először a családfő vagy a legmagasabb kereseti potenciállal rendelkező személy kel útra, hogy a család többi tagja majd idővel később csatlakozzon az először útra kelőhöz.²⁷

A nagyobb létszámban jelentkező migráció az egyéni és a csoportos vándorláshoz képest is más jellegzetességekkel bír. A tömeges, határokat átlépő migráció összefügghet (és gyakran össze is függ) természeti katasztrófákkal, de egyes államok belpolitikájával (államon belüli erőszak) vagy külpolitikájával (háború, agresszió, nemzetközi fenyegetés) is.²⁸ A tömeges migráció kialakulása mögött meglévő sajnálatos tényezők révén is alakulhattak ki olyan fogalmak, mint „invázió”, „bomba” vagy „hullám”, amelyek – Nils Muiznieks szavaival élve – természeti katasztrófák vagy fegyveres konfliktusok tulajdonságaival ruházzák fel magát a jelenséget.²⁹ Ebből is kiindulva a tömeges méreteket öltő migrációt nem lehet a migrációs hajlandóság növekedésével összemosni. Lényeges különbség mutatkozik az azt előidéző körülményekben és magában a jelenségben is. Tömeges migráció esetén valamilyen konkrétan meghatározható, negatív természetű esemény hatására térben és időben egyszerre nagyszámú személy vesz részt a vándorlásban, míg fokozottabb migrációs hajlandóság esetében az egyénileg vagy csoportosan vándorló személyek nagyobb létszámú megjelenése csak véletlenszerű.

2.4 Szabad akaraton alapuló vagy kényszer szülte migráció (önkéntes vándorlás vagy menekülés)

A migrációban érvényesülő motivációs tényezők szerint a vándorlás alapulhat szabad akaraton, avagy olyan körülmények túlsúlyba kerülésének a hatására, amelyek nem hagynak választást a migrációban résztvevő számára arra, hogy akaratának megfelelően ne éljen a helyváltoztatás szabadságával. A szabad akaraton alapuló vagy önkéntes migráció és az úgynevezett kényszmigráció közötti különbségtétel egyik pillére a mozgásszabadság rendelkezésének a lehetősége vagy kizárása, míg másik pillére az egyes migrációs (push- és pull-) tényezők egyikének túlsúlyba kerülése.

Önkéntes vándorlás esetén az egyén a mozgás szabadságával, azon belül is az ország megválasztásának – így egy ország területének elhagyása és a letelepedés, munkavállalás – jogával kíván élni.³⁰ A szabad akaraton alapuló vándorlás vagy költözés esetében a migráció mögött elsősorban gazdasági érdekek, azon belül a célsz ország felől érzékelhető

27 MASSEY, Douglas S. – Goldring, Luin – Durand, Jorge: *Folyamatoságok a transznacionális migrációban: tizenkilenc mexikói közösség elemzése*. In: Sík Endre (szerk.): *A migráció szociológiája 2*. ELTE TáTK Budapest, 2011. 24.

28 KORINEK László: *Kriminológia 1*. Magyar Közlöny Kiadó, Budapest, 2010. 527.

29 Idézi ÖRDÖG I.: *Menekültügyi mítoszok, fél igazságok*, i. m. 76.

30 TÓTH Judit – MAJTÉNYI Balázs – PAP András László: *A mozgás szabadsága – a szabadság mozgása*. Föld-rész, 2009/1. 5.

húzóhatások érvényesülnek. Ahogy Nagy Boldizsár fogalmaz: a vándor ésszerű lény, csak akkor helyezi át életének súlypontját hosszabb időre, ha az a saját érdekei szempontjából előnyös. Ha nem kap munkát, nem tud vállalkozni, és a szociális ellátórendszer előnyeit sem terjesztik ki rá, akkor kevésbé lesz motivált.³¹ A migrációs döntést tehát konkrét helyi dimenziók határozzák meg, amelyek a közelebbi vagy távolabbi környezetről szerzett ismeretek és a saját lehetőségek összevetésén alapulnak.³²

Az önkéntes vándorlással ellentétben a kényszer szülte migráció mögött nem gazdasági, egy jobb életkörülményeket biztosító hely ígérete feszül, hanem az egyén akaratán kívüli krízishelyzet, amely mint taszítóerő minden más tényezőnél hangsúlyosabban jelentkezik, és lényegében nem hagy esélyt a későbbi vándornak arra, hogy a migrációban ne vegyen részt. A kényszersmigráció ugyanakkor a kiinduló tényező egyénre gyakorolt hatása, illetve a kényszer dominanciája tekintetében is továbbértelmezhető. A kényszersmigrációt előidézhetik társadalmi vagy természeti jelenségek, amelyek miatt az életkörülmények elviselhetetlenné válnak, vagy amikor valamilyen fegyveres konfliktus miatt alapvető emberi (az élethez vagy az emberi méltósághoz való) jogok gyakorlása válhat kétségesse. A kényszer dominanciája tekintetében pedig beszélhetünk egyfelől kényszerű migrációról, amikor egy társadalmi csoport az életkörülményeinek vagy létszükségleteinek beszűkülése vagy megszűnése miatt, de még önként kényszerül dönteni az elvándorlás mellett, másfelől tényleges kényszersmigrációról, amikor az elköltözést erőszakkal (elhurcolással vagy deportálással) hajtják végre.³³

Bármilyen taszító tényező is legyen a kényszer szülte migráció mögött, Sík Endre szerint szociológiai értelemben a menekülés és a kényszersmigrálás között nincs érdemi különbség. Mindkettő esetében meghatározó a külső kényszer, és kevés idő jut a migráció előkészítésére, nem beszélve arról, hogy a válság csökkentésére a migránsnak költségeket kell fordítania.³⁴ Emellett a migráció mögött meghúzódó egyéni és kollektív döntések, fizikai és lelki kényszerek bonyolult rendszert alkotnak, ritkán találkozunk „vegytisztán” önkéntes vagy kényszerű migrációval. Kováts Andrással egyetértve még a látszólag autonóm döntések mögött is számtalan kényszerítő erő húzódhat, és a legkiszolgáltatottabb, legreménytelenebb helyzetben élők számára is van döntési lehetőség.³⁵

31 NAGY B.: *A magyar menekültjog...* i. m. 33.

32 L. RÉDEI Mária: *A tanulmányi célú mozgás*. Reg-Info Kft., Budapest, 2009. 8.

33 SZALKAI Attila: *A kényszersmigráció biztonságpolitikai kockázata a 21. század elején*. Nemzet és Biztonság, 2010/3. 60.

34 SÍK Endre: *A társadalmi előnyök rekonverziója a menekülés során*. Szociológiai Szemle, 1992/1. 63.

35 KOVÁTS András: *Nemzetközi migrációról egy dokumentumfilm-gyűjtemény kapcsán*. Forrás: http://idegenekakertemben.hu/migracios_tanulmany_kovats.andras.pdf. (letöltés időpontja: 2014. 01. 07.) 15.

2.5 Időszakos vagy tartós (ideiglenes vagy állandó célú, elsődleges vagy másodlagos) migráció

A migráció elsősorban térbeli fogalom, hiszen a vándorlás alapvetően csak ebben a dimenzióban képzelhető el. Emellett, ugyanakkor a migráció a vándorlás időtartama szempontjából is értelmezhető. Sőt, a mozgás szándéka mellett az időtartam az a tényező, amely a migráció meghatározása szempontjából érdekes lehet.

A mozgás jellege, tartóssága alapján beszélhetünk a rövid tartamú, ideiglenes kiutazásról és az ideiglenes (határozott idejű) tartózkodásról, továbbá megkülönböztetjük a végleges távozást, valamint az ahhoz (szerencsés esetben, de nem szükségképpen) társuló letelepedést (határozatlan idejű tartózkodást), illetve a huzamosabb távollétet követő hazatelepedést vagy hazatérést.³⁶ Eleve jogosnak tűnik a felvetés, hogy a migráció valóban csak tartós elvándorlást jelenthet-e, így annak fogalmi körébe nem tartozik a rövid tartamú vagy a hosszabb, de határozott idejű és jól körülhatárolható (turisztikai, gyógykezelési, tanulói-hallgatói, diplomáciai, kiküldetési vagy akár rendészeti, békefenntartói stb.) szándékú tartózkodás.³⁷ E kérdés megfjtése nem tárgya e munkának, fontos azonban leszögezni, hogy a migráció éppúgy értelmezhető egyfelől hagyományos értelemben, amely a vándorlást egyszeri és tartós eseményként fogja fel (letelepedés), másfelől cirkulációként, azaz olyan jelenségként, amely az ismétlődő vándorlást foglalja magában. Maga a cirkuláció tehát az egyének többes, visszatérő mozgásainak a rendszerét jelenti. Magában foglalja a szezonális (elsősorban a mezőgazdaságban, építőiparban vagy a tömegturizmushoz kapcsolódó szolgáltatási ágazatokhoz kapcsolódó) vándorlást, az ingázó (államhatárok menti munkaerőmozgásból eredő) vándorlást és az időbeli ritmus nélküli szabadidős, hivatás- vagy bevásárló-turizmust.³⁸ A cirkuláció migráción belüli megközelítése tehát azt nyomatékosítja, hogy a vándorlás még nemzetközi értelemben is csak ritkán értelmezhető egyszeri és végleges eseményként. A migráció időbelisége felveti azt a kérdést is, hogy a vándorlás befejezett, tartós vagy határozatlan idejű, avagy befejezetlen, vagyis ideiglenes, netán határozott idejű. Ez utóbbi esetében a vándorlás egy olyan kategória, amely nemcsak egy országban jelentkezik, hanem olyan folyamatként, amelyben a migráció időben elhúzódik, állomásokat, tranzitterületeket érint. A be nem fejezett migráció tehát újabb vándorlási okokat rejt magában, a korábbi célszág kiinduló területté válik, ezáltal a migráció újabb, ezúttal már másodlagos vándorlássá alakul.

36 TÓTH Judit: *A nemzetközi migráció jogi alapjai*. In: LUKÁCS Éva – KIRÁLY Miklós (szerk.): *Migráció és az Európai Unió. Szociális és Családügyi Minisztérium*, Budapest, 2001. 83.

37 A statisztikai számbavételre vonatkozó 1998. évi ENSZ ajánlás a tartózkodás idejét 12 hónapban határozza meg, ezzel kívánja a tartózkodás szándékát kifejezni. Vö.: Rédei Mária: *Mozgásban a világ*, i. m. 21.

38 Illés S. – Kincses Á.: *Migráció és cirkuláció*, i. m. 731–732.

A fentiek mellett a külföldiekre vonatkozó beutazási és tartózkodási rendelkezések általában időbeli szempontok szerint is meghatározzák az idegenek tartózkodásáról szóló szabályokat. Ilyen időbeli határ például a magyar idegenjogban a féléven belüli három hónapot meghaladó vagy azt nem meghaladó kategória, avagy az egyes tartózkodási engedélyek években meghatározott érvényességi ideje. Nem szokatlan ugyanakkor, hogy egy állam egyes, vele állampolgársági jogviszonyban nem lévő külföldi személyi kategóriákat privilegizált helyzetbe hoz, amelynek révén a tartózkodás külön engedély nélkül is akár határozatlan idejű is lehet. Ilyen például a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyi kör meghatározása, de ebbe a körbe sorolandók a menedékjogot élvezők is, akik a menekültstátusz megállapításával kiesnek az idegenjog személyi hatályából, azaz rájuk – egyes állampolgársághoz kötött jogviszonyok létesítése kivételével – ugyanazok az általános szabályok vonatkoznak, mint az állampolgársággal rendelkezőkre.

2.6 Gazdasági, politikai, ökológiai vagy kulturális migráció

A migráció felosztásának egyik legáltalánosabb módja, hogy annak mi a konkrét kiváltó oka, motivációs tényezője. Korinek László szerint a világ fejlett és fejletlen régiói között meglévő tetemes életminőség-különbség, valamint a demokratikus és az egyes polgáraikat üldöző anti-demokratikus államok között biztonsági okok miatt létezik gazdasági és politikai migráció.³⁹

Gazdasági indíttatású a migráció, ha annak kiváltó oka a jobb megélhetésre törekvés, a származási országban lévő, elsősorban finansziális lehetőségeknél jobb feltételek keresése. A fentiekkel összhangban a gazdasági migráció minden esetben önkéntes vándorlást feltételez, azaz a jobb pénzügyi lehetőségek keresése avagy a származási országban tapasztalható megélhetési lehetőségek szűk vagy ki nem fizetődő volta nem lehet alapja menedékjogi státusz megadásának. Nem feledhető el továbbá, hogy a migráció egyúttal egyre nagyobb transznacionális üzletgá alakul, amely egyszerre több szinten és több intézmény bevonásával szervezi az emberek áramlását a tőke és a javak mellett. Ebben az üzletágban megjelennek a küldő és a fogadó államok, kormányzati szervek, a multinacionális cégek, a munkaerő mozgását szervező ügynökségek, nemzetközi migrációs szervezetek, etnikai csoportok, vallási közösségek, de még embercsempész hálózatok is.⁴⁰ A globális méretűvé szélesedett nemzetközi gazdasági munkamegosztás ugyanakkor egyrészt munkaerőhiányt idézett elő a fejlett ipari országokban, másrészt bizonyos régiókat a perifériára szorított, ezekben munkaerő-felesleget hozott létre. Cseresnyés Ferenc megfogalmazásában gazdasági és társadalmi szintkülönbségek alakultak ki, és a nehézségeket fokozta a fejlődő országok túlnépesedése, a Föld egyes régióiban bekövetkezett demográfiai robbanás.⁴¹ A gazdaságilag motivált migráció erősödését pedig

39 KORINEK László: *Kriminológia 2.* Magyar Közlöny Kiadó, Budapest, 2010. 420.

40 MELEGH Attila: *A globalizáció és migráció Magyarországon.* Educatio, 2011/2. 167.

41 CSERESNYÉS F.: *Migráció az ezredfordulón*, i. m. 23.

fokozza a kommunikációs és utazási eszközök fejlődése, a világ zsugorodása, az egyes célszágok egyre elérhetőbbé válása.

A gazdasági migráció egy sajátos formájaként értelmezhető az úgynevezett befektetői migráció vagy befektetői letelepedés,⁴² amelynek értelmében a külföldi gazdasági érdekei másabb dimenzióban jelentkeznek, mint az általános értelemben vett gazdasági vándor esetében. A befektetői érdekeltség mögött elsősorban nem a jobb megélhetésre törekvés húzódik, hanem a befektetői szándék folyamatos figyelemmel kísérése, a gazdasági érdekek hatékonyabb képviselése.

A politikai vándorlás alapja – a kényszermigráció esetében taglaltakkal összhangban – lehet fegyveres konfliktus vagy olyan politikai döntés, amelynek következtében a migráció deportálással, át-, ki- vagy betelepítéssel történik. Ezek mellett politikai migrációnak tekinthető az is, ha a vándor ugyan nincs közvetlen kényszerhelyzetben, de olyan területről származik, ahol megsértik az emberi és politikai (ezen belül is az élethez és emberi méltósághoz, a személyes szabadság és biztonsághoz, a lelkiismereti és vallásszabadsághoz, avagy a véleménynyilvánítás szabadságához az egyesüléshez és gyülekezéshez fűződő) jogokat.

Szintén külön típust jelenthet a környezeti problémák miatti vándorlás vagy más néven az ökológiai migráció. E helyváltoztatásának továbbá politikai vonatkozásai is lehetnek, hiszen az ilyen ártalmak, a természeti vagy ipari katasztrófák, a krónikus vízhiány vagy más okból élhetetlenné váló környezet előidézte migráció kezelésére a befogadó államnak politikai eszközökkel, döntésmechanismusokkal és a megfelelő infrastruktúrával kell rendelkeznie. Maga a helyzet ugyanakkor hagyományos értelemben nem alapoz meg menedékjogot, de nem elképzelhetetlen, hogy előbb vagy utóbb megismerkedhetünk az ökológiai menekülttel, aki a klímaváltozás miatt kénytelen elhagyni lakhelyét.⁴³

A vándorlásnak kulturális vonzatai is lehetnek. Egyfelől maga a kultúra is mozoghat, amelynek révén a kulturális migráció nem más, mint hogy az egyes földrészekre, országokra vagy országrészekre jellemző szokások az ember és az információ áramlása révén távoli területekre is eljutnak, integrálódnak. Ebből következően a migráció – mint élő és önfenntartó folyamat – a kulturális antropológia számára is érdekes vizsgálati terület lehet, amelynek felfogása szerint a migrációs hullámok még annak ellenére is állandósulhatnak, hogy a kibocsátó országokban a gazdaság jobb helyzetbe kerül, vagy a szociálpolitika kedvezőbb lesz.⁴⁴ Másfelől a világi, vallási vagy szakigazgatási kultúra és

42 A befektetői letelepedés hazai szabályozásával kapcsolatban Vö.: MOLNÁR Tamás: *A bevándorlás kezelése az Európai Unió tagállamaiban: Magyarország migrációs jogi szabályozása és migrációs politikája*. In: JAKÓ Nóra – KARDOS Lili (szerk.): *A schengeni övezet és a külső határok: görcsö alatt az Európai Unió határigazgatása*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Európa-tanulmányok Központja, Szeged, 2013. 88.

43 SALLAI János: *A globalizáció egyik legnagyobb biztonsági kihívása: a felmelegedés*. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIII. Pécs, 2012. 210.

44 PRÓNAI Csaba: *Migráció és kulturális antropológia*. In: Kovács Nóra – Szarka László (szerk.): *Tér és Terep. Tanulmányok az etnicitás és identitás témaköréből*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002. 360.

annak megismerésének a szándéka húzó tényezőként is jelentkezik, emberek tömegét mozgathatja meg kisebb vagy nagyobb időre.

2.7 Ellenőrzött vagy ellenőrzésen kívüli (legális vagy illegális; reguláris vagy irreguláris, dokumentált vagy dokumentálatlan) migráció

A mozgásszabadság és ezzel együtt a lakhely megváltoztatásának vagy a letelepedésnek a szabadsága önmagában nem jelenti, hogy azzal e jog címzettjei bármikor szabadon élhetnek. A nemzetközi emberi jogi szabályozás az ország területére belépés és a letelepedés joga tekintetében elismeri az államok széles körű hatáskörét az erre vonatkozó szabályok megalkotásában.⁴⁵ A szuverén államok tehát ellenőrzésük alá vonhatják államhatáraikat, és a joghatóságuk területére való belépést különböző feltételekhez kötheti. Ez alól kivételt jelentenek a menekültek, akik az országhatárokon a visszaküldés tilalma (non-refoulement) értelmében nem fordíthatók vissza, számukra a menedékjog elbírálására vonatkozó eljárást biztosítani kell.

A nemzetközi migrációban a beutazás és tartózkodás jogszerűsége vagy ellenőrzöttsége szempontjából különböző fogalompárok ismertek. A köztudatban – de még a szakirodalomban is – általában a legalitás–illegális kifejezések használata gyakori. Ez pusztán egy adott országba utazás vagy az ott tartózkodás jogszerűségét fejezi ki, nem pedig azt, hogy maga a migráció megengedett vagy tiltott folyamat lenne. Legális a vándorlás, ha azt a ki- és a belépés szerinti ország által is elfogadott, a vándor részére kiállított, időben érvényes utazási engedély(ek) birtokában teszik meg. Illegális a nemzetközi migráció, ha az államhatárt ilyen engedély(ek) hiányában lépik át, és ez esetben irreleváns, hogy a határátlépést a szárazföldi vagy vízi határátkelőhely elkerülésével, avagy a határátkelőhelyen, de hamis, hamisított vagy más részére kiállított okmányok felhasználásával, avagy járműben megbújva kísérlik meg. Az illegális migrációhoz rendszerint illegális migrációs (embercsempész) hálózatok, de még helyi gazdasági érdekek is párosulhatnak, amelyek mind az engedély nélküli beutazást, mind az engedély nélküli tartózkodást és munkavállalást is segíthetik.

A jogszerűség felől egyre erősödő fogalompárként jelentkeznek a reguláris–irreguláris kifejezések, amelyek korábban – a legalitás–illegális kifejezések helyett – elsősorban az emberi jogi és nem állami szervezetek szókészletében voltak gyakoriak.⁴⁶ A reguláris migráns – a legalitás kifejezéssel párhuzamosan – lényegében ez esetben is azt jelenti, hogy a külföldi személy a fogadó állam szabályait figyelembe veszi, míg irreguláris az a migráns, aki külföldiként érvényes jogi státusz nélkül tartózkodik egy állam terüle-

45 WELLER Mónika: *Emberi jogok és európai integráció*. Emberi Jogok Magyar Központja Közalapítvány, Budapest, 2000. 108.

46 VARGA János: *A határrendészeti kutatások új kihívásai*. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XII. Pécs, 2011. 203.

tén. A fogalomváltoztatás mögött az az elvi gondolat húzódik meg, hogy egy beutazás vagy tartózkodás mint emberi magatartás lehet jogellenes, addig annak alanya (vagy elkövetője) nem. További okként kell foglalkozni azzal a körülménnyel is, hogy minden legális beutazásból lehet jogellenes tartózkodás,⁴⁷ míg a szabálytalan beutazás nem feltétlenül jelent jogszerűtlen tartózkodást (például menedékjog kérelmezése).

A tartózkodás jogszerűsége szempontjából tipizált migráció meghatározásának újabb generációját a dokumentált–nem dokumentált fogalompár jelenti. Nem dokumentált vagy más néven nem regisztrált migráns a rendezetlen tartózkodási jogcímű külföldi. Jelen esetben tehát olyan dokumentumok nélküli tartózkodásról beszélhetünk, amely nem csatlakozik semmilyen jogviszony létesítéséhez (például menedékjog kérelmezése útján). A dokumentumnélküliség vagy regisztrátlanság tehát egy olyan állapotot jelent, amelyben a nem honos polgár – a személyazonosítással nem járó mindennapi szükségletek kielégítése vagy a sürgősségi egészségügyi ellátás kivételével – semmilyen érvényes jognyilatkozat megtételére nem képes.

Bárhogy is nevezzük a jogszerű vagy a jogszerűtlen beutazást követő tartózkodásból eredő állapotot, mindegyik fogalompár esetében igaz, hogy a legális, reguláris vagy dokumentált migráció mögött az adott állam által ellenőrizhető vándorlás áll, míg az illegális, irreguláris vagy dokumentálatlan migráció olyan személyi kört takar, aki nem a beutazásra és/vagy tartózkodásra vonatkozó előírások szerint cselekszik. Igaz azonban, hogy míg egy magatartás (tevés vagy mulasztás) vagy az abból fakadó állapot lehet jogszerűtlen, addig maga a cselekvő nem, legfeljebb érvényes dokumentumok nélküli vagy hatósági ellenőrzésen kívüli.

3. Összegzés

Az emberi vándorlás mint társadalmi jelenség egyidős az emberiséggel. A migráció évezredek létezésére utal a kifejezés latin eredete is, de az emberi helyváltoztatás legrégibb példái mutatkoznak meg egyes népek államalapításában vagy ellenkezőleg, virágzó kultúrák szétesésében. A migráció fogalmi meghatározásának középpontjában konkrét emberi magatartás és jog, a mozgás szabadsága és a tartózkodási hely szabad megváltoztatása áll. A migráció tehát individuális cselekvés, amely volumenénél fogva alakul társadalmi jelenséggé.

A migráció alaptézisei kiterjednek az egyes vándorlási típusok meghatározására is. Fontos azonban megjegyezni, hogy egységesen elfogadott szempontrendszer hiányában a migráció csoportosítására számos változat látott már napvilágot. E fejezet is egyike ennek, amely az emberi helyváltoztatás körülményeinek legfontosabb ismérvei alapján a migrációt értelmezi:

47 Egyes korábbi felmérések szerint az irreguláris migránsoknak mindössze a 15–30%-a lépte át korábban szabálytalanul az államhatárt. Vö.: Windt Szandra: *Az illegális migráció kriminológiai jellemzői*. Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc, 2008. 52.

- * az államhatár átlépése függvényében külső vagy belső,
 - * a mozgás iránya szerint kifelé vagy befelé irányuló,
 - * a résztvevők számát tekintve egyéni, többes vagy tömeges,
 - * az egyéni akarat kifejezésre juttatása alapján szabad akaraton alapuló vagy kényszer szülte,
 - * a vándorlás ideje szerint időszakos vagy tartós,
 - * a vándorlás jellege szerint gazdasági, politikai vagy kulturális,
 - * míg az utazás vagy tartózkodás ellenőrzöttsége függvényében ahhoz kötött (reguláris, dokumentált vagy legális) vagy azon kívüli (irreguláris, nem dokumentált vagy illegális)
- migrációként.

Irodalom

- BÁBA Karola: *Földrajzi mobilitás, migráció*. Új Ifjúsági Szemle, 2008/nyár–ősz.
- BARANYI Béla: *A határmentiség dimenziói Magyarországon*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2007.
- CSERESNYÉS Ferenc: *Migráció az ezredfordulón*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2005.
- GRIGG, D. B.: *E. G. Ravenstein and the „laws of migration”*. Journal of Historical Geography, 1977/3.
- MASEY, Douglas S. – Arango, Joaquin – Hugo, Graeme – Kouaouci, Ali – Pellegrino, Adela – Taylor, J. Edward: *A nemzetközi migráció elméletei: áttekintés és értékelés*. In: Sík Endre (szerk.): *A migráció szociológiája*. ELTE TáTK, Budapest, 2012.
- MASSEY, Douglas S. – Goldring, Luin – Durand, Jorge: *Folyamatosságok a transznacionális migrációban: tizenkilenc mexikói közösség elemzése*. In: Sík Endre (szerk.): *A migráció szociológiája 2*. ELTE TáTK, Budapest, 2011.
- GÖDRI Irén: *Migráció a kapcsolatok hálójában*. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológiai Doktori Iskola, Budapest, 2008.
- HALÁSZ Iván: *A nemzetközi migráció és a közigazgatás*. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2011.
- ILLÉS Sándor – Kincses Áron: *Migráció és cirkuláció*. Statisztikai Szemle, 87. évf. 2009/7-8.
- KORINEK László: *Kriminológia 1*. Magyar Közlöny Kiadó, Budapest, 2010.
- KORINEK László: *Kriminológia 2*. Magyar Közlöny Kiadó, Budapest, 2010.
- KOVÁTS András: *Nemzetközi migrációról egy dokumentumfilm-gyűjtemény kapcsán*. Forrás: http://idegenekakertemben.hu/migracios_tanulmany_kovats.andras.pdf (letöltés időpontja: 2014. 01. 07.)
- L. RÉDEI Mária: *A tanulmányi célú mozgás*. Reg-Info Kft., Budapest, 2009.
- L. RÉDEI Mária: *Demográfia*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2001.
- LŐRINCZ Aranka – Zámbo Katalin: *Migrációs ismeretek*. Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Budapest, 2012.
- MELEGH Attila: *A globalizáció és migráció Magyarországon*. Educatio, 2011/2.
- MOLNÁR Tamás: *A bevándorlás kezelése az Európai Unió tagállamaiban: Magyarország migrációs jogi szabályozása és migrációs politikája*. In: Jakó Nóra – Kardos Lili (szerk.): *A schengeni övezet és a külső határok: górcső alatt az Európai Unió határigazgatása*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Európa-tanulmányok Központja, Szeged, 2013.
- NAGY Boldizsár: *A magyar menekültjog és menekültügy a rendszerváltoztatástól az Európai Unióba lépésig*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2012.
- ÖRDÖG István: *Menekültügyi mítoszok, féligazságok*. Fundamentum, 2013/2.
- PAPP András László: *Mozgásszabadság. Alkotmányjogi és nemzetközi jogi alapok*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2009.

- PÓCZIK Szilveszter: *Nemzetközi migráció – biztonságpolitikai, rendészeti aspektusok*. Forrás: http://www.ittvagyunk.eu/application/essay/120_1.pdf (letöltés időpontja: 2013. 12. 19.)
- PRÓNAI Csaba: *Migráció és kulturális antropológia*. In: Kovács Nóra – Szarka László (szerk.): *Tér és Terep. Tanulmányok az etnicitás és identitás témaköréből*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002.
- RÉDEI Mária: *Mozgásban a világ. A nemzetközi migráció földrajza*. Eötvös Kiadó, Budapest, 2007
- SALLAI János: *A globalizáció egyik legnagyobb biztonsági kihívása: a felmelegedés*. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIII. Pécs, 2012.
- SALLAI János: *Az államhatárok*. Változó Világ 58. Press Publica, Budapest, 2004.
- SÍK Endre: *A társadalmi előnyök rekonverziója a menekülés során*. Szociológiai Szemle, 1992/1.
- SZALAYNÉ Sándor Erzsébet: *Bevándorlási politika az Európai Unióban és Magyarországon*. Forrás: http://www.publikon.hu/application/essay/500_1.pdf (letöltés időpontja: 2013. 12. 11.)
- SZALKAI Attila: *A kényszmigráció biztonságpolitikai kockázata a XIX. század elején*. Nemzet és Biztonság, 2010/3.
- HATTON, Timothy J. – Williamson, Jeffrey G.: *Global migration and the world economy. Two centuries of policy and performances*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 2005.
- TÓTH Judit – Majtényi Balázs – Pap András László: *A mozgás szabadsága – a szabadság mozgása*. Föld-rész, 2009/1.
- TÓTH Judit: *A nemzetközi migráció jogi alapjai*. In: Lukács Éva – Király Miklós (szerk.): *Migráció és az Európai Unió*. Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest, 2001.
- TÓTH Judit: *Státuszjogok*. Lucidus Kiadó, Budapest, 2004.
- TÓTH Pál Péter: *Népességmozgások Magyarországon a XIX. és a XX. században*. In: Lukács Éva – Király Miklós (szerk.): *Migráció és az Európai Unió*. Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest, 2001.
- VARGA János: *A határrendészeti kutatások új kihívásai*. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XII. Pécs, 2011.
- WELLER Mónika: *Emberi jogok és európai integráció*. Emberi Jogok Magyar Központja Közalapítvány, Budapest, 2000.
- Windt Szandra: *Az illegális migráció kriminológiai jellemzői*. Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc, 2008.

2. FEJEZET

MIGRÁCIÓKUTATÁS

1. A migrációs folyamatok kialakulásának és fennmaradásának elméletei. Főbb szociológiai és közgazdasági megközelítések

A nemzetközi migráció, annak története, okai és következményei, az egyes államok migrációs politikája és általában a migrációval és a külföldiek beilleszkedésével összefüggő témák rendkívül népszerű tárgyai a kutatásoknak. Külföldi és hazai kutatók vizsgálják a folyamatokat, értékelik a migrációval kapcsolatos kockázatokat, előnyöket és hátrányokat, és próbálnak abból a jövőbe tekintve is használható, a különféle szakpolitikákat alátámasztó elemzéseket adni. A migrációs kutatások két legnépszerűbb területének a biztonságpolitika aspektusa,⁴⁸ valamint a bevándorlók integrációja tekinthető.

Az emberek folyamatos áramlása országok, régiók és kontinensek között önmagában is konfliktusokat generál. A szabályokat megkerülő vándorláshoz jellemzően számos biztonsági kockázatot jelentő cselekmény is társul (illegális munkavállalás, csempészet stb.). A biztonsággal összefüggő kutatások jellemzően a befogadó, illetve a migrációs nyomásnak kitett államok szempontjából értékelik az eseményeket, de hasonlóan fontos a bevándorló vagy éppen mozgásban lévő személy biztonsága is, melyről jóval kevesebb szó esik. Sokan eleve a biztonságot keresve kelnek útnak. A személyes biztonságuk kérdése, politikai elnyomásból, faji, vallási stb. diszkriminációból történő kényszerű útra kelésük, illetve ezek következményeként nemzetközi védelmük megoldása elsősorban a menekültügyre tartozik. Hasonlóan fontosak lehetnek azonban olyan, elsősorban gazdasági természetű, de a biztonsággal is szorosan összefüggő, migrációt indukáló tényezők, mint az alapvető szükségletekhez, élelmiszerhez, ivóvízhez, minimális egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés. A migránsok biztonságával foglalkozó kutatások általában a befogadó közösséggel meglévő kapcsolatok problematikájával, előítéletességgel, diszkriminációval foglalkoznak. Beilleszkedésük nehézsége sokszor közbiztonsági, extrém esetben nemzetbiztonsági problémákat is okoz.

A nemzetközi migráció okainak feltárására a 19. század óta számtalan modell készült, amelyek gyakran egészen különböző feltételezéseket és fogalmakat használnak. A nemzetközi migrációra vonatkozó főbb elméletek és kutatási irányok leírásánál elsősorban Sík Endre szociológus munkáira támaszkodunk.⁴⁹ A munkával, munkaerő-piac

48 A nemzetközi migráció biztonságpolitikai dimenziójával összefüggő kutatásokról alapos áttekintést ad Szabó A. Ferenc, amely munkára e fejezet is támaszkodik. Vö.: SZABÓ A. Ferenc: *A nemzetközi migráció és korunk biztonságpolitikai kihívásai*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2006.

49 Sík Endre (szerk.): *A migráció szociológiája 1-2*. ELTE TáTK, Budapest, 2011–2012.

foglalkoztatottsággal és bérekkel, annak az egyes országok közötti eltéréseivel – mint a migrációt alapvetően kiváltó okkal – több ilyen elmélet is foglalkozik. Az egyén jövőbelmi lehetőségeinek maximális kihasználása, jólétének növelése nyilvánvalóan a legfőbb kiváltó oka a migrációs döntéseknek. Az anyagi előnyök keresése–kihasználása megközelíthető a munkavállaló, a munkaadó, a tőkés, illetve egész iparágak szükségleteiből is. Az ok-okozati folyamatok rendszere – illetve abból egy-egy kulcselemnek vélt momentum kiemelése – számtalan lehetőséget ad a különféle modellek felállítására.

2. A push- és pull-elmélet

A nemzetközi migrációt kiváltó okokkal kapcsolatban klasszikus elméletként kell tekinteni az úgynevezett push és pull modellre. A migrációs modell leírója és legismertebb képviselője Ernest George Ravenstein, angol–német földrajztudós és katona volt. Az elmélet alapja alapvetően az, hogy a potenciális migránsokat a célországban meglévő, általuk vonzóknak vélt tényezők bevándorlásra sarkalják, míg ennek ellentétéként a hazájukban tapasztalt taszító tényezők kivándorlásra ösztönzik. Taszító tényezőnek számít a küldő országban tapasztalható alacsony életszínvonal, alacsony jövedelmek, rossz egészségügyi helyzet, polgárháború, emberi jogok módszeres megsértése, míg a befogadó országban vonzó tényezőnek számít többek között a magasabb életszínvonal, magasabb jövedelmek, az emberi jogok tiszteletben tartása, színvonalas iskolai oktatás stb. A migráció volumenét és irányát alapvetően ezen összetevők határozzák meg. Ravenstein fiatal korábban költözött Nagy-Britanniába, ahol hamarosan állampolgárságot kapott, majd a hadügyminisztérium térképészeti osztályának munkatársa lett. Leszerelése után egyetemi professzor, kartográfiai munkásságáért több kitüntetésben is részesült. Munkássága egybeesett Viktória királynő uralkodásával, mely a gyarmati rendszer kiterjesztésének legaktívabb időszaka, a Brit Birodalom fénykora volt. Az újonnan szerzett területek felmérése, illetve később a gyarmati rendszeren belül meginduló kiterjedt migrációs áramlások kiváló lehetőséget adtak annak tudományos vizsgálataira. Az 1880-as években kidolgozott és először a brit Statisztikai Társaság folyóiratában 1885-ben megjelent elmélet lényegében minden későbbi modern migrációs elmélet alapjának tekinthető. Az általa felállított elméleti konstrukció alapvetően egy békés, konszolidált társadalmi körülmények között keletkező migrációs mozgalmat a társadalomban tapasztalható vonzás és taszítás hatásmechanizmusával indokolta, mely a legegyszerűbb, legkézenfekvőbb és a szakirodalomban máig elfogadottnak tekintett magyarázat.

Ravenstein 1889-ben megjelent, *The Laws of Migration* (A migráció törvényei) című művében ezt írja:⁵⁰ „Egy pillanatra sem kérdőjelezem meg, hogy a migráció elsődleges, ámbár nem egyetlen okát az ország egyik részének túlnépesedésében kell keresni,

50 Idézi: LÉVAI Imre: Nemzetközi migrációs modellek: főbb típusok és trendek. In: Tamás P. – Inotai A. (szerk.): Új exodus. A nemzetközi munkaerő-áramlás főbb irányai. MTA Társadalmi Konfliktusok Kutató Központja – Világgazdasági Kutató Intézet, Budapest, 1993. 21.

miközben másutt feltáratlan erőforrások léteznek, amelyek a jövedelmező munka számára nagyobb ígéretekkel tartogatnak. Nyilvánvaló, hogy nem ez az egyetlen ok. Hibás vagy elnyomó törvények, súlyos adóteher, kellemetlen időjárás, nem megfelelő társadalmi környezet, mi több: erőszak (rabszolga-kereskedelem, kényszermunka), mind-mind migrációs áramlatokat hoztak és hoznak ma is létre, de ezen áramlások egyike sem mérhető össze méretében azzal, ami a legtöbb emberben rejlő vágyból fakad, hogy anyagi tekintetben lendítsenek helyzetükön. Ezért van az, hogy az ország egyik felének fölös népessége a másik részre sodródik, ahol az ipar és a kereskedelem fejlődése vagy a még természetes állapotban lévő termékeny földterület vásárlásának lehetősége több munkakészre tart igényt. De hogyan teljesül ez az igény? Tegyük fel, hogy egy adott vidéken fölös munkaerő létezik, s egy másikban hiány, míg a közbülső vidékek jövedelmező foglalkozást képesek nyújtani valamennyi lakosuk számára. A munkát kereső dolgozó keresztül utazik-e a közbülső vidéken, hogy a hiányt pótolja?”

A szerző kezdetben kizárólag a Brit Birodalomhoz tartozó területeken belüli népességmozgásokra koncentrált, figyelme később az ezen kívüli területeken meglévő migrációra is irányult. Ravenstein elgondolása szerint a migránsok a lehető legkisebb távolságot teszik meg annak érdekében, hogy jobb életkörülményeket találjanak, így jellemzően a szomszédos területek munkaerőigényét elégítik ki. A migráció volumene a távolság növekedésével csökken, illetve más tényezők (például nem, életkor) szintén befolyásolják az egyén hajlandóságát a nemzetközi vándorlásban való részvételben. Megállapítja továbbá, hogy a közlekedés, ipar és kereskedelem fejlődése a migráció növekedését is segíti, egyben önmagában is hozzájárul a fejlődéshez.

3. A migráció neoklasszikus elméletei

3.1 Makrogazdasági modell

A migrációs modellek többsége az egyes emberek vándorlási hajlandóságát, illetve az egyén döntését veszi alapul. Az alapvetően gazdasági alapú megközelítések az 1950-es évektől kezdve terjedtek el, melyből először a migráció neoklasszikus elméletét emeljük ki. A neoklasszikus közgazdaságtan elmélete szerint a nemzetközi migráció a munka globális keresletének és kínálatának alakulásával függ össze.⁵¹

Az elméletet alapvetően arra dolgozták ki, hogy magyarázatot adjanak a gazdasági fejlődéssel párhuzamosan végbemenő munkaerő-vándorlásra. Az országon belüli és a nemzetközi migráció is a munkaerő-kereslet és különbségek egyenetlenségére vezethető vissza. Azokból az országokból, ahol jelentős munkaerő-többlet van, és a bérszínvonal alacsony, a bérkülönbségek hatására a munkások a magasabb bért kínáló helyekre tele-

51 PETŐVÁRI BENCE: *A paradigmaváltás esélyei a fejlett országok migrációs politikájában*. PhD értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola, Budapest, 2011. 29.

pülnek. Ennek eredményeként a kibocsátó országokban a munkaerő-felesleg csökken, ezzel együtt a bérek is emelkedni kezdenek, a befogadó országokban pedig ezzel ellentétes tendenciák érvényesülnek. A tőke áramlása pedig a nagyobb megtérülést keresve ezzel ellentétes, vagyis a gazdagok országokból a szegényekbe irányul. Ez a kiegyenlítődés elméletileg egy egyensúlyi állapot kialakulásáig tart. Ezen egyszerű összefüggés, pontosan annak közérthetősége, a befogadó ország lakosságának való könnyű elmagyarázhatósága miatt a bevándorlási politikát alapvetően meghatározó elméletté vált. A fejlett országok kormányai mindenekeelőtt a munkaerő-piac szabályozásán keresztül akarják a migrációs folyamatokat is ellenőrzésük alatt tartani. Az elmélet szerint tehát a nemzetközi migráció elsődlegesen a munkaerő-piacra gyakorol befolyást, mely kiegyenlítő hatás ugyan általában kedvező, azonban a befogadó ország munkavállalóit a nem kívánt verseny miatt sokszor hátrányosan érinti, pozíciójukat rontja, így azt valamiféleképpen szabályozni, de leginkább gátolni kell.

3.2 Mikrogazdasági modell

A makrogazdasági modellhez hasonlóan a mikrogazdasági modell (vagy az emberi tőke elmélet) is az egyén migrációs döntésére épül. Az egyén alapvetően ésszerűen viselkedik, és akkor dönt a migráció mellett, ha az nettó hasznot hoz neki, vagyis a migráció annak szükségszerű költségeit levonva is nyereséget hoz számára. Az ember józan megfontolás alapján akkor és abban az irányban vállalkozik a vándorlásra, ahol az neki a legtöbb hasznot hajtja, a lehető legnagyobb jövedelmezőséget éri el. A pénzügyi befektetések mintájára felállított, költség–haszon alapú megközelítés az emberi tőke beruházásoknál a gyakorlatban nyilván nem érvényesülhet ennyire tiszta módon, azonban a gazdasági migráció fő okaira megfelelő magyarázatot nyújt. A beruházás itt nem tisztán pénzügyi jellegű – bár minden esetben pénzügyi vonzata is van –, hanem például egy ismeretlen nyelv elsajátítását, egy más kulturális közeg megismerését, az utazás és a célországban való tartózkodás költségeit is jelenti. A korábbi életükből való kilépés, a meglévő kapcsolatok fellazulása vagy megszakadása, a kapcsolattartás szintén költségekkel és kockázatokkal jár. Ezen költségek és kockázatok ugyancsak beárazódnak. A megtérülés várható ideje, mely a migrációs célország távolságával jellemzően növekszik, nagyban befolyásolja az elérhető költség/haszon arányt. A számítások alapulhatnak a (potenciális) migráns előzetes becslésén, saját kalkulációin, de jellemzően a már célországban élő rokonok, ismerősök, sőt – ha a mai viszonyokra vetítjük – az interneten alapuló különféle blogok, fórumok és közösségi oldalak terjedésével egyre inkább az „ismeretlen ismerősök” beszámolóin is.

Ezt a neoklasszikus modellt az 1960-as évekre dolgozták ki, Larry Sjaastad amerikai közgazdász 1962-ben publikált, *Az emberi migráció költségei és nyeresége*⁵² című

52 SJAASTAD, Larry A.: *The Costs and Returns of Human Migration*. Journal of Political Economy, Vol. 70. 1962/5. (October) 80–93.

tanulmánya a várható haszonnal kalkulál. A tanulmány bevezetésével összhangban a korábbi migrációs kutatások elsősorban azzal foglalkoztak, hogy mely hatások érintik, és azok milyen erővel hatnak a migrációra. Kevéssé foglalkoztak ugyanakkor azzal, hogy a migráció hatását kiegyensúlyozó mechanizmusként határozzák meg a változó gazdaságban. A migránsok mozgása meghatározott irányokban világosan kirajzolódik. Nem tudjuk azonban, hogy ezek a számok vajon elegendőek-e a létező jövedelmi különbségek hatékony korrigálására. Erős a vélelem, hogy nem. Az idézett írás célja, hogy olyan koncepciót és eszközrendszert dolgozzon ki, amellyel az utóbbi problémát megoldja. Javasolja néhány migrációhoz kapcsolódó költségelem, valamint nyereségfaktor meghatározását, továbbá kidolgoz módszereket azok megbecsülésére. Ez az eljárás a migrációt egy az erőforrások elosztásával összefüggő keretrendszerbe helyezi, és egy eszközként kezeli, mely az erőforrások hatékony allokációját támogatja. A migráció egyben olyan jelenség, mely maga is erőforrásokat igényel. Ebben a keretrendszerben a végcél inkább a migrációra fordított befektetés megtérülésének vizsgálata, mintsem a migráció arányának a jövedelmi különbségekkel való összefüggése.

G. J. Borjas, szintén amerikai közgazdász 1987-ben megjelent, *Önszelekció és a bevándorlók haszna*⁵³ című tanulmányában elemzi azt a módot, amelyben a bevándorló népesség kereseti lehetőségei várhatóan eltérnek a helyi lakosság jövedelmi viszonyaitól az endogén migrációs döntés miatt. A feltételek, amelyek meghatározzák az önszelekció természetét, a küldő és fogadó országok gazdasági és politikai jellemzőitől függenek. Empirikus elemzésében bemutatja az USA-ban a bevándorlók kereseti lehetőségeinek különbségét a hasonló képzettségű helyi lakosságával összehasonlítva.

A mikrogazdasági modellel a legális és illegális migráció okai egyaránt leírhatók, azaz a különbséggel, hogy a célországban illegálisan tartózkodó vagy illegálisan munkát végző migráns esetében a lebukás veszélye miatt még további „beárazandó” rizikófaktorral is számolni kell. Amennyiben a lehetőségeket alaposan és racionálisan mérlegelő egyén számítása szerint az eredmény pozitív, akkor vállalkozik az utazásra, ha negatív vagy nulla közeli, akkor marad. Az elmélet alapján tehát az alábbi lényeges összefüggések állíthatók fel:⁵⁴

- * A nemzetközi munkaerő-áramlást egyaránt befolyásolják a keresetekben és a foglalkoztatási rátákban tapasztalható országok közötti különbségek, amelyek meghatározzák a várható kereseteket.
- * Növelik a nemzetközi mozgás valószínűségét azok a személyes tulajdonságok és képzettségek, melyeket feltehetően jobban megfizetnek, vagy amelyek nagyobb valószínűséggel vezetnek foglalkoztatáshoz a célterületen, mint a származási országban.

53 BORJAS, George J.: *Self-selection and the earnings of immigrants*. American Economic Review. Vol. 77. 1987/4. (September) 531–553.

54 MASSEY, Douglas S. – ARANGO, Joaquín – HUGO, Graeme – KOUAOUKI, Ali – PELLEGRINO, Adela – TAYLOR, J. Edward: *Theories of international migration: A Review and Appraisal*. *Population and Development Review* 1993 September. In: Sík Endre (szerk.): *A migráció szociológiája*. ELTE TáTK, Budapest, 2012. 10.

- * Azok az egyéni jellemzők, szociális körülmények vagy technológiák, amelyeknek alacsonyabb a migrációs költsége, növelik a migráció nettó hozamát, fokozva ezzel a nemzetközi mozgás valószínűségét.
- * Az egyéni jellemzők különbözősége miatt ugyanazon származási országban élőknek nagyon különböző lehet a migrációs hajlandósága.
- * A migrációs mozgások szimplán egyéni döntések, így az egyes országok közötti összes vándorlás megegyezik a migrációra vállalkozók egyéni mozgásainak összegével.
- * Amennyiben nincs eltérés az egyes országokban elérhető keresetek és/vagy a foglalkoztatási ráták között, nem kerül sor nemzetközi mozgásra. Migráció elméletileg addig van, amíg a jövedelmi viszonyok nemzetközi szinten ki nem egyenlítődnek.
- * Az elmélet alapján migrációs döntések kizárólag a munkaerő-piaci egyensúly hiányára vezethetők vissza, más tényezőket nem vizsgál.
- * A kormányok elsősorban a munkaerő-piacot érintő és a várható kereseteket befolyásoló politikákon keresztül irányíthatják a bevándorlást.

A neoklasszikus modellekben tehát a nemzetközi szintű bérek közötti differencia a migráció elsődleges motivációs tényezője. A népesség és a távolság annyi szerepet játszanak, amennyire a bérekre és a migrációs költségekre hatást gyakorolnak. Az empirikus modellek valóban alátámasztják, hogy a migrációs mozgások túlnyomó többségben az alacsony jövedelmű területekről a magasabb jövedelmű területek felé irányulnak, és negatívan reagálnak az emelkedő migrációs költségekre. Azonban ezek a tisztán költség-haszon alapú elméletek számos más migrációs mozgást nem tudnak megmagyarázni, illetve a migráció fluktuációját is kevésbé támasztják alá.⁵⁵

4. Új közgazdasági elméletek

Az 1980-as években megjelenő új közgazdasági elméletek szerint a fentiekkel szemben a migrációs döntéseket nem egyének, hanem családok, közösségek hozzák. Itt a kockázatok minimalizálása jelenik meg elsődleges szempontként. Azaz míg egyes családtagok helyben tudják értékesíteni hatékony módon munkaerejüket, más családtagok külföldre mennek dolgozni, és keresetük egy részét hazautalják. Kezdetben az otthon maradó családtagok vagy kisebb közösség segíti migráló tagját, majd ha az munkát és megélhetést talál egy idegen országban, képessé válik arra, hogy visszaadja azt. Ezzel a módszerrel kiküszöbölik a kereseti lehetőségek ingadozását, a család megélhetése akkor is biztosított, ha a gazdasági helyzet nehezebbé válik. A migrációban rejlő lehetőségek ilyen kihasználására azért van elsősorban szükség, mert a fejlődő országokban a kockázatkezelés más, fejlettebb intézményei nem vagy nem elég hatékonyan működnek. Míg

55 PETŐVÁRI B.: *A paradigmaváltás esélyei...* i. m. 26.

a fejlett országokban a szociális gondoskodás legalább alapszinten állami feladat, és a fejlett piacokon a kockázatokat különféle biztosításokkal is csökkenthetik, ez a fejlődő országokban nem elérhető.

A jövedelem nemcsak önmagában fontos, hanem annak forrása is. A migráció nem egyszerűen a család jövedelmének növelésére szolgál, hanem hozzájárul a jövedelemforrások diverzifikációjához is. A migráció új közgazdasági elmélete alapján az az összefüggés állapítható meg, hogy tudományos elemzéséhez a családokra, háztartásokra vagy más, kulturálisan meghatározható, termelési és fogyasztási egységekre kell támaszkodni, nem pedig az elszigetelt egyénre.⁵⁶ A bérkülönbségek önmagukban nem adnak elegendő okot a nemzetközi migrációra, viszont bérkülönbségek hiányában is lehet motiváció a migrációra a kockázatok csökkentése céljából. A nemzetközi migráció és a helyben történő munkavállalás a család szempontjából egymást kiegészítő lehetőségeként jelenik meg. A kormányok nem csupán a munkaerő-piacot befolyásoló politikákon keresztül gyakorolhatnak hatást a migráció alakulására.

5. A duális vagy szegmentált munkaerő-piaci elmélet

A duális vagy szegmentált munkaerő-piaci elmélet alapjait már az 1950-es években kidolgozták a belső munkaerő-piac töredezettségét kutatva.⁵⁷ Kezdetben elsősorban az egyes nagyobb vállalatokon belüli adminisztratív és egyéb eszközökkel szabályozott sajátos működési mechanizmusokat vizsgálták. Ennek eredményeként arra a következtetésre jutottak, hogy az egyes nagyvállalatokon belül sajátos részpiacon jöttek létre.

A duális munkaerő-piac elmélete a nemzetközi migrációt vizsgálva már nem csupán az egyén vagy kisebb közösség migrációval kapcsolatos döntéseit vizsgálja, hanem össztársadalmi szintre tekint. Az elmélet szerint a modern ipari államok gazdasága eleve meghatározott szintű bevándorlásra rendezkedett be. Bizonyos szektorokban a bevándorlók munkájára erős és folyamatos kereslet van. A fejlett országok jellemzően kettős (duális) munkaerő-piaccal rendelkeznek. A háború után gyorsan fejlődő nyugat-európai országokba történő munkavállalási célú vándorlás „fénykorában”, az 1960-as évek végén elterjedő felfogás szerint létezik egy primer és egy szekunder munkaerő-piac. Az első egy jól fizetett, erős érdekképviseléssel rendelkező, biztonságos és védett piac, ahol a munkavállalóknak jó munkakörülményeket és stabil előrejutást kínálnak – és amely által kínált pozíciókat túlnyomórészt a helyi lakosság tölti be. Emellett, attól meglehetősen élesen elkülönülve létezik egy szekunder munkaerő-piac is, mely ennek az el-

56 MASSEY, D. S. – ARANGO, J. – HUGO, G. – KOUAOUCCI, A. – PELLEGRINO, A. – TAYLOR, J. E.: *Theories of international migration...* i. m. 13.

57 BALCSÓK István: *A munkanélküliség területi egyenlőtlenségei és legjellemzőbb folyamatainak alakulása az 1992–2002 közötti időszakban*. PhD értekezés. Debreceni Egyetem Természettudományi kar Földrajztudományi Doktori iskola, Debrecen, 2005. 30.

lentéte, vagyis rosszabb munkakörülményeket, alacsonyabb kereseti lehetőségeket stb. kínál, viszont alapvetően nyitott (nincs vagy könnyen teljesíthető a belépési küszöb), így természetesen a bevándorlók széles tömegei számára is nyitva áll. Sőt, belépésük nemcsak lehetőség, de elegendő számú „bennszülött” munkavállaló híján kívánatos is, a fejlődés biztosítója. A szekunder szektorban a piaci verseny jobban érvényesül.

Michael Piore 1979-ben megjelent, *A migráns munkavállaló az ipari társadalmakban* című művében⁵⁸ részletesen elemzi a fejlett városi térségek és a mezőgazdasági területek migrációs helyzetét. Bemutatja, hogy a fejlett ipari társadalmak természete miatt a gazdasági szerkezetükhöz alapvetően hozzátartozik a migráns munkaerő iránti állandó kereslet. Megkérdőjelezi azokat a korábbi elméleteket, miszerint a vándorlás mind a küldő, mind a fogadó ország számára előnyös, illetve, hogy a vándorlás a küldő országokban meglévő push-faktorokkal magyarázható. Bírálja azt az elképzelést is, hogy a vándorló munkaerő hosszú távon kiegészíti a hazai munkaerőt. A vándorlásra szerinte kizárólag a fogadó országok migráns munkavállalók iránti folyamatos kereslete ad magyarázatot.

6. A kapcsolathálózati megközelítés

A modern migrációs elméletek közül valószínűleg a legismertebb és legnépszerűbb a kapcsolathálózati megközelítés. Az 1980-as évektől elsősorban az amerikai és nyugat-európai szakirodalomban elterjedő elmélethez kapcsolódóan empirikus vizsgálatok és elemzések tömege foglalkozik a migráns kapcsolathálóknak és a bennük rejlő kapcsolati tőkének a migrációs folyamatok különböző szakaszaiban játszott szerepével. E vizsgálatok rávilágítottak arra, hogy a kapcsolatháló hatása már a potenciális migránsok kiválasztódásában is érvényesül. Az információk és az általuk elérhető erőforrások befolyásolják a migrációs döntést, hosszú távon pedig a kapcsolatháló tartják működésben a küldő és fogadó ország közötti migrációt.

Egyéni szinten nagyobb valószínűséggel vállalkoznak migrációra azok, akik rendelkeznek kapcsolatokkal az adott célországban; közösségi szinten gyakoribb a migráció ott, ahol a közösségből már sokan kivándoroltak, vagy rendelkeznek migrációs tapasztalattal. A migráns kapcsolathálóknak ezen túl nemcsak a migráció kibontakozásában és fenntartásában van szerepük, hanem a bevándorlók fogadó országbeli kezdeti adaptációját és hosszú távú beilleszkedését is meghatározzák.⁵⁹ A távközlési és internet alapú kommunikációs lehetőségek robbanásszerű fejlődése, a legszélesebb körben való hozzáférhetősége szintén ezt az elméletet erősíti, illetve annak elemzése a kutatások kifogyhatatlan tárházat kínálja.

58 Vö.: SÍK E.: *A migráció szociológiája 1-2.*, i. m. 15.

59 GÖDRI Irén: *Migráció a kapcsolatok hálójában. A kapcsolati tőke és a kapcsolatháló jelenléte és szerepe az ezredvégi magyarországi bevándorlásban.* PhD értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Társadalomtudományi Kar, Szociológia Doktori Iskola, Budapest, 2008. 6.

Már a korai vizsgálatok is bizonyították, hogy elsősorban a rokonság nyújt segítséget a vándorlóknak, illetve, hogy a migránsok jól meghatározható csoportjainál (alacsonyabb státuszú rétegek, kevesebb élettapasztalattal rendelkezők, nagyobb fokú diszkriminációval szembenézők) ennek a rokoni kapcsolati hálónak fokozott szerepe van. A rokoni, baráti, ismerősi jelenlét csökkenti a migráns fogadó országban történő marginalizációjának veszélyét. Bár sok régi kapcsolat eltűnik vagy meglazul a vándorlás következményeként, helyette új kapcsolatok jönnek létre és erősödnek meg. A hálózatok szerepe mind az elindulás előtti döntés befolyásolásában, mind a migrációt követően a letelepedés és a beilleszkedés elősegítésében (vagy éppen hátráltatásában) erős lehet. A hálózatelmélet ugyanakkor változatlanul a költség–haszon elv alapján áll. Jól példázza ezt a fogalom definícióját illető nem túl régi megfogalmazás. *„A migráns hálózatok olyan interperszonális kapcsolatoknak a láncolatát jelentik, amelyek a migránsok, korábbi migránsok és a nem migránsok között szövődnek a származási és a célországban, a rokonsági, barátsági kötelékeken és a kibocsátó, eredeti közösséghez fűződő szálakon keresztül. Ezek fokozzák a nemzetközi mozgás valószínűségét, mert csökkentik a költözködés költségét és kockázatát, és növelik a migráció várható nettó hozamát.”*⁶⁰

A hálózatok megléte növeli egyrészt a migráció valószínűségét, másrészt csökkenti annak költségét és kockázatát. Az egy irányba tartó növekvő migrációs hullám rendszert a költségek csökkenését is eredményezi (a legkézenfekvőbb példa erre az egymással versenyző utazási társaságok árainak csökkenése). Ez egyben egy öngerjesztő folyamat is, hiszen a költségek csökkenése újabb és újabb migrációs mozgásokhoz vezethet, mely tovább szélesíti a hálózatot. A hálózatelmélet alapján megállapíthatjuk, hogy az – a fent tárgyalt és alapvetően egy egyensúlyi állapot kialakulása felé mutató elméletektől eltérően – a migrációt önfenntartó és terjeszkedő folyamatként határozza meg, így erre vonatkozóan az alábbi főbb megállapítások tehetők:

- * „Kezdetben a nemzetközi migráció mindaddig bővül, amíg a hálózati kapcsolatok olyan kiterjedtek nem lesznek a küldő térségben, hogy minden ember, aki ki akar vándorolni, ezt nehézségek nélkül megtehesse. Ezután a migráció csökkenni kezd.
- * Két ország közötti migrációs mozgás nem mutat szoros korrelációt a bérkülönbségekkel vagy a foglalkoztatási rátával, mert bármilyen szerepet is játszanak ezek a változók a migráció elősegítésében vagy korlátozásában, azt rendre háttérbe szorítja a migráns hálózat folyamatos növekedésének – a mozgás költségeit és kockázatait csökkentő – hatása.
- * Mivel a hálózatok kialakulásán és fejlődésén keresztül a migráció intézményes formát ölt, egyre inkább függetlenedik azoktól a tényezőktől, amelyek eredetileg elindították, legyenek azok strukturálisak vagy individuálisak.

60 MASSEY, D. S. – ARANGO, J. – HUGO, G. – KOUAOUCCI, A. – PELLEGRINO, A. – TAYLOR, J. E.: *Theories of international migration...* i. m. Idézi: GYÁNI Gábor: *A vándorlás mint kulturális jelenség*. Demográfia, 2003/4. 376.

- * A hálózatok terjeszkedése, valamint a migrációs költségek és kockázatok mérséklődése nyomán az áramlás társadalmi–gazdasági értelemben kevésbé szelektívvé válik, mind jobban reprezentálja a küldő közösség vagy társadalom egészét.
- * A kormányok számíthatnak arra, hogy csak nagy nehézségek árán tudják ellenőrzésük alatt tartani a korábban általuk elindított folyamatokat, mert a hálózati formák fejlődése nagyrészt a hatókörükön kívül esik, és nem feltétlenül az történik, ami a politikai rendszer eredeti szándéka volt.
- * Egyes bevándorlási politikák, például azok, amelyek a bevándorlók és külföldön maradt családtagjaik újraegyesítését kívánják megvalósítani, a migrációs mozgás ellenőrzésével ellentétes irányban hatnak, mert erősítik a migráns hálózatot azért, hogy a rokonsági hálózat tagjainak speciális jogokat biztosítsanak a belépésre.⁶¹

7. Intézményelmélet

A migrációra vonatkozó – távolról sem teljes körűen felsorolt – elméletek közül utolsónak egy a fentiekhez képest kevésbé jelentősnek mondható megközelítést említünk, az intézményelméletet. Ennek lényege, hogy a migráció intézményesülését próbálja rendszerbe foglalni, vagyis nemcsak az informális kapcsolati hálózatok, hanem magán- és társadalmi intézmények is előmozdítják a migrációt. Ezek az intézmények lehetnek teljesen formálisak, informálisak, de akár illegálisak is, ezek mellett segítő vagy kizsákmányoló jellegűek, de jellemzően nyereségorientált vállalkozások.

A fokozatosan „bejártatódó” migrációs csatornák és hálózatok egy idő után intézményesülnek, vállalkozások célpontjai lesznek, és ezek a vállalkozások maguk is bekapcsolódnak a migráció szervezésébe, valamint a migráns csoportok beilleszkedésének elősegítésébe. Utazási társaságok, különféle szolgáltatásokat nyújtó cégek, de akár karitatív szervezetek, jogsegélyszolgálatok is sorolhatók a migrációt kihasználó vagy elősegítő szervezetek közé. A szervezetek célja természetesen az, hogy minél jobban beágyazódjanak, és minél többen igénybe vegyék szolgáltatásaikat. A humanitárius csoportok tanácsadást, szociális szolgáltatásokat, esetleg szállást nyújtanak. Jogi és ügyintézésbeli, tolmácsolási stb. segítséget a legális dokumentumok megszerzéséhez és adott esetben védelmet a bevándorlási törvény végrehajtásáért felelős hatóságokkal szemben. Egy idő múlva ezek a bevándorlók számára már jól ismert személyek, cégek és szervezetek intézményesen stabilizálódnak, megteremtve egy olyan szociális tőkeformát, amelyet a migránsok igénybe vehetnek, hogy ki tudják használni a külföldi munkaerő-piacon kínálkozó lehetőségeket. Ezen szervezetek olyan súlyt is elérhetnek, hogy akár lobbystevelkedéssel, akár más módon maguk is befolyásolni próbálják egy állam migrációs politikáját.

61 MASSEY, D. S. – ARANGO, J. – HUGO, G. – KOUAOUCCI, A. – PELLEGRINO, A. – TAYLOR, J. E.: *Theories of international migration...* i. m. 23.

Az illegális profitorientált szervezetek gyakran a migráns hálózatokban fejlődnek ki, és azok keretein belül működnek, biztosítva akár hamis dokumentumokat, leszervezve névházasságokat törvényes állampolgársággal vagy letelepedéssel rendelkező személyekkel.⁶² Ide sorolhatjuk még az embercsempészetet, titkos beléptetést a célországba, hamis munkaszerződést a munkaadók és a migránsok között stb. „Az emigránsok – legális vagy illegális – belépését bonyolító intézmények fokozatos kiépülése, a folyamat megismerése megint csak egészen más feltételezésekhez vezetett, mint a mikro szintű döntési modellek:

- * A nemzetközi mozgás lehetőségét megteremtő, azt fenntartó és elősegítő szervezetek fejlődésével a migránsok nemzetközi áramlása egyre inkább intézményesedik, és függetlenné válik azoktól a tényezőktől, amelyek eredetileg elindították.
- * A kormányok nehezen tudják ellenőrzésük alatt tartani a migrációs áramlást, mert az intézményesedés folyamatát nem könnyű szabályozni. Mivel az emigrálni szándékozók által támasztott keresletből profit származik, a politikai erőfeszítések csupán a nemzetközi migráció feketepiacának kialakulását szolgálják, a szigorúbb bevándorlási politikák pedig a humanitárius csoportok ellenállását váltják ki.”⁶³

8. Az agyelszívás jelensége

Nem kifejezetten elméletként, inkább a migráció egy sajátos ágaként megfigyelhető jelenséget említünk meg, tekintve annak az utóbbi időben tapasztalható kiemelt szerepére, mely egyben a migrációról folytatott diskurzus egyik központi témája is. A „brain-drain”, magyarul „agyelszívás” fogalma azt jelenti, hogy a hasznos tudás (brain), vagyis az ilyennel rendelkező migránsok csatornázottan (drain), nagy számban hagyják el az országot. A fogadó ország a folyamat egyértelmű nyertese, mivel olyan „kész” szakembert kap, akinek képzésére-oktatására nem kellett költenie. Ezzel szemben a magasan képzett szakembereket elvesztő ország abszolút vesztesnek tekinthető, miután az adott személyre a múltban fordított anyagi és más erőforrások nem térülnek meg, és a jövőbeli fejlődéshez ez a személy már máshol fog hozzájárulni. A magasan képzettek szaktudása, innovációs készsége emeli a termelés minőségét és mennyiségét, közvetlen hatással van egy ország gyarapodására.

A jelenség kialakulásának sok összetevője van. Elsősorban a magasabb fizetés, jobb előremeneteli lehetőségek, tudósoknál nagyobb kutatási lehetőségek nyújtása szerepel a lista élén. A világ számos fejlett országa, egyes iparágak és társadalmi szolgáltatások (például orvosi ellátás) sokszor olyan mértékben rendelkeznek be a képzett migráns munkaerőre, hogy saját ezirányú képzési rendszerüket is visszafejlesztik.

62 BÁNDY Katalin: *A magasan képzett magyar munkaerő migrációs hajlandósága az új évezredben. Doktori értekezés-tervezet.* Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Győr, 2013. 51.

63 MASSEY, D. S. – ARANGO, J. – HUGO, G. – KOUAOUCCI, A. – PELLEGRINO, A. – TAYLOR, J. E.: *Theories of international migration...* i. m. 24.

Az agyelszívás jelensége és annak kutatása nem új keletű, körülbelül fél évszázada vizsgálják közgazdasági, szociológiai és kulturális összetevőit. A kifejezés megalkotója a Brit Királyi Akadémia, amely saját tudósainak Amerikába és Kanadába való kivándorlását írta le így az 1950-es és 1960-as években.⁶⁴ A kifejezést az évtizedek során többféle képpel alkalmazták. Használták a termékenységé miatt értékes human capital (emberi tőke) kivándorlására, a kutatói mobilitásra, később a human resourcesin science and technology (tudományos és technikai emberi erőforrás) kategóriába esők migrációjára, egy szakmán belüli elit (highly qualified) kivándorlására, illetve a nemzetközi szervezetek statisztikáiban a felsőfokú végzettséggel rendelkezők migrációjára. Az 1990-es évek óta gyakran találkozni a semlegesebb skilled migration (képzett migráció) megfogalmazással.

Az agyelszívás nem mindig jelenik meg egyoldalúan. Sok, korábban kizárólag kibocsátó államként ismert fejlődő ország (például Kína) az elmúlt évtizedekben olyan gazdasági teljesítményt mutatott fel, hogy a magasan képzett migránsok egy része visszatért hazájába (melyet államilag szervezett hazatérést ösztönző programok is támogattak), illetve az újonnan elindulók jelentős része csak néhány év tapasztalatszerzés miatt megy el. Ez utóbbi a szakirodalomban már inkább egy kívánatos, a küldő és az (ideiglenes) fogadó ország számára is előnyös jelenségként jelenik meg. A sikeres külföldi karrier lehetősége önmagában is motiváló tényező lehet az egyén számára. Az agyelszívás negatív hatásainak csökkentésére több megoldástípust is alkalmazhatnak a kormányok.⁶⁵ A legegyszerűbb lehetőség a kivándorlás mennyiségének és minőségének csökkentése adminisztratív eszközökkel, illetve – ha a fogadó ország ezt anyagilag megteheti – a kivándorlást elsősorban fontolgató csoportok anyagi eszközökkel történő marasztalása. A másik lehetőség a kivándorlók által okozott veszteség megfizettetése. Az „okozott kárt” vagy maga a migráns térítené meg (valamiféle különadó a képzett migránsokra vagy tandíj-megfizetési kötelezettség kivándorlás esetén). Ezek az eszközök azonban kiforratlanok, hatásuk kontraproduktív lehet, illetve – ha a tandíj-visszafizetés kapcsán Magyarországon történő bevezetés körüli eseményekre gondolunk – elmondható, hogy széles körű ellenállást vált ki az érintettek köréből. A harmadik lehetőség a külföldön élő magasan képzettekkel való intenzív kapcsolattartás, tudásuk és kapcsolataik beépítése a hazai gazdasági és tudományos életbe. Ennek eszközei a rövid tanulmányutak, a vendégoktatói megbízások, a konferenciák, a közös kutatási programok és az ezeket elősegítő mobilitásportál és adatbázis.

Az agyelszívás számszerűsítésére vonatkozóan nehéz megbízható adatokat szerezni. Jellemzően a fogadó országokban élő, felsőfokú végzettségű, külföldön született népesség számát és összetételét veszik alapul, illetve egy adott területen dolgozó külföldiek száma alapján készítenek becsléseket. Magyarország a közép- és kelet-európai országok között ezen a területen jellemzően a középmezőnyben szerepel, a jelenség a politikai és

64 CSANÁDY Márton Tamás – SZEMÉLYI László: *BrainDrain. Közelkép a diplomás magyarokról*. Századvég, 2006/41. 80.

65 CSANÁDY M. T. – SZEMÉLYI L.: *BrainDrain*, i. m. 82.

közeleti diskurzus tárgyává elsősorban az egészségügy területéről elvándorlók növekvő száma miatt vált.

9. Kutatási megközelítések

A migráció kutatása leginkább a társadalomtudományok keretében valósul meg, melyen belül elsősorban a szociológia területén rendelkezik gazdag szakirodalommal. Jelentősnek mondható a kérdés közgazdaságtani, történeti, demográfia irodalma is. Egyes vonatkozásaival foglalkozik az antropológia, a jogtudomány és a politikatudomány. A komplex vizsgálatok gyakran utalnak más tudományágakba tovagyűrűző vagy onnét érkező hatásokra, körülményekre.

A nemzetközi szakirodalom lényegében egyidős magával a jelenséggel, illetve annak modern kori megjelenésével. A 19. század második felétől egyre növekvő, Amerikába történő kivándorlás erősen foglalkoztatta az európai országok politikusait és szakíroit, melynek hatására számtalan elemzés készült. Már ekkor tapasztalható volt a témával kapcsolatos kutatások és kutatói attitűdök polarizálódása.⁶⁶ A nagy veszteségeket elszenvedő országokban elsősorban nacionalista szempontból közelítették meg a kérdést, és általában elítélték a nemzetközi vándorlásokat. Ezzel szemben a nem túlságosan nagy embervesztéssel elszenvedő országok és az amerikai szakirodalom inkább liberális nézőpontból foglalkozott a kérdéssel. A hazai szakírók és az időszakban meghatározó polgári radikálisok inkább szociális problémaként közelítették meg a kérdést, de nem kívánták annak törvényi szabályozással történő megakadályozását. A két világháború között az európai jobboldali és szélsőjobboldali irányzatok mind a tudomány területén, mind pedig a politika világában egy alapvetően migrációellenes álláspontot foglaltak el. Hasonlóképpen az Egyesült Államok, mely az első világháború után igyekezett lezárni határait, és az izolacionizmus⁶⁷ politikája alapján a korábbi évtizedekben bevándorolt tömegek beilleszkedésével akart foglalkozni.

A nemzetközi migrációval foglalkozó szakirodalomban fellelhető irányzatokat és kutatási attitűdöket sokféleképpen rendszerezhetjük. Egy lehetséges felosztás az ideológiai szempontok alapulvétele.⁶⁸ A marxista és újmarxista irányzatok a népesedésmélethez indulnak ki, és a migrációt a kapitalizmus fejlődése alapvető összetevőjeként látják. A piacgazdaság konjunkturális időszakában szükség van a nemzetközi vándorlás által biztosított plusz munkaerőre. A nemzeti identitáson alapuló megközelítések általában korlátoznák a migrációt a nemzethez szorosan kapcsolódó etnikai karakter elvesztése/felhígulása miatt, illetve a nemzet erősítése jegyében a korábban elvándorló népesség

66 SZABÓ A. F.: *A nemzetközi migráció...* i. m. 65.

67 Alapvetően az elkülönülés politikája, mely arra törekszik, hogy az államot az országon kívüli eseményektől távol tartsa, más országok ügyeibe ne avatkozzék bele.

68 MEYERS, Eytan: *Theories of International Immigration Policy – A Comparative Analysis*. International Migration Review, Vol. 34. (Winter) 1247.; idézi: Szabó A. F.: *A nemzetközi migráció...* i. m. 67.

visszavándorlását segítenék. Az alapvetően belpolitikai szempontú megközelítés a differenciált migrációt támogatja. Eszerint az aktuálisan felmerülő gazdasági–politikai igényeknek megfelelő és könnyen integrálható külföldi népességet kell befogadni. Politikai szervezetek gyakran választási propagandájuk előterébe helyezik a nemzetközi migráció kérdését. Az intézmény- és bürokrácia-centrikus felfogás az állami szervezetek szerepére koncentrál. Ezek az intézmények képesek lehetnek saját érdekeiket kiterjeszteni, például biztonsági veszélyeztetettségre hivatkozva a migrációt gátló intézkedéseket fenntartani. A realista felfogás tényként kezeli a belső és a nemzetközi migráció jelenségét, amely mindig volt és mindig is lesz. A migrációval kapcsolatban fontosnak tartja a biztonság kérdésének előtérbe helyezését, és az államok közötti jelenlegi és potenciális konfliktusokra koncentrál. A liberális felfogás alapvetően optimista és támogató a migráció jelenségével kapcsolatban. A világgazdaság szereplői alapján véve egymásra utaltak, a migráció elősegíti a nemzetek közötti együttműködést, a demokrácia terjedését. A realista felfogással szemben hangsúlyozzák a nem állami szereplők fontosságát. Cél továbbá, hogy a migránsok jogait és lehetőségeit egyre közelebb kell hozni a célország állampolgárainak kondícióihoz. Az elmúlt évtizedekben egyre erősödött a globalizációs elmélet, mely szerint a Föld a rajta élő népek, nemzetek szemszögéből is szerves egészet alkot. Egyes régiók és országok emberimportra szorulnak, míg mások feleslegekkel rendelkeznek. A világ egyensúlyának megteremtése szükségessé teszi a kiegyenlítődést.

A kutatás módszereit tekintve megállapítható, hogy elsősorban a szociológiai kutatásoknál egyre népszerűbbek az empirikus vizsgálatok és az ezekből levonható következtetések. Több kutató alkalmazza a komparasztikát a nemzetközi migrációkutatásban, vagyis különböző államok, időszakok stb. összehasonlító elemzését. Termékeny ága a szakirodalomnak a migráció földrajzi irányai (észak–dél, kelet–nyugat) szerinti kutatás. A szakemberek emellett sokszor javaslatokat tesznek egy-egy migrációval összefüggő gyakorlati probléma megoldására, illetve az új migrációs jelenségekkel kapcsolatos fogalmi rendszer kidolgozására.

A migráció kutatásának része, illetve azzal szorosan összefügg a rasszizmus problémaköre, valamint a migránsok vagy migráns háttérű állampolgárok társadalmi beilleszkedésének kérdése – melyről a következő fejezetben tárgyalunk részletesebben –, amelyek igen alaposan feldolgozott területnek tekinthetők. Általában népszerű területek közvetlen szakpolitikai felhasználhatóságuk miatt a migrációs kockázatokra vonatkozó előrejelzések és elemzések, valamint a nemzetközi összehasonlító előítéletesség-vizsgálatok.

10. Hazai migrációkutatás

A hazai migrációkutatás rövid bemutatásánál kizárólag a rendszerváltozás utáni időszakra koncentrálunk. Elsősorban a Magyar Tudományos Akadémia Politikatudományi Intézetén belül az 1990-es években működő Nemzetközi Migráció Kutatócsoport

tevékenységét kell kiemelni,⁶⁹ amelynek tagja volt a migrációval, ezen belül az akkori állapotoknak megfelelően kiemelten a menekültüggyel foglalkozó minden mértékadó hazai kutató. Többen közülük már a rendszerváltozást megelőzően részt vettek a nemzetközi migrációhoz kapcsolódó kutatásokban. 1991-től kezdődően minden évben évkönyvben jelentek meg a fontosabb kutatási eredmények.⁷⁰ Állami finanszírozással tervezhető pénzügyi és szervezeti keretek jöttek létre. Bár az állami rendelkezések miatt (Menekültügyi Tárcaközi Bizottság, majd BM Menekültügyi Hivatal, később Menekültügyi és Migrációs Hivatal) alapvetően központiilag megrendelt kutatásokat folytattak, amelynek keretében sikerrel végeztek el olyan feladatokat, amelyek a nemzetközi migráció folyamatainak jobb megértését segítették elő (az állami megrendelések többsége az erdélyi, később pedig a délszláv menekültek szociológiai vizsgálatára vonatkozott).

A kutatócsoport, amely számos színvonalas publikációval gazdagította a hazai migrációkutatás forrásbázisát, az 1990-es évek végén bomlott fel, azóta hasonló jellegű kutató szervezet nem működik Magyarországon. Az 1990-es évek közepétől, a tömeges beáramlás megszűnése és a menekültkérdés háttérbe szorulása után a magyarországi migrációkutatásban a hangsúly a migrációs politikával kapcsolatos elemzések irányába tolódott el. Kisebb számban továbbra is készültek esettanulmányok és interjúk is. A magyar migrációkutatást mindazonáltal már a kezdetek óta nehéz helyzet elé állította annak értelmezése, pontos leírása, hogy a rendszerváltozás óta bevándorló országnak tekintett Magyarországon valójában milyen a migráció, azt hogyan értelmezzük, miként vizsgáljuk. A migráció és a határon túl élők helyzetének összekapcsolódása alapvetően meghatározta a magyar migrációkutatás főáramát.⁷¹

A jelentősebb kutatások megrendelője Magyarországon mindig is az állam volt, jellemzően valamilyen pályázati formán keresztül. Így a kutatások irányát is állami szervek, minisztériumok határozzák meg, sokszor uniós direktívák alapján (tekintve, hogy hazánk uniós tagsága óta – csakúgy, mint más területen – a migrációval összefüggő kutatások is egyre nagyobb részben EU támogatásokból történnek). Ennek megfelelően 2008 óta a migrációkutatás homlokterébe a harmadik országokból, vagyis az Európai Uniótól kívülről érkező külföldiek immigrációja és integrációja került. A kutatások célja többek között a migránsok integrációja előrehaladásának felmérése, az összehasonlító elemzések koordinációjának megkönnyítésére szolgáló mutatók és értékelési módszerek fejlesztése. Ennek köszönhetően az utóbbi években ezen célcsoportra vonatkozó-

69 A Magyar Tudományos Akadémia mellett a Központi Statisztikai Hivatalban és az akkori Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetemen is folytak migrációhoz kapcsolódó kutatások.

70 Sík Endre (sorozatszerk.): *Menekülők, vándorlók, szerencsét próbálók*. MTA Politikatudományi Intézet Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve, 1991. Kiadta az MTA Politikatudományi Intézete, Budapest, 1992. Előszó.

71 HÁRS Ágnes: *A harmadik országokból Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok a statisztikai adatok tükrében*. A migránsok számának, összetételének, szocio-demográfiai sajátosságainak meghatározása adatok összehasonlító elemzésével. A kutatás az ICCR Budapest Alapítvány szervezésében az Európai Integrációs Alap támogatásával készült 2011-ben. Forrás: <http://www.iccr.hu/> (letöltés időpontja: 2014. 01. 31.)

an számos kutatás valósult meg, melyek rendszerint valamilyen empirikus adatgyűjtés eredményére épültek.⁷²

11. A migrációra vonatkozó adatforrások. A statisztikai adatgyűjtés lehetősége és értékelése

A migrációra és a migránsokra vonatkozó jó minőségű, könnyen hozzáférhető és összehasonlítható adatok segítik a kormányzati szervek, politikai döntéshozók és kutatók munkáját, hozzájárulnak a megfelelő szakpolitikák kialakításához. A migránsokkal kapcsolatos ügyintézés és a migrációs folyamatok vizsgálata során nagy mennyiségű adat keletkezik. Fontos az adatok gyűjtése az általános demográfiai tendenciák, a migrációs mozgások, a bevándorlással kapcsolatos jogi szabályozás kialakítása, a foglalkoztatás mérése, az egészségügy és szociális juttatások stb. szempontjából is. A kérdés ezeknek az adatoknak a forrásként való használata.

Bár az egyes állami intézmények a technika fejlődésének köszönhetően korábban elképzelhetetlen mennyiségű információt tárolnak és kezelnek, a nemzetközi migrációval kapcsolatos összehasonlítható adatok meglepően kis mennyiségben állnak rendelkezésre. A migrációt érintő eltérő jogi keretek, a statisztikák alapvető különbözősége, az alkalmazott fogalmak és információk gyűjtésének összehangolatlansága jellemző. Bár az adatgyűjtések száma inkább növekszik, mégis nehezen van mód a migráció számszerű követésére. A hazai statisztikai információk töredékessége mind a migráns csoportokat érintő, mind az általános migrációs-politikai döntéseket korlátozza.

A migrációs statisztikák felhasználhatóságának fontos mércéje annak minősége, melynek lényeges elemei az összehasonlíthatóság, azaz a statisztikai adatok egy időtávon belül összehasonlíthatóak legyenek; a koherencia, azaz a különböző forrásokból vagy különböző célokból előállított statisztikák kombinálhatók legyenek egymással. A hozzáférhetőség (a statisztika felhasználói lehetőleg egyszerűen el tudják érni a keresett statisztikát), valamint az érthetőség, az időbeli pontosság és időszerűség, valamint a relevancia (vagyis az, hogy a rendelkezésre álló statisztikai adatok kielégítik-e a felhasználói igényeket).⁷³ Annak eldöntése, hogy az adott külföldi beletartozik-e valamilyen hosszú vagy rövid távú migráns kategóriába (szokásos lakóhely országából való elmozdulás és legalább egyéves, illetve három hónapos külföldi tartózkodás) sokszor nehézségekbe ütközik, és nem is történik egységesen az egyes európai országokban. Hasonlóképpen eltérő adatgyűjtési gyakorlatot eredményez az is, hogy a migránsokkal kapcsolatos adminisztratív eljárások az adott ország törvényi szabályozásaitól is függ-

72 Az Európai Integrációs Alapból finanszírozott kutatásokból készült tanulmányok elérhetőek a Solid Alapok honlapján (<http://solidalapok.hu/>, azon belül „Elért eredmények” kategória).

73 Lásd: Tóth Pál Péter (szerk.): *A migrációs statisztika fejlesztésének lehetőségei. Megvalósíthatósági tanulmány*. Készült a „A migrációs statisztika fejlesztésének lehetőségei” c. projekt (EIA/2010/3.2.1.1.) keretében. Budapest, 2012. 9.

nek, ami miatt a statisztikai adatoknak mind az időbeli, mind az országok közötti összehasonlíthatósága problémás.

A migránsokról történő adatgyűjtést alapvetően állami szervek végzik, itt állnak rendelkezésre azok az adatok, melyek később kutatási céllal kiértékelhetőek. Ilyen adatgyűjtést végez többek között a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal (BÁH), a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala (KEK KH), a Központi Statisztikai Hivatal (KSH), a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV), a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (NFSZ), az Országos Egészségbiztosítási Pénztár (OEP), valamint az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság (ONYF). A fenti szervezetek közül a legnagyobb hazai migrációs adatforrás a BÁH nyilvántartása, mind a migránsok körét, mind pedig a róluk gyűjtött adatok mennyisége tekintetében. A gyűjtött és szolgáltatott, kutatási célra felhasználható adatok között azonban jelentős eltérés van.

Az egyes intézmények adatkezelési és adatszolgáltatási kötelezettségét törvény szabályozza. A gyűjtött adatok többsége mindazonáltal a migránsokkal kapcsolatos közigazgatási, idegenrendészeti eljárások mellékterméke.

Fontos része a migrációs statisztikának a státusz követése is. A (2013. januári állapot szerint) hazánkban élő 213 ezer külföldi állampolgár közül mintegy 80 ezer fő az olyan harmadik országbeli állampolgár, akik három hónapot meghaladó tartózkodási jogosultsággal rendelkeznek.⁷⁴ A harmadik országbeli külföldi állampolgár tipikusan először a vízum, majd tartózkodási engedélyek nyilvántartásában jelenik meg, a nyilvántartások adatgazdája a BÁH. Ha a külföldi állampolgár munkavégzési céllal érkezik az országba, bekerül a NFSZ munkavállalási engedéllyel rendelkezők nyilvántartásába, valamint járulékfizetőként az OEP TAJ nyilvántartásába is, illetve személyi jövedelemadó fizetése esetén megjelenik a NAV SZJA nyilvántartási rendszerében. A külföldiek egy meghatározott köre (például letelepedett, bevándorolt státusszal rendelkezők, menekültek) a magyar állampolgárokhoz hasonlóan a KEK KH személyi adat- és lakcímnyilvántartásban is szerepelnek. Nem megoldott ugyanakkor az egyes intézmények közötti adatgyűjtés összehangolása, így ugyanarról a külföldi személyről több intézmény is gyűjt azonos adatokat, azonban az átfedések nehezen áttekinthetőek.

A migrációra vonatkozó statisztikák értékelésekor ki kell még emelni, hogy a publikált adatok egy része úgynevezett „stock” (állomány) változó, mely egy adott időpontra vonatkozó értéket jelent. Más részük úgynevezett „flow” (folyamat) változó, mely egy adott időszakra vonatkozó értéket jelent. Az állományadatok mutatják meg az adott országban tartózkodó migránsok számát, a migrációs áramlások (flow) adatai pedig a bevándorlás alakulását, trendjét, intenzitását jelzik.

A fentiekből kiindulva megállapítható, hogy bár a migrációra vonatkozóan számos adatforrás áll rendelkezésre, ezek gyakorlati felhasználása, hozzáférhetősége és összehasonlíthatósága komoly problémába ütközik.

⁷⁴ Statisztikai adatok természetesen csak a kiadott engedélyek számára vonatkozóan vannak, hogy ebből ténylegesen mennyi külföldi él életvitelszerűen hazánkban, arról semmilyen megbízható adat nem áll rendelkezésre.

12. Összefoglalás

A migráció kutatása, története, a vándorlás okainak és következményeinek elemzése manapság rendkívül népszerű téma, és leginkább a társadalomtudományok keretében valósul. Gazdag szakirodalmából e fejezetben csak a főbb fogalmak, illetve néhány fontosabb összefüggés emelhető ki.

A 19. század második fele óta sokféle elmélet született a migráció lényegének, ok-okozati összefüggéseinek megragadására, melyek gyakran különböző feltételezésekből indulnak ki, eltérő fogalmakat használnak. A migráció kutatása egyidős annak modern kori megjelenésével, vagyis azzal az időszakkal, amikor a megszülető nemzetállamok politikai vezetőit és tudósait egyre inkább érdekelni kezdte polgáraik vándorlása.

A klasszikus és minden későbbi elmélet őseinek tekinthető „push-pull modell” mellett a főbb gazdasági alapú modelleket, a munkaerő-piaci folyamatokat alapul vevő modelleket, illetve az egyre népszerűbb kapcsolathálózati megközelítést foglaljuk össze. A migráció kutatásának hazai történetéről kizárólag a rendszerváltozás utáni időszak vonatkozásában adunk egy rövid összefoglalást. A vándorlással kapcsolatban fontos kérdés annak mérése, számszerűsítése, statisztikai értékelése is. Elsősorban azért, mert a jó minőségű és könnyen hozzáférhető adatok segítik a politikai döntéshozók és kutatók munkáját a migráció megfelelő jogi és társadalmi kereteinek alakításában.

Felhasznált és ajánlott irodalom

- BÁNDY Katalin: *A magasan képzett magyar munkaerő migrációs hajlandósága az új évezredben*. Doktori értekezés-tervezet. Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Győr, 2013.
- BORJAS, George J.: *Self-selection and the earnings of immigrants*. American Economic Review, Vol. 77. 1987/4. (September) 531–553.
- CSANÁDY Márton Tamás – Személyi László: *Brain Drain. Közelkép a diplomás magyarokról*. Századvég, 2006/41 79–122.
- GÖDRI Irén: *Migráció a kapcsolatok hálójában. A kapcsolati tőke és a kapcsolathálók jelenléte és szerepe az ezredvégi magyarországi bevándorlásban*. PhD értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Társadalomtudományi Kar, Szociológia Doktori Iskola, Budapest, 2009.
- GYÁNI Gábor: *A vándorlás mint kulturális jelenség*. Demográfia, 2003/4. 375–381.
- GYULAI Gábor (szerk.): *Külföldiek Magyarországon. Segédlet újságíróknak a migráció és a menekültügy témájának bemutatásához*. Kiadta a Magyar Helsinki Bizottság, Budapest, 2011.
- HÁRS Ágnes: *A harmadik országokból Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok a statisztikai adatok tükrében. A migránsok számának, összetételének, szocio-demográfiai sajátosságainak meghatározása adatok összehasonlító elemzésével. A kutatás az ICCR Budapest Alapítvány szervezésében az Európai Integrációs Alap támogatásával készült 2011-ben*. Forrás: <http://www.iccr.hu/> (letöltés időpontja: 2014. 01. 31.)
- JUHÁSZ Judit (szerk.): *MIGRINFO – migrációs adatforrások online információs rendszere*. Fejlesztési tanulmány. „Készült a Migrációs adatforrások online információs rendszere” (EIA/2009/3.1.8.4.) c. projekt kertében. Budapest, 2009.
- LÉVAI Imre: *Nemzetközi migrációs modellek: főbb típusok és trendek*. In: Tamás Pál – Inotai András (szerk.): *Új exodus. A nemzetközi munkaerő-áramlás főbb irányai*. MTA Társadalmi Konfliktusok Kutató Központja – Világgazdasági Kutató Intézet, Budapest, 1993. 19–39.
- MASSEY, Douglas S. – Arango, Joaquín – Hugo, Graeme – Kouaouci, Ali – Pellegrino, Adela – Taylor, J. Edward: *Theories of international migration: A Review and Appraisal*. Population and Development Review 1993 September. In: Sík Endre (szerk.): *A migráció szociológiája*. ELTE TáTK, Budapest, 2012.
- MEYERS, Eytan: *Theories of International Immigration Policy – A Comparative Analysis*. International Migration Review, Vol. 34. 2000. (Winter) 1245–1282.
- PETŐVÁRI Bence: *A paradigmaváltás esélyei a fejlett országok migrációs politikájában*. PhD értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola, Budapest, 2011.
- PIORE, Michael: *Birds of passage: Migrant labor and industrial societies*. Cambridge University Press, New York, 1979.
- RÉDEI Mária: *Mozgásban a világ. A nemzetközi migráció földrajza*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2007.
- Sík Endre (szerk.): *A migráció szociológiája 1-2*. ELTE TáTK, Budapest, 2012.

- SJAASTAD, Larry A.: *The Costs and Returns of Human Migration*. Journal of Political Economy, Vol. 70. 1962/5. (October) 80–93.
- SZABÓ A. Ferenc: *A nemzetközi migráció és korunk biztonságpolitikai kihívásai*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2006.
- TÓTH Pál Péter (szerk.): *A migrációs statisztika fejlesztésének lehetőségei*. Megvalósíthatósági tanulmány. Készült a „A migrációs statisztika fejlesztésének lehetőségei” c. projekt (EIA/2010/3.2.1.1.) keretében. Budapest, 2012.

3. FEJEZET

A MIGRÁCIÓ SZABÁLYOZÁSA

1. A migráció mint szabályozandó terület

Az emberi vándorlás mint emberi magatartások összességén alapuló, különböző társadalmi, gazdasági és ökológiai hatások vezérelte jelenség közvetlenül befolyásolja az egyes államok vagy államközösségek társadalmi és gazdasági rendszerét. A migráció révén az adott állam társadalmi struktúrájában bekövetkező helyzetek szabályozása ennél fogva olyan szükségletként jelentkezik, amely egyrészt rendezi a vándorlók utazásának és tartózkodásának adminisztratív lehetőségeit, másrészt kidolgozza mindazokat a normákat, amelyek az adott közösség utazásával, avagy az ebbe a közösségbe érkezők fogadásával (regisztrálásával), letelepedésével, nem utolsósorban a folyamatos vagy időszakos tartózkodás feltételeinek megteremtéséhez szükségesek. A migráció szabályozása tehát nem más, mint a migrációval érintett közösség (állam) hivatalos formában közreadott akarata az egy közösségből való kiutazásra, avagy az egy közösségbe nem tartozó személyek beutazására és tartózkodására vonatkozóan. Az emberi mozgás szabályozása emellett – minthogy a helyváltoztatás szabadsága alapvető emberi jogosultság – kiterjed mindazokra a jogokra, amelyek a migráció alanyait megilletik. A migráció szabályozása tehát nemcsak az egyes államok meghatározta, esetleg korlátozta lehetőségeket jelentik, hanem mindazokat a jogosítványokat is, amelyek az emberi természetből, jelen esetben a mozgás szabadságából következnek.

A migráció alaptermészetéhez hasonlóan az erre vonatkozó jogi szabályozás is alapvetően kétirányú. A migráció szabályozásának egyfelől magában kell foglalnia a mozgás szabadságán, így a tartózkodási hely szabad megváltoztatásának a jogán alapuló, az adott közösségből kiinduló vagy oda visszatérő vándorlás normatív kereteit, másfelől az ebbe a közösségbe érkezésre és az ott tartózkodás módjaira és körülményeire vonatkozó rendelkezéseket. A migráció jogalanyai körébe így nemcsak az adott állammal állampolgársági kötelékbe nem tartozó személyek (külföldiek) tartoznak, hanem az utazni kívánó saját állampolgárok is. Fontos azonban megjegyezni, hogy a migráció szabályozása alapvetően a beutazás és a bevándorlás terén mutatkozik hangsúlyosabbnak. E téren is két irányzat figyelhető meg. Ezek közül az úgynevezett reaktív irányzat számára a migrációs folyamat jogi, illetve politikai eszközökkel megoldandó problémaként jelenik meg, amely – az eltérő kultúrkörök összeütközéséből fakadóan – komoly közrendi és közbiztonsági kérdéseket vet fel. A proaktív irányzat ellenben a migráció jelenségét kihívásként kezeli, és nem problémákat vet fel, hanem inkább megoldási lehetőségeket kínál a demográfiai viszonyok kedvező alakulásához, avagy a társadalmi és kulturális

élet fejlődéséhez.⁷⁵ Bármelyik irányzatról is legyen szó, a szabályozások különös sajátossága, hogy azoknak egyszerre kell tekintettel lenniük az aktuális migrációs helyzetre, valamint előreutató szándékkal befolyásolni a vándorlási folyamatokat.

A vándorlás szabályozása továbbá több dimenzióban értelmezendő a szabályozás egyes szintjeit tekintve is. Minthogy a migráció – a kiindulás helyét ide nem értve – nem feltétlenül egy államot érint, ráadásul annak alanyai, a vándorok legalapvetőbb emberi jogait is érinti, a migrációs szabályok sem csak a nemzeti jogalkotás szintjén léteznek. A vándorlásra vonatkozó előírásoknak tehát éppúgy helyük van a nemzetközi jogban, mint az egyes államok belső jogrendszereiben.

2. A migráció szabályozásának alapfogalmai

A migrációt érintő szabályozás alapfogalmai körébe azok az alapvető meghatározások tartoznak, amelyek az emberi helyváltoztatáshoz kapcsolódó egyes – egymástól jól elhatárolható – joganyagot foglalják magukban. E fogalmak nem szinonimák, egyrészt jelentésük nem azonosak, másrészt tartalmukat tekintve nem ugyanazt a joganyagot foglalják össze. A migrációval kapcsolatos szabályozás egy-egy területére vonatkozik a szűkebb értelemben vett migrációs jog és az idegenjog, de – főleg elhatárolási szempontból – említeni kell a külföldi jog és a nemzetközi jog meghatározásait is.

2.1 A migrációs jog

2.1.1 Ius migrandi

A vándorlás jogának első jogi emlékei az ókori Rómából származnak. A ius migrandi a mozgás vagy a helyváltoztatás szabadságaként egyszerre foglalta magában a bevándorlást és a letelepedés lehetőségét és a kivándorlással összefüggésben azt, hogy a római polgár más államba költözése milyen jogkövetkezésménnyel jár.

A ius migrandi – pozitív értelmezésben – azt a jogot jelölte, hogy a köztársasági Róma idején a latinok beköltözhettek és letelepedhettek Róma területén, egyúttal megnyílt számukra a római polgárjog (civitas Romana) megszerzésének lehetősége.⁷⁶ E jog viszont az i. e. 2. században megszűnt, pontosabban a tartózkodás jogává (minus Latium) alakult.⁷⁷ Ezt követően a ius migrandi negatív értelmezést kapott, az már nem

75 GYENÉY Laura: *Legális bevándorlás az Európai Unióba, különös tekintettel a családi élet tiszteletben tartásának jogára*. PhD értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2011. 32.

76 BROADHEAD, William: *Rome's migration policy and the so-called ius migrandi*. Cahiers Glotz. XII. 2001. 69. Forrás: http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/ccgg_1016-9008_2001_num_12_1_1544 (letöltés időpontja: 2014. 01. 14.)

77 LOLOWICZ, H. F. – NICHOLAS, B.: *Historical Introduction to the Study of Roman Law*. Cambridge University Press, 1972. 61.

a római polgárjog megszerzéséhez, hanem ellenkezőleg, annak elvesztéséhez (*capitis deminutio media*) kapcsolódott. Ennek értelmében a római polgár (*civis Romanus*), ha a *ius migrandi*t gyakorolva más államba költözött, vagyonát ugyan megtarthatta, de idegenné (*peregrinus*) vált.⁷⁸ Szintén ez lett a sorsa annak, akit száműztek (*deportatio*) Rómából. Különbség volt azonban, hogy a *ius migrandi* gyakorlásával a vándor vagyonát megtarthatta, míg a *deportatio*val a száműzött vagyona az őt száműző államra szállt.

2.1.2 A mozgásszabadság

A migráció joga a későbbiekben a mozgásszabadság jogával fonódott össze. Maga a mozgásszabadság a legrégebben elismert és ezáltal a történelem során gyakorta korlátozott alapjoggá vált. A jogegyenlőtlenség és a jogkorlátozás történeti jelképei többek között az ókori rabszolgák és a röghöz kötött jobbágyok vagy az alattvalók és polgárok száműzése, a vallási kisebbségek mozgásának korlátozása, avagy a fertőző betegségekhez kapcsolódó karanténok voltak.⁷⁹

A mozgásszabadság a jogtörténetben először az országon belüli költözés és letelepedés szabadságát jelentette, és csak bizonyos idővel később, a modern állam megjelenésével és az államhatárok hatósági ellenőrzése alá vonásával alakult ki a huszadik században a nemzetközi migráció szabályozása.⁸⁰ Ettől kezdve a migráció joga nem pusztán a bevándorlás, azaz valamely területre utazás, az ott-tartózkodás vagy letelepedés jogát jelentette, hanem a kiutazás, a kivándorlás, végső soron más állampolgárság megszerzésének a jogi lehetőségét is. A migrációs jog tehát szűkebb értelemben azt a lehetőséget jelenti, hogy annak jogalanya állama területét elhagyja, illetve hogy oda visszatérjen.⁸¹ Megjegyzendő azonban, hogy a kiutazás szabadsága napjainkban nem jelenti egyúttal a beutazás (ez esetben más állam területére lépésének) korlátlanágát, mivel az állami szuverenitásból eredő jog, hogy az egyes országok a területükre utazás nem honos állampolgár általi lehetőségét bizonyos feltételek meglétéhez köthetik, s ennek hiányában azt akár meg is tilthatják. E korlátozás alól ugyanakkor mindenkor kivételként kell tekinteni a visszaküldés tilalmára (*non-refoulement*), amelynek alapgondolata egy jogon túli felismerést takar: embertársainkat nem tesszük ki szándékosan vagy tetteink lehetséges következményeképp üldöztetésnek, kínzásnak vagy más súlyos sérelemnek.⁸²

78 FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.

79 TÓTH Judit – MAJTÉNYI Balázs – PAP András László: *A mozgás szabadsága – a szabadság mozgása*. Föld-rész, 2009/1. 5.

80 PAP András László: *Mozgásszabadság. Alkotmányjogi és nemzetközi jogi alapok*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2009. 13.

81 SÁRI János: *Alapjogok. Alkotmánytan*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 89.

82 BAGY Boldizsár: *A magyar menekültjog és a menekültügy a rendszerváltoztatástól az európai unióba lépésig*. Gondolat kiadó, Budapest, 2012. 100.

2.2 Az idegenjog

A migrációs jog külön csoportjába azoknak a rendelkezéseknek az összessége tartozik, amelyek címzettjei olyan személyek, akik nem állampolgárai a jog kibocsátása és érvényessége helye szerinti államnak.

2.2.1 Az idegen

A nem honos állampolgárok megnevezése és jogállása a történelemben mindig sajátos figyelmet igényelt. Az antik világban az Óbabiloni Birodalomban és Egyiptomban is találunk forrásokat arra, hogy a saját és a nem honos személyeket megkülönböztették. A babiloniak magukat város fia vagy ország fia, míg az idegeneket más ország fia megnevezésekkel illették, az egyiptomiak pedig önmagukat embereknek vagy a nap embereinek tartották, amellyel csak nagyon ritkán illettek idegeneket.⁸³ Az ókori görög városállamokban az idegen szabademberek lehettek más hellén kultúrához tartozók (xenoí) vagy azon kívüliek (barbaroi).⁸⁴ Athén virágzó városállamként megannyi kívülről érkezőt fogadott be, akik külön jogalanyi kategóriát (metoikosz vagy metic) jelentettek. A metoikoszok szabad bevándorlók, szívesen látott idegenek voltak, de sem ők, sem leszármazottaik nem szerezhettek athéni állampolgárságot. Ellenben cselekvőképesek voltak, földtulajdonuk lehetett, sőt aktív és passzív politikai jogokkal rendelkeztek, illetve részt vehettek az igazságszolgáltatásban is.⁸⁵ Spártában pedig a városállamon kívülről érkezők az úgynevezett körülakók (perioikosz) voltak.

A római jogban az idegenek a korlátozottan jogképes személyek körébe tartoztak. A latinok vagy a peregrinusok nem voltak polgárok (civisek).⁸⁶ Ezek közül a peregrinusok (peregrini) általában a provinciák lakói voltak, akik a provincia megszervezésekor kiadott római rendelkezés (lexprovinciae) szerint megtarthatták saját jogaikat és jogintézményeiket, a ius gentium szerinti ügyleteiket megköthették, és az ez alapján szerzett jogaikat Rómában a praetor peregrinus, a provinciákban a helytartó előtt érvényesíthették.⁸⁷ A peregrinusokon belül meg kellett különböztetni a teljesen vagy viszonylagosan önálló államisággal és saját népjoggal bíró népeket (peregrini alicu ius civitatis) azoktól, akik államisággal s ebből következőleg helyi népjoggal egyáltalán nem rendel-

83 GANCZER Mónika: *Állampolgárság a nemzetközi jogban – államutódlás esetén*. PhD értekezés. Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Győr, 2013. 15–16.

84 TAKABATAKE, Sumio: *Co-living with barbaroi*. Forrás: https://dspace.wul.waseda.ac.jp/dspace/bitstream/2065/37368/1/ChichukaiKenkyujoKiyo_5_Takabatake.pdf 103.

85 KASIMIS, Demetra Fannie: *Drawing the Boundaries of Democracy: Immigrants and Citizens in Ancient Greek Political Thought*. Dissertation Publishing. Northwestern University, Evanston, Illinois, 2010. 10–11.

86 BRÓSZ Róbert: *Nem teljes jogú polgárok a római jogforrásokban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1964. 20.

87 BENEDEK Ferenc – PÓKECZ Kovács Attila: *Római magánjog*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2013. 115.

keztek (peregrini nullius certae civitatis). Utóbbiak – más néven a hontalanok – körébe tartoztak a háborúban legyőzött népek (peregrini dediticii), amelyek államát a rómaiak anélkül számolták fel, hogy a lakosságot eladták volna rabszolgának, és a felszabadítottakat (dediticii Aeliani), akik azonban nem tartózkodhattak Róma területén.⁸⁸

Az idegen vagy nem honos személy meghatározása a 13. századi angolszász jogból származó deniezen kifejezéssel érte el mai jelentését. Ez olyan személyt jelöl, aki nem állampolgára annak az államnak, amelynek területén jogszerűen tartózkodik, azonban – a politikai részvételi jogok kivételével – hasonló polgári jogokat élvez, mint egy állampolgár.⁸⁹ Mai értelmezésben – Kees Groenendijk szerint – olyan státusz kifejezéséről van szó, ami félúton van az állampolgár és a nem állampolgár között, és amit a külföldi az ország területén való tartózkodásra jogosító engedély birtokában szerezhet meg.⁹⁰

Az idegen fogalma a 20. században, az államhatárok ellenőrzés alá vonásával, a beutazás és a tartózkodás feltételeinek megteremtésével a hontalanok és a nem jogszerűen tartózkodók fogalmi körével bővült. Napjainkban pedig – az Európai Unió tagállamaiban – az idegen vagy külföldi megnevezés használata már nem feltétlenül elégséges, hiszen azon belül meg kell különböztetni a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkezők és családtagjaik személyi körét, valamint az ebbe a körbe nem sorolható harmadik országbeli állampolgárokat. Ezek közül a szabad mozgás jogával egyfelől az Európai Gazdasági Térség⁹¹ állampolgára és családtagja, másfelől a magyar állampolgár magyar állampolgársággal nem rendelkező családtagja rendelkezik. Harmadik országbeli állampolgárnak pedig azt kell tekinteni, aki állampolgársága igazolására harmadik ország által kiállított érvényes úti okmányt használ fel, vagy aki nem valószínűsíti, hogy külön törvényben meghatározottak szerint a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkezik. A harmadik országbeli állampolgárookra való törvényi szabályokat a diplomáciai vagy egyéb személyes mentességet élvező, illetve nemzetközi szerződés alapján beutazó harmadik országbeli állampolgárra akkor kell alkalmazni, ha nemzetközi szerződés másként nem rendelkezik. Szintén sajátos megítélés alá esnek azok a harmadik országbeli külföldiek, akiket a magyar menekültügyi hatóság vagy bíróság, vagy az Európai Unió tagállama által menekültként elismert vagy kiegészítő védelemben részesített.

88 FÖLDI A. – HAMZA G.: *A római jog története és intézményei*, i. m. 211.

89 ASZTALOS Zsófia: *Az uniós polgárság és a diszkrimináció tilalma*. PhD értekezés. Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc, 2009. 51.

90 LÓRINCZ Aranka: *Állampolgárság a Tizenötökben*. Magyar Jog, 2007/9. 573.

91 Az Európai Gazdasági Térségről szóló egyezmény részes tagállamai az Európai Unió államai, valamint Izland, Liechtenstein és Norvégia (korábban: Európai Szabadkereskedelmi Társulás). Az Európai Közösség, illetve annak tagállamai és a Svájci Államszövetség közötti megállapodás alapján az Szmvtv. hatálya a Svájci Államszövetség polgárait is kiterjed.

2.2.2 Az idegenjog fogalma

Az idegenek vagy a külföldiek jogi helyzetét az a tény jellemzi, hogy egyidejűleg kétféle – egyrészt származási államuk, másrészt a tartózkodási hely szerinti állam – felségjogának vannak alárendelve.⁹² A származási állam, polgára bárhol is tartózkodjon, megköveteli a feltétlen hűséget, a hazai jog követését a tartózkodási helytől függetlenül, a fogadó ország pedig szintén elvárja, hogy az idegenek tartózkodjanak a jogsértő cselekményektől.

Az idegenjog tágabb értelemben a külföldiekkel kapcsolatos jogszabályok olyan összessége, amelyek az adott állam jogszabályban rögzített állásfoglalását fejezik ki a vele állampolgársági kötelekben nem álló, de különböző társadalmi viszonyokban vele kapcsolatba került természetes vagy jogi személyek helyzetével (jogaival és kötelességeivel) kapcsolatban.⁹³ Ebben a megközelítésben az idegenjog körébe tartozik minden olyan rendelkezés, amely tekintettel van az adott jogalany más állampolgárságára. Ezek példái lényegében az egész magyar jogrendszerben megtalálhatók, hiszen a külföldi státusz fontos lehet – az e tárgyban kiinduló alapnak tekintendő, a külföldiek beutazásával és tartózkodásával, a menedékjog kérelmezésével avagy a honosítással összefüggő alapvetően közigazgatási jogi (rendészeti jogi) kérdések mellett – a polgári jogban (tulajdonszerzés korlátozása, családjogi kérdések rendezése), a munkajogban (külföldiek foglalkoztatásának követelményei) vagy éppen a büntetőjogban (külföldi mint speciális alany, külföldiekkel összefüggő bűncselekmények nevesítése, külföldivel szembeni sajátos büntetőeljárási és büntetés-végrehajtási szabályok alkalmazása).

Az idegenjog szűkebb megközelítésben a külföldiekkel kapcsolatos igazgatási és rendészeti kérdések összefoglalására koncentrál. Ez az idegenjog adminisztratív jellegű értelmezése, és sajátos joganyagként az a célja, hogy a külföldiek jogállását, nem honos természetűkre vonatkozóan a honos (belföldi) személyektől eltérően szabályozza. E körbe vonhatók azok a jogszabályok, amelyek a nem magyar állampolgárok beutazásával és tartózkodásával vagy letelepedésével, a menedékjog kérelmezésével és elbírálásával, a hontalanokkal (állampolgársággal nem rendelkezőkkel) összefüggő eljárással, illetve a magyar állampolgárság megszerzésével, illetve a nem jogszerűen tartózkodó külföldiekkel szembeni eljárással foglalkoznak. Az adminisztratív idegenjog tehát alapvetően az idegenjogi igazgatásra, a menedékjogi eljárásra (menekültügyre), az állampolgársági eljárásra (honosításra) és az idegenrendészetre terjed ki.

92 BOKORNÉ SZEGŐ Hanna: *Az egyén a nemzetközi jogban*. In: Hercegh Géza (szerk.): Nemzetközi jog. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989. 124.

93 ÉLÍÁS Pál: *A külföldiek jogi helyzetével kapcsolatos alapvető kérdések*. In: Konrád Edit (szerk.): Idegenjog. Magyar Tudományos Akadémia Államtudományi Kutatások Programirodája, Budapest, 1987. 1.

2.3 A külföldi jog és a nemzetközi jog

Elsősorban a migrációs szabályozás alapfogalmai elkülönítése érdekében kell megemlíteni a külföldi jog fogalmát. Ennek meghatározási körébe minden olyan jogszabály beletartozik, amelyek kibocsátója nem honos jogalkotó. Egy állam jogalkalmazásában a külföldi jog (vagy külföldi elem) akkor lehet érdekes, ha az az adott ország belső viszonylatában polgári jogi, családi jogi és munkajogi vonatkozású. Ezek a nemzetközi magánjogi kérdések, de nem tartoznak ide azok a külföldi elemet tartalmazó jogviszonyok, amelyek az állami szuverenitással közvetlenebb kapcsolatot mutatnak. Így például – noha állampolgárokat vagy jogi személyeket érintenek – kívül maradnak a nemzetközi magánjog tárgykörén az állampolgársági jog külföldi vonatkozásai, az úgynevezett kettős adóztatás problémái vagy a büntetőjog nemzetközi kiágazásai. Ezek a viszonyok a nemzetközi (köz)jogba, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogába tartoznak, illetve a nemzetközi államjog, a nemzetközi pénzügyi jog vagy a nemzetközi büntetőjog tárgyát képezik.⁹⁴ A nemzetközi magánjog és a külföldi jog így általában nem része a migrációs szabályozásnak. A külföldi elem akkor lehet releváns a migrációs szabályozáson belül az idegenjog számára, ha olyan tényállást rendez, amelyet a hazai (belső) jog is szabályoz (például külföldön kiállított közokirat).

Mind a migrációs, mind a nemzetközi magánjogi szabályozástól élesen el kell különíteni a nemzetközi jog fogalmát, melynek tárgyát elsősorban az államok közötti olyan kapcsolatok képezik, amelyek az államok mint a főhatalom gyakorlói között jönnek létre. A nemzetközi jog ugyanis azoknak a magatartási szabályoknak az összessége, amelyek a nemzetközi jog alanyai – elsősorban az államok – közötti kapcsolatok rendezését szolgálják, és az államok megegyezésével jönnek létre.⁹⁵ A nemzetközi jog fejlődése ugyanakkor felfogható olyan folyamatként, amely a népek számára a legtöbb szenvedést okozó erőszakos cselekményeknek a korlátozását vagy megtiltását célzó szabályok megalkotásában és érvényesítésében áll.⁹⁶ Éppen ezért a nemzetközi jognak vannak olyan területei (elsősorban a menedékjog esetében), amelyek közvetlen kihatással vannak a migráció szabályozására. Emellett a nemzetközi jog – a migráció terén is – nemcsak nemzetközi szerződésekkel, hanem nemzetközi szervezetek létrehozásával is reagál a nemzetközi közösség előtt álló kihívásokra: ilyen a Nemzetközi Migrációs Szervezet (International Organization for Migration – IOM), az ENSZ Menekültügyi

94 MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1997. 37.

95 BOKORNÉ SZEGŐ Hanna: *Nemzetközi jog*. Aula Kiadó, Budapest, 1999. 11.

96 HERCEGH Géza: *A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 15.

Főbiztossága (UNHCR) avagy a migráns személyek munkavállalása kapcsán a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO).⁹⁷

3. A migrációs szabályozás magyarországi szintjei

A migrációs szabályozás hazai szintjei aszerint különböztethetők meg, hogy az adott jogi rendelkezés hol helyezkedik el a jogforrások hierarchiájában, és az milyen hatással van a magyarországi jogalkalmazásra. Ennek megfelelően a migrációs szabályozásnak vannak nemzetközi jogi (globális), európai jogi (regionális) és belső jogi (nemzeti) szintjei.⁹⁸

3.1 A nemzetközi jog nemzeti hatásának szintje

Legmagasabb szintet a nemzetközi jog dimenziója jelenti, mivel Magyarországon az egyetemes nemzetközi szokásjog és az államok közössége által elismert általános jogelvek, másrészt a jogszabályi formában kihirdetett nemzetközi szerződések a magyar jogrendben elsőbbséget élveznek a törvényekkel és az alacsonyabb rangú jogszabályokkal szemben. Az Alaptörvénnyel szemben azonban kizárólag csak azok a nemzetközi jogi eredetű szabályok nyerhetnek prioritást, amelyek a szerződések jogáról szóló 1969. évi Bécsi Egyezmény szerinti *ius cogens* normák körébe tartoznak.⁹⁹ A *ius cogens* szabályok nem alkotnak önálló jogforrást, és még nincsen meghatározott katalógusuk, de a szakirodalom jelentős része a rabszolgaság, népiirtás, kínzás tilalmát sorolja ide, továbbá a hágai Nemzetközi Bíróság még egyes, alapvetőnek tekintett emberi, valamint humanitárius jogi szabályokról mondta ki a *kogens* jelleget.¹⁰⁰ Ezek közül migrációs szempontból elsősorban a kínzás tilalma említendő meg. A kínzás, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés tilalma ugyanis a klasszikus értelmezésen túl (az állam tartózkodjon e cselekedetektől, büntesse meg elkövetőit, és hatékonyan akadályozza meg elkövetésüket) egy úgynevezett extraterritoriális (területen kívüli) tartalommal, a visszaküldés tilalmával (*non-refoulement*) is bővült.¹⁰¹ Eszerint egyetlen részes állam

97 MOHAY Ágoston: *A nemzetközi népességmozgás jogi szabályozásának lehetőségei – A legális migráció európai uniós szabályozásának példája*. In: Tarrósy István – Glied Viktor – Keszérő Dávid (szerk.): *Új népvándorlás: Migráció a 21. században Afrika és Európa között*. Publikon Kiadó, Pécs, 2011. 209.

98 Uo.

99 MOLNÁR Tamás: *A nemzetközi jogi eredetű normák beépülése a magyar jogrendszerbe*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2013. 253.

100 KARDOS Gábor – LATTMANN Tamás (szerk.): *Nemzetközi jog*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. 56.

101 GYULAI Gábor – MINK Júlia – IVÁN Júlia: *Kiutasítás és emberi jogok*. Magyar Helsinki Bizottság, Budapest, 2012. 12.

sem utasíthat, toloncolhat vagy adhat ki valakit egy másik olyan államnak, ahol nyomás oknál fogva tartani kell attól a veszélytől, hogy az illető személyt megkínózzák.¹⁰²

A nemzetközi jog szintjén – a fentiek mellett – a migrációval kapcsolatban elsősorban a hazánkban 1989-ben kihirdetett, a menekültek helyzetéről szóló 1951-es ENSZ egyezmény (Genfi Egyezmény) említendő. Ezen kívül azonban – egyelőre – nem létezik olyan nemzetközi egyezmény, amely általánosságban és összefoglalóan tartalmazná a migránsok jogait és kötelezettségeit. Számos nemzetközi dokumentum született azonban, amelyek speciális jogterületen érintik a migránsokat, így például a különböző emberi jogi dokumentumok, a nemzetközi humanitárius jog, a hontalanságot és az állampolgárságot szabályozó nemzetközi egyezmények stb.¹⁰³

3.2 Az európai közjog hazai harmonizációs kötelezettségének színtere

Magyarország európai uniós tagsága alkotmányjogi szempontból minőségileg tér el más nemzetközi szervezetekben való részvételtől. Az Európai Unióba való belépéssel a tagállamok elismerik, hogy az Unió szervei által meghozott egyes jogi aktusok a tagállam joghatósága alá tartozó személyek jogait és kötelezettségeit közvetlenül alakíthatják.¹⁰⁴ Mindez egyébként a hazai jogalkotó és jogalkalmazó hatóságok korlátozásával jár együtt, mivel Magyarországnak olyan jogi aktusok érvényesülését kell biztosítania, amelyek nem feltétlenül egyeznek meg a nemzeti jogalkotói akarattal.

Az európai közjog szintjén – az Európai Unió bevándorlási politikája¹⁰⁵ miatt is – már jóval több, migrációval közvetlenül összefüggő jogforrást találunk. Ezek elsősorban az Európai Unión kívüli – harmadik országbeli – területekről érkezők tartózkodásával, visszatérésével avagy menedékjogi eljárásával kapcsolatos kötelező jogi normákat jelentik. E dimenzióban is a legmagasabb szintet az Európai Unió működéséről szóló szerződés jelenti, amely alapelveként rögzíti, hogy az uniós polgárok jogosultak a tagállamok területén szabadon mozogni és tartózkodni, a szerződésekben és a végrehajtásukra elfogadott intézkedésekkel és korlátozásokkal. Emellett az EU Alapjogi Chartája is rendelkezik a polgárok jogai körében a mozgás és tartózkodás szabadságáról, a diplomáciai és konzuli védelemről, továbbá a szabadságok között a munkavállalás jogáról, illetve a kitoloncolással, kiutasítással és kiadatással szembeni védelemről.¹⁰⁶

102 Vö.: A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény kihirdetéséről szóló 1988. évi 3. törvényerejű rendelet 3. cikk (1) bekezdés

103 LŐRINCZ Aranka: *A nemzetközi migráció szervezeti és jogi keretei*. Nemzeti Közszerzői Jogi Kar, Budapest, 2013. 7.

104 KENDE Tamás – SZÜCS Tamás – JENEY Petra: *Európai közjog és politika*. CompLex Kiadó, Budapest, 2007. 1011.

105 Ezzel kapcsolatban lásd bővebben: ZÁMBÓ Katalin: *Migráció az Európai Unióban*. Nemzeti Közszerzői Jogi Kar, Budapest, 2013. 41.

106 RÓZSÁS Eszter: *A külföldiek igazgatása és a menekültjog*. In: Lapsánszky András: *Közigazgatási jog*. Fejezetek szakigazgatásaink köréből. I. kötet. CompLex Kiadó, Budapest, 2013. 179.

migrációval összefüggő legfontosabb európai normák közül – a teljesség igénye nélkül – kiemelendők:

- * Beutazással és tartózkodással kapcsolatban
 - a családegyesítési jogról szóló 2003/86/EK irányelv;
 - a harmadik országok huzamos tartózkodási engedéllyel rendelkező állampolgárainak jogállásáról szóló 2003/109/EK irányelv;
 - a harmadik országok állampolgárai tanulmányok folytatása, diákcseré, javadalmazás nélküli gyakorlat, illetve önkéntes szolgálat céljából történő beutazásának feltételeiről szóló 2004/114/EK irányelv;
 - a harmadik országbeli állampolgároknak az Európai Közösség területén folytatott tudományos kutatás céljából való fogadására vonatkozó külön eljárásról szóló 2005/71/EK irányelv;
 - a harmadik országbeli állampolgárok magas szintű képzettséget igénylő munkavállalás céljából való belépésének és tartózkodásának feltételeiről szóló 2009/50/EK irányelv.
- * Az illegális migrációval összefüggésben
 - a harmadik országok állampolgárainak kitoloncolásáról hozott határozatok kölcsönös elismeréséről szóló 2001/40/EK irányelv;
 - a jogellenes be- és átutazáshoz, valamint a jogellenes tartózkodáshoz történő segítségnyújtás meghatározásáról szóló 2002/90/EK irányelv;
 - a légi úton történő kiutasítás céljából történő átszállítás eseteiben biztosított segítségnyújtásról szóló 2003/110/EK irányelv.
- * Menedékjogi téren
 - a lakóhelyüket elhagyni kényszerült külföldi személyek tömeges beáramlása esetén nyújtandó átmeneti védelem minimumkövetelményeiről szóló 2001/55/EK irányelv;
 - a menedékkérők befogadásának minimumszabályairól szóló 2003/9/EK irányelv;
 - a harmadik országok állampolgárainak, illetve a hontalan személyeknek menekültként vagy a más okból nemzetközi védelemre jogosultként való elismerésének feltételeiről és az e státuszok tartalmára vonatkozó minimumszabályokról szóló 2004/83/EK irányelv;
 - a menekültstátusz megadására és visszavonására vonatkozó tagállami eljárások minimumszabályairól szóló 2005/85/EK irányelv.

4. A migrációs szabályozás magyarországi területei

A vándorlással kapcsolatos magyar jogi szabályozás legfontosabb területei a migrációs jog és az idegenjog jogszabályokkal körülhatárolt kérdéseire vonatkoznak. Ilyen értelemben ketté kell választani a kiutazással vagy kivándorlással összefüggő (szűkebb értelemben vett migrációs jogi) szabályokat az adminisztratív idegenjog egyes területeitől.

A jogforrási kérdések tekintetében általánosan leszögezhető, hogy mindegyik terület esetében alaptörvényi (alkotmányi), törvényi és rendeleti szabályozás határozza meg a ki- és beutazás, valamint a nem magyar állampolgárok magyarországi tartózkodásának jogi feltételeit, lehetőségeit. A külföldiekkel kapcsolatos jogi szabályozás tekintetében továbbá alapvető jelentősége van az ügyfelek tájékoztatásának (különösen jogaikról, kötelezettségekről és az igénybe vehető jogorvoslati lehetőségekről), valamint annak, hogy az ügyfélnek – a mögöttes jogszabálynak tekinthető közigazgatási törvény¹⁰⁷ általános rendelkezéseitől eltérően – a kérelemre indult eljárásban a kérelme előterjesztésében a hatóság előtt személyesen meg kell jelennie. Garanciális jellegű szabályozás, hogy a jelen lévő ügyféllel az anyanyelvén vagy az általa értett más idegen nyelven szóban is közölni kell a hatóság, illetve a bíróság határozatát, illetve ha az ügyfél ismeretlen helyen tartózkodik, a döntés közlése hirdetményi úton történik.¹⁰⁸

4.1 A migráció joga

Magyarországon a mozgás szabadságát alkotmányi szinten deklarálják. Az Alaptörvény¹⁰⁹ „Szabadság és felelősség” részének XIV. cikk (1) bek. első mondata szerint *Magyar állampolgár Magyarország területéről nem utasítható ki, és külföldről bármikor hazatérhet*. Emellett, szintén az Alaptörvény vonatkozó fejezetének XXVII. cikk (2) bekezdés értelmében *„Minden magyar állampolgárnak joga van ahhoz, hogy külföldi tartózkodásának ideje alatt Magyarország védelmét élvezze.”*

A fenti két alaptörvényi rendelkezések alapvető állampolgársági (státusz) jogként határozza meg a száműzetés tilalmát, valamint a hazatérés és a konzuli védelem jogát. Maga a száműzetés tilalma és a hazatérés joga az Európa Tanács emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény negyedik kiegészítő jegyzőkönyv 3. cikkén alapul, amely szerint senkit sem lehet sem egyéni, sem kollektív rendszabályokkal állampolgársága szerinti állam területéről kiutasítani, illetve senkit sem lehet megfosztani attól a jogától, hogy annak a területére belépjen, amelynek honosa. A hazatérés elé semmilyen korlátozás nem állítható, így az útlevél nélkül érkező magyar állampolgár is hazatérhet. A konzuli védelem ugyanakkor nem korlátlan módon tör-

107 A közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény (Ket.)

108 Rózsás E.: *A külföldiek igazgatása és a menekültjog*, i. m. 183.

109 Magyarország Alaptörvénye 2011. április 25.

ténik. A vonatkozó törvényi szabályozás¹¹⁰ értelmében a konzuli szolgálatot ellátó személyeknek figyelemmel kell lenniük a nemzetközi jogi szabályokra, és eljárásuk során tiszteletben kell tartaniuk a fogadó állam jogszabályait is, de a védelemnyújtás legmegfelelőbb módjának kiválasztásában viszonylag nagyfokú szabadsággal bír: mérlegeli az eset összes körülményeit, valamint a helyi viszonyokat.¹¹¹

Az alaptörvényi szabályozás mellett a kiutazás jogát külön törvény szabályozza. Ennek alapvetése, hogy Magyarország területét minden magyar állampolgár és az országban jogszerűen tartózkodó külföldi szabadon elhagyhatja, ide értve a külföldi letelepedés szándékával történő kiutazást is. Ez a jog azonban nem korlátlan, így a külföldre utazás joga törvényben meghatározottak szerint – általában érvényes úti okmánnal – gyakorolható, de – szintén törvényi keretek között – korlátozható is.¹¹²

4.2 Idegenjogi igazgatás

4.2.1 Idegenjogi igazgatás fogalma és alaptörvényi elvei

Az idegenjogi igazgatás a nem magyar állampolgárok jogszerű magyarországi beutazásával és tartózkodásával kapcsolatos hatósági jogalkalmazási tevékenységet jelenti. Ennek alapját szintén az Alaptörvény adja, amelynek XXVII. cikke (1) bekezdése arról rendelkezik, hogy mindenkinek, aki törvényesen tartózkodik Magyarország területén, joga van a szabad mozgáshoz és tartózkodási helye szabad megválasztásához. Ez egyúttal a szabad mozgás és tartózkodás jogának alkotmányi meghatározása is, amely azonban jogszerűséghez kötött, amely külföldiek esetében a beutazáshoz és tartózkodáshoz kapcsolódó, törvényekben meghatározott feltételek meglétét jelenti. Az idegenjogi igazgatás egyben kiterjed a hontalanokra, azaz azokra a személyekre is, akiket egyetlen állam sem tart a saját joga alapján állampolgárának.

4.2.2 A szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek igazgatása

Az idegenjogi igazgatás szabályozását a külföldiek és a hontalanok esetében Magyarország uniós tagsága és a külföldiek fentebb már említett differenciálása miatt már nem lehet egy jogszabályi környezetben megoldani. A szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek esetében ez az úgynevezett Szmtv.¹¹³ és annak végrehajtási rendelete.¹¹⁴ Az e jogszabályok hatálya alá tartozó személyek közül EGT-állampolgár érvé-

110 A konzuli védelemről szóló 2001. évi XLVI. törvény

111 ÁRVA Zsuzsanna: *Kommentár Magyarország Alaptörvényéhez*. (Online) CompLex Kiadó, Budapest (Lezárva 2014. január 20.)

112 A külföldre utazásról szóló 1998. évi XII. törvény 1. § (1)–(4) bekezdés

113 A szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi I. törvény

114 A szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi I. törvény végrehajtásáról szóló 113/2007. (V. 24.) Korm.rendelet

nyes úti okmánnyal vagy személyazonosító igazolvánnyal, az EGT állampolgárt, illetve magyar állampolgárt kísérő harmadik országbeli állampolgár érvényes úti okmánnyal és érvényes három hónapot meg nem haladó tartózkodásra jogosító vízummal jogosult beutazni Magyarországra.

Az Szmvtv. a három hónapot meg nem haladó magyarországi tartózkodást feltétel (külön engedély) nélkül teszi lehetővé. A három hónapot meghaladó tartózkodásra – amely bejelentkezéshez, illetve ennek során kiállított úgynevezett regisztrációs igazoláshoz kötött – keresőtevékenység, tanulmányok folytatása céljából vagy egyéb okból kerülhet sor. Ez utóbbi esetben a tartózkodási jog akkor illeti meg az EGT-állampolgárt, ha elegendő forrással rendelkezik önmaga és családtagja eltartására. Az EGT-állampolgárt és családját megilleti az állandó tartózkodás joga is, amennyiben öt évig megszakítás nélkül jogszerűen Magyarországon tartózkodik. Megszűnik azonban ez a jogosultság, ha az állandó tartózkodás jogával rendelkező személy két éven keresztül folyamatosan távol van. (E jogot az úgynevezett állandó tartózkodási kártya tanúsítja.)

4.2.3 A harmadik országbeli állampolgárok igazgatása

A harmadik országbeli állampolgárok beutazása és tartózkodása – a vonatkozó jogszabályok¹¹⁵ értelmében – aszerint határozható meg, hogy általuk a hat hónapon belüli tartózkodás meghaladja-e a három hónapot. Ennek általános szabálya, hogy a harmadik országbeli állampolgár az első beutazástól számított hat hónapon belül három hónapot meg nem haladó tartózkodás céljából a személyek határátlépésére irányadó szabályok közösségi kódexének létrehozásáról szóló, 2006. március 15-i 562/2006/EK európai parlamenti és tanácsi rendeletben (a továbbiakban: Schengeni határ-ellenőrzési kódex) foglalt feltételek szerint utazhat be Magyarország területére. A beutazás általános feltételeinek az a harmadik országbeli állampolgár felel meg, aki érvényes úti okmánnyal, szükség esetén érvényes vízummal rendelkezik, igazolja a tervezett tartózkodás célját és megfelelő anyagi fedezetet, nem áll beutazási tilalmat elrendelő SIS (Schengeni Információs Rendszerben elhelyezett) figyelmeztető jelzés hatálya alatt, és nem jelent veszélyt az EU tagállamok közrendjére, belső biztonságára, közegészségügyére vagy nemzeti kapcsolataira.

A hat hónapon belüli három hónapot meghaladó tartózkodás céljából az a harmadik országbeli állampolgár utazhat be, illetve három hónapot meghaladó időtartamig az a harmadik országbeli állampolgár tartózkodhat Magyarország területén, aki rendelkezik érvényes úti okmánnyal, három hónapot meghaladó tartózkodásra jogosító vízummal, tartózkodási engedéllyel, bevándorlási engedéllyel, letelepedési engedéllyel, ideiglenes letelepedési engedéllyel, nemzeti letelepedési engedéllyel, EK letelepedési engedéllyel,

¹¹⁵ A harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény (Harmtv.) és a végrehajtásáról szóló 114/2007. (V. 24.) Korm.rendelet

vagy EU Kék Kártyával, a vissza- vagy továbbutazáshoz szükséges engedéllyel, Magyarország területén szálláshellyel vagy lakóhellyel. Ezek mellett

- * igazolja beutazása és tartózkodása célját;
- * tartózkodása teljes időtartamára rendelkezik a lakhatását és megélhetését, valamint a kiutazás költségeit is biztosító anyagi fedezettel;
- * az egészségügyi ellátások teljes körére biztosítottnak minősül, vagy egészségügyi ellátásának költségeit biztosítani tudja;
- * nem áll kiutasítás vagy beutazási és tartózkodási tilalom hatálya alatt, illetve beutazása és tartózkodása nem veszélyezteti Magyarország közbiztonságát, nemzetbiztonságát vagy közegészségügyi érdekeit;
- * nem áll beutazási és tartózkodási tilalmat elrendelő SIS figyelmeztető jelzés hatálya alatt.

Feltételek hiányában a beutazás és tartózkodás csak kivételesen, nemzetközi kötelezettség teljesítése céljából, halaszthatatlan humanitárius okból vagy nemzeti érdekből engedélyezhető.

A harmadik országbeli állampolgárokra vonatkozó törvényi szabályozás külön kitér a letelepedés szabályaira is, amelynek értelmében letelepedett az a harmadik országbeli állampolgár, aki korábban letelepedési engedélyt, ideiglenes letelepedési engedélyt, nemzeti letelepedési engedélyt vagy úgynevezett EK letelepedési engedélyt kapott. A letelepedett harmadik országbeli állampolgár az Alaptörvényben és a jogszabályokban biztosított jogosultságokkal rendelkezik, és – az ideiglenesen letelepedett kivételével – Magyarország területén határozatlan időtartamú tartózkodásra jogosult. A letelepedettet megilletik a tartózkodási engedéllyel rendelkezők külön jogszabályok szerinti jogosultságai is. Az a harmadik országbeli állampolgár kaphat ideiglenes letelepedési engedélyt, nemzeti letelepedési engedélyt vagy EK letelepedési engedélyt,

- * akinek Magyarország területén lakhatása és megélhetése biztosított,
- * aki az egészségügyi ellátások teljes körére biztosítottnak minősül, vagy egészségügyi ellátásának költségeit biztosítani tudja, és
- * akivel szemben az e törvényben meghatározott kizáró ok nem áll fenn.

Nem kaphat ideiglenes letelepedési engedélyt, nemzeti letelepedési engedélyt vagy EK letelepedési engedélyt az a harmadik országbeli állampolgár,

- * akinek a letelepedése veszélyezteti Magyarország közbiztonságát vagy nemzetbiztonságát;
- * aki kiutasítás vagy beutazási és tartózkodási tilalom, illetve beutazási és tartózkodási tilalmat elrendelő SIS figyelmeztető jelzés hatálya alatt áll;
- * aki az engedély megszerzése érdekében hamis adatot, valótlan tényt közölt, vagy az eljáró hatóságot megtévesztette.

4.2.4 A hontalan személyek igazgatása

A hontalanokkal kapcsolatos jogi rendelkezések a harmadik országbeli állampolgárookra vonatkozó jogszabályok sajátos részeként ismerhetők meg. A hontalansági igazgatás (inkább eljárás) az idegenjogi igazgatásnak az a sajátos területe, amelynek célja megállapítani, hogy az eljárás alanya nem rendelkezik valamely állam saját joga szerinti állampolgársággal. Az eljárás Magyarország területén jogszerűen tartózkodó kérelmező által az idegenrendészeti hatóságnál benyújtott kérelemre indul. A kérelmező az eljárásban személyesen vesz részt, meghallgatása kötelező, és a kérelmezőnek igazolnia vagy valószínűsítienie kell, hogy egyetlen állam saját joga szerint sem rendelkezik állampolgársággal, így különösen a születési helye, a korábbi lakó- vagy tartózkodási helye, továbbá a családtagjai, illetve szülei állampolgársága szerinti állam vonatkozásában.

4.3 Idegenrendészet

4.3.1 Az idegenrendészet fogalma

Az idegenrendészet a Magyarország területére engedély nélkül vagy meg nem engedett módon beutazó vagy Magyarország területén jogszerűtlenül tartózkodó nem magyar állampolgárral szemben indított hatósági jogalkalmazói tevékenység, feltéve, hogy nincs helye menedékjogi eljárásnak. Az idegenrendészet alapvető fogalmi ismerve, hogy kizárólag nem magyar honosságú személyekkel szemben indítható és csak abban az esetben, ha a külföldi beutazása vagy tartózkodása ellentétes a vonatkozó jogszabályi rendelkezésekkel.

A külföldiek rendszete a rendészet egy sajátos típusa, amely – a rendészet általános meghatározásából kiindulva, annak közigazgatási és közhatalmú tartalmi elemeit szem előtt tartva¹¹⁶ – a külföldi magatartása miatt megzavart rend helyreállítására irányul. Fontos azonban megjegyezni, hogy nincs helye idegenrendészeti eljárásnak, ha a jogszerűtlenül beutazó vagy tartózkodó külföldi menedékkérelmet terjesztett elő, hiszen ebben az esetben először a menedékjogi eljárást kell lefolytatni.

Az idegenrendészet törvényi szabályozásának is vannak alaptörvényi követelményei. A fentebb már megjelölt XIV. cikk (1) bekezdés szerint „Magyarország területén tartózkodó külföldit csak törvényes határozat alapján lehet kiutasítani. Tilos a csoportos kiutasítás.” Az alaptörvényhely értelmében a külföldi – a magyar állampolgároktól eltérően – kiutasítható, amelyet büntető- vagy idegenrendészeti eljárásban hozott határozattal lehet elrendelni. Maga a kiutasítás azonban nem korlátlan, törvényi akadályként jelentkezik egyfelől, hogy a menedékjoggal rendelkező külföldi nem utasítható ki, valamint a fentebb már említett non-refoulement elve, amely – a XIV. cikk (2) bekezdés-

116 BALLA Zoltán: *Közigazgatás és rendészet*. Új Magyar Közigazgatás, 2013/12. 20.

ben – mint abszolút tilalom jelenik meg az Alaptörvényben is:¹¹⁷ „Senki nem utasítható ki olyan államba, vagy nem adható ki olyan államnak, ahol az a veszély fenyegeti, hogy halálra ítélik, kínozzák vagy más embertelen bánásmódnak, büntetésnek vetik alá.”

Az idegenrendészettel összefüggő jogi szabályok az Alaptörvény mellett szintén az egyes külföldi kategóriákra vonatkozó – fentebb már említett – legfontosabb idegenjogi forrásokból ismerhetők meg.

4.3.2 A szabad mozgás jogával rendelkező személyek rendszete

A szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek privilegizált jogállása a tekintetben is megmutatkozik, hogy e jog korlátozására csak az arányosság elvének betartásával és az érintett személy magatartására tekintettel kerülhet sor.¹¹⁸ Ennek értelmében csak azzal a személlyel szemben alkalmazható kiutasítás vagy beutazási és tartózkodási tilalom, akinek magatartása valódi, közvetlen és súlyos veszélyt jelent a társadalom valamely alapvető értékére, különösen a közrendre, a köz- és nemzetbiztonságra vagy a közegészségügyre. (Az állandó tartózkodási joggal rendelkező EGT-állampolgár vagy családtagja Magyarország területéről csak nemzetbiztonsági okból utasítható ki.)

Beutazási és tartózkodási tilalmat azzal a személlyel szemben kell elrendelni, akinek a beutazására és tartózkodására vonatkozó tilalom érvényesítésére Magyarország kötelezettséget vállalt, illetve akire vonatkozóan – a tilalom érvényesítéséről – az EU Tanácsa döntött.

4.3.3 A harmadik országbeli állampolgárok rendszete

A harmadik országbeli állampolgárokkal szembeni rendészeti szabályok alkalmazása keretében az országba való beutazás engedélyezésekor lehet dönteni a beléptetés megtagadására és visszairányításra, belföldön a tartózkodás vizsgálatakor pedig idegenrendészeti előállítást, személyazonosság megállapítása érdekében visszatartás, indokolt esetben idegenrendészeti vagy kiutasítást előkészítő őrizet, végső soron beutazási és tartózkodási tilalom, kiutasítás és kitoloncolás rendelhető el.

A beléptetés megtagadása nemcsak nemzeti, hanem közösségi jogintézmény, hiszen alapvetően a Schengeni határ-ellenőrzési kódex értelmében kell megtagadni annak a harmadik országbeli állampolgárnak a beléptetését, aki nem teljesíti a kódexben foglalt, fentebb említett beutazási kritériumokat. A beléptetés megtagadásával szorosan összefüggő aktus a visszairányítás, azaz a hatóságnak (rendőrségnek) a beléptetés megtagadásával együttesen meghozott döntése, amellyel egyúttal meghatározza azt az országot, ahová a visszairányított személy visszatérni köteles. Ez általában az az ország,

117 HAUZINGER Zoltán: *Idegen a büntetőjogban*. In: Deres Petronella – Domokos Andrea: 80 Studia in honorem Tamás Jakucs. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2013. 85.

118 RÓZSÁS Eszter: *Az idegenrendészet igazgatása*. In: Bencsik András (szerk.): Közigazgatási jog. Különös rész. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2012. 45.

ahonnan a személy érkezett, avagy őt visszafogadni köteles, szokásos tartózkodási helye van, avagy más olyan állam, ahová beutazhat. A visszairányítás biztosítása érdekében a rendőrség a harmadik országbeli állampolgár személyi szabadságát is korlátozhatja. Így a visszairányított személy kötelezhető arra, hogy legfeljebb nyolc óra időtartamban a tovább- vagy visszainduló járművön, legfeljebb hetvenkét órán, légi úton érkező külföldi esetében 8 napon keresztül a repülőtér meghatározott helyén tartózkodjon, avagy a visszaszállításra köteles szállító vállalat egy másik induló járatára átszálljon.

A schengeni belső határokon megszünt határellenőrzés egyik – úgynevezett kompenzációs – következménye, hogy a tagállamok rendészeti eszközökkel fokozottabb figyelmet fordítanak a külföldiek ellenőrzésére. Ennek értelmében Magyarországon a rendőrség nemcsak a schengeni külső határokon végez határellenőrzést, hanem a határterületen kívül is ellenőrizheti a külföldieket. Ennek egyik lehetősége az úgynevezett mélységi ellenőrzés, amely a rendőrség szolgálati szabályzata¹¹⁹ szerint a külföldiek magyarországi tartózkodása jogszerűségének megállapítására irányuló – jellemzően kockázatelemzés alapján, illetve szűrőpróbaszerűen végzett – kompenzációs rendőri intézkedés, melynek célja nem határellenőrzés, és amely előkészítésében és végrehajtási módjában egyértelműen eltér a külső határokon történő személyellenőrzéstől.

4.4 Menedékjog

Az Alaptörvény – sokat hivatkozott XIV. cikke – expressis verbis határozza meg azt is, hogy „(3) Magyarország – ha sem származási országuk, sem más ország nem nyújt védelmet – kérelemre menedékjogot biztosít azoknak a nem magyar állampolgároknak, akiket hazájukban vagy a szokásos tartózkodási helyük szerinti országban faji, nemzeti hovatartozásuk, meghatározott társadalmi csoporthoz tartozásuk, vallási, illetve politikai meggyőződésük miatt üldöznek, vagy az üldöztetéstől való félelmük megalapozott.” Magyarország tehát nemzetközi jogi kötelezettségével összhangban biztosít menedékjogot az arra rászoruló nem magyar állampolgároknak.

Maga a menedékjog egyfelől – a nemzeti jog felől közelítve – értelmezhető az idegenjog speciális területként, másfelől – a nemzetközi jog tekintetében pedig – mint humanitárius jog jelentkezik. Alapja az 1951. évi Genfi Egyezmény, amely alapján az élvez menedékjogot, aki faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása, avagy politikai meggyőződése miatti üldöztetéstől való megalapozott félelme miatt az állampolgársága szerinti (hontalan esetében a szokásos tartózkodás helye szerinti) országon kívül tartózkodik, és nem tudja, vagy az üldöztetéstől való félelmében nem kívánja annak az országnak a védelmét igénybe venni. A menedékjog tehát a külföldiek – ezen belül a harmadik országbeli állampolgárok – egy újabb kategóriáját határozza meg, és a jogi szabályozás általában nem tesz

119 A rendőrség szolgálati szabályzatáról szóló 30/2011. (IX. 22.) BM rendelet

különbséget aközött, hogy az üldözéstől való félelem mikor – a származási ország elhagyását követően avagy még azt megelőzően – alakult ki.

4.4.1 A menekülők csoportjai

A menekülők körében – mivel azok nem homogén csoportot alkotnak – a menekültek mellett meg kell különböztetni a menedékeseket, az úgynevezett kiegészítő védelmet élvezőket (oltalmazottak) és a nemzeti védelemben részesülőket (visszaküldés tilalma hatálya alatt állók).¹²⁰ Ezekről a státuszokról Magyarországon elsősorban a menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény (Met.) és annak végrehajtási rendelete¹²¹ rendelkezik.

A menekült jogi státusza a magyar állampolgársághoz hasonlítható. Kivétel alapvetően annyi, hogy a menekült – a helyi közügyek gyakorlásán (helyi önkormányzati képviselői és polgármesteri választáson, helyi népszavazáson részvétel stb.) kívül – választójoggal nem rendelkezik, illetve nem tölthet be olyan munkakört, nem viselhet olyan tisztséget, amelynek ellátását jogszabály magyar állampolgársághoz köti. A menedékjog ennél fogva jogcímet jelent a Magyarország területén való tartózkodásra, és egyidejűleg védelmet nyújt a visszaküldés, a kiutasítás és a kiadatás ellen.¹²²

Azt a külföldit, aki nem felel meg a menekültkénti elismerés feltételeinek, de fennáll annak veszélye, hogy származási országába való visszatérése esetén súlyos sérelem érné, és nem tudja, vagy e veszélytől való félelmében nem kívánja a származási országa védelmét igénybe venni oltalmazottkénti elismerésért, ezzel úgynevezett kiegészítő védelemért folyamodhat. Kevés különbség van a menekültek és az oltalmazottak jogállása között.¹²³ Az oltalmazott nem jogosult kétnyelvű (konvenció) úti okmányra, semmilyen választójoggal nem rendelkezik, továbbá státusza öt évente felülvizsgálandó (míg a menekült státusz határozatlan időre szól, csak akkor szűnik meg, ha a menekült magyar állampolgárságot szerez, vagy az elismerést a menekültügyi hatóság visszavonja).

Menedékesként azokat a személyeket kell elismerni és ideiglenes védelemben részesíteni, akik Magyarország területére azért érkeztek, mert hazájukból fegyveres konfliktus, polgárháború vagy etnikai összecsapás, illetve az emberi jogok általános, módszeres vagy durva megsértése – így különösen kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód – miatt elmenekülni kényszerültek. Az elismerést meg kell előznie, hogy az Európai Unió Tanácsa vagy az Országgyűlés ideiglenes védelemre jogosultként ismerje el személyek csoportját, mivel a menedékesként elismerés alapja az e csoporthoz való tartozás. Ennek megléte esetén sem lehet azonban menedékesként elismerni a külföldit,

120 ÖRDÖG István: *Menedékjogi ismeretek*. Nemzeti Közzolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar, Budapest, 2012. 76.

121 301/2007. (XI. 9.) Korm.rendelet

122 RÓZSÁS E.: *A külföldiek igazgatása és a menekültjog*, i. m. 186.

123 LÉKÓ Zoltán (szerk.): *A migrációs jog kézikönyve*. CompLex Kiadó, Budapest, 2009. 23.

- * ha megalapozottan feltételezhető, hogy béke elleni, háborús vagy emberiség elleni bűncselekményt követett el, avagy menedékeskénti elismerés iránti kérelem benyújtását megelőzően Magyarország területén kívül súlyos, nem politikai bűncselekményt, avagy az ENSZ céljaiba és elveibe ütköző bűncselekményt követett el;
- * akinek Magyarország területén való tartózkodása nemzetbiztonsági érdekeket sért;
- * akiről jogerős bírói ítélet megállapította, hogy olyan bűncselekményt követett el, amelyre a magyar jog ötévi vagy azt meghaladó szabadságvesztés-büntetés kiszabását rendeli.

A menedékes státusa nem olyan kedvező, mint a menekültké vagy az oltalmazottaké, például csak a külföldiekre vonatkozó általános szabályok szerint jogosult munkavégzésre, illetve az ideiglenes védelem időtartama mindössze egy év.

4.4.2 A menedékjogi eljárás

A menedékjogi eljárás célja annak megállapítása, hogy a menekültkérelmet előterjesztő személy jogosult-e a menekült vagy oltalmazotti státuszra, illetőleg származási országába visszaküldhető-e. Az eljárás alapja a menedékjogi kérelem, amely csak személyesen, alakiséghez nem kötött módon, bármely hatóságnál előterjeszthető. Az eljárási határidő hatvan nap, amely indokolt esetben egyszer harminc nappal meghosszabbítható. Az eljárás során személyesen kell bizonyítania a külföldi személynek, hogy a törvényben meghatározott ok(ok) folytán országának hatóságai üldözték, vagy nem tudták megvédeni az üldöztetéstől, és ezért nemzetközi védelemre jogosult.

Az eljárás két fázisban, egy előzetes és egy részletes vizsgálati eljárás szerint történik. Az előzetes vizsgálati eljárás során dönteni lehet az eljárás folytatásáról, azaz a részletes vizsgálati eljárásra utalásról, avagy az eljárás megszüntetéséről vagy részletes vizsgálat nélküli elutasításáról. A részletes vizsgálati eljárás része a részletes meghallgatás, szükség esetén szakhatósági vélemény, országinformáció beszerzése, valamint az eljárás alá vont személy tartózkodásának kijelölése. Az eljárás során dönteni kell, hogy

- * a kérelmező menekültként elismerhető-e;
- * ha nem, a kérelmező oltalmazottként elismerhető-e;
- * ha nem, fennáll-e a visszaküldés tilalma.

Amennyiben a kérelmező a menedékjogi státuszra nem jogosult, de vele szemben visszaküldés tilalma áll fenn, úgy befogadotti státuszba kerül.

4.5 Állampolgársági jog (honosítási igazgatás)

Az állampolgársági jog hatályos forrásait a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény (Ápt.) és a végrehajtására kiadott kormányrendelet¹²⁴ jelenti. Különös sajátossága e jogterületnek, hogy a jogalkalmazás során nemcsak a hatályos jogszabályokat kell figyelembe venni, hanem mindazokat a jogszabályokat, amelyek valaha is érintették a magyar állampolgárságot.¹²⁵

A magyar állampolgárság megszerzése történhet

- * születéssel (családi jogállás rendezése) a leszármazási elv (ius sanguinis) alapján,
- * honosítással,
- * visszahonosítással és
- * nyilatkozattal.

A magyar állampolgárság megszűnhet

- * lemondással (ebben az esetben a magyar állampolgárság három éven belül visszailleszthető), illetve
- * visszavonással.

Az állampolgársági eljárás az állampolgársági bizonyítvány kiadásának kivételével önálló, sui generis eljárás, amelyet belföldön és külföldön (lakóhelytől függetlenül) is úgynevezett állampolgársági kérelemmel kezdeményezhetők. A honosítási, visszahonosítási ügyekben, a lemondás elfogadásáról és az állampolgárság visszavonásáról az Ápt.-nek az adott ügytípusra vonatkozó rendelkezése értelmében az eljáró hatóság (BÁH) javaslatára, a miniszter előterjesztésére a köztársasági elnök dönt. A többi állampolgársági ügyben a miniszter adja ki a bizonyítványt, okiratot, illetve állapítja meg, hogy ezek kiadásának feltételei nem állnak fenn. A honosítási és visszahonosítási kérelemről, a lemondás elfogadásáról, továbbá a magyar állampolgárság visszavonásáról hozott köztársasági elnöki döntés ellen nincs jogorvoslat. A honosított a magyar állampolgárságot az eskü vagy fogadalom letételének napján szerzi meg. Az eskütételt követően a BÁH elvégzi a honosított, visszahonosított személyek külföldön történt születésének és házasságkötésének hazai anyakönyvezését, továbbá az anyakönyvezésből eredő adatváltozásokat rögzíti a személyi adat- és lakcímnnyilvántartásban.

124 125/1993. (IX. 22.) Korm.rendelet

125 Az állampolgársági igazgatással összefüggésben lásd bővebben: LŐRINCZ ARANKA – PARRAGI MÁRIA: Állampolgársági jog és jogalkalmazás. Egyetemi jegyzet. Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar, Budapest, 2013. 31.

5. Összegzés

A migráció társadalmi jelentőségéből fakad, hogy annak jogi szabályozása nemzeti és nemzetközi szinten is elengedhetetlenül szükséges. Maga a migráció szabályozása tágabb értelemben magában foglalja mindazokat a jogi normákat, amelyek az emberi vándorlással, a tartózkodási hely megváltoztatásával függnek össze. Funkciója, hogy hatékonyan reagáljon a ki- és beutazás aktuális helyzetére, egyben legyen alkalmas az emberi vándorlás tendenciáinak befolyásolására. A migrációs szabályozás egyes területei egyfelől magához a mozgás és tartózkodási hely szabad megválasztásának emberi jogához kapcsolódik, másfelől magában foglalja mindazokat a jogi rendelkezéseket, amelyek a külföldiek beutazásához, tartózkodásához, illetve egyes jogügyleteihez kapcsolódnak. Ez utóbbi az idegenjog, amelynek fogalmi meghatározását élesen el kell határolni a nemzetközi jogtól, a külföldi jogtól és a nemzetközi magánjogtól. E kifejezések tartalmukat tekintve nem azonos fogalmakat takarnak, sőt, szabályozási területük vagy egyáltalán nem (nemzetközi magánjog), vagy csak érintőlegesen kapcsolódik magához a migrációhoz és annak jogi szabályozásához.

A migráció magyar szabályozásának szintjei az egyes jogforrások megismerhetőségének hierarchiáját mutatják meg. A legmagasabb szintet a nemzetközi jog és az európai közjog dimenziója jelenti, míg a nemzeti jogi szabályozás főként az Alaptörvényből és a migráció területeivel kapcsolatos törvényekből és rendeletekből származik. A migráció szabályozásának területei pedig az emberi vándorlással összefüggő, azonos karakterű szabályozási kérdéseket foglalják össze. Önálló területet jelentenek a mozgás szabadságával, valamint kiutazással, kivándorlással és hazatéréssel kapcsolatos rendelkezések (migráció joga), a nem magyar állampolgárok jogszerű beutazását, tartózkodását és letelepedését szabályozó normák (idegenjogi igazgatás), az üldöztetés elől menekülő harmadik országbeli állampolgárok védelembe helyezésére vonatkozó szabályok (menedékjog), a jogszerűtlenül beutazó és tartózkodó külföldiekkel összefüggő joganyag (idegenrendészet) és a magyar állampolgárság megszerzését meghatározó rendelkezések (állampolgársági jog).

Irodalom

- ÁRVA Zsuzsanna: *Kommentár Magyarország Alaptörvényéhez.* (Online) CompLex Kiadó, Budapest. (Lezárva 2014. január 20.)
- ASZTALOS Zsófia: *Az uniós polgárság és a diszkrimináció tilalma.* PhD értekezés. Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc, 2009.
- Az Európai Gazdasági Térségről szóló egyezmény részes tagállamai az Európai Unió államai, valamint Izland, Liechtenstein és Norvégia (korábban: Európai Szabadkereskedelmi Társulás). Az Európai Közösség, illetve annak tagállamai és a Svájci Államszövetség közötti megállapodás alapján az Szmvtv. hatálya a Svájci Államszövetség polgáira is kiterjed.
- BALLA Zoltán: *Közigazgatás és rendészet.* Új Magyar Közigazgatás, 2013/12.
- BENEDEK Ferenc – PÓKECZ Kovács Attila: *Római magánjog.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2013.
- BOKORNÉ SZEGŐ Hanna: *Az egyén a nemzetközi jogban.* In: Hercegh Géza (szerk.): *Nemzetközi jog.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1989.
- BOKORNÉ SZEGŐ Hanna: *Nemzetközi jog.* Aula Kiadó, Budapest, 1999.
- BROADHEAD, William: *Rome's migration policy and the so-called ius migrandi.* Cahiers Glotz. XII. 2001. Forrás: http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/ccgg_1016-9008_2001_num_12_1_1544 (letöltés időpontja: 2014. 01. 14.)
- BRÓSZ Róbert: *Nem teljes jogú polgárok a római jogforrásokban.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1964.
- ÉLIÁS Pál: *A külföldiek jogi helyzetével kapcsolatos alapvető kérdések.* In: Konrád Edit (szerk.): *Idegenjog.* Magyar Tudományos Akadémia Államtudományi Kutatások Programirodája, Budapest, 1987.
- FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.
- GANCZER Mónika: *Állampolgárság a nemzetközi jogban – államutódlás esetén.* Ph értekezés. Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Győr, 2013.
- GYENEY Laura: *Legális bevándorlás az Európai Unióba, különös tekintettel a családi élet tiszteletben tartásának jogára.* PhD értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2011.
- GYULAI Gábor – MINK Júlia – IVÁN Júlia: *Kiutasítás és emberi jogok.* Magyar Helsinki Bizottság, Budapest, 2012.
- HAUTZINGER Zoltán: *Idegen a büntetőjogban.* In: Deres Petronella – Domokos Andrea: 80 Studia in honorem Tamás Jakucs. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2013.
- HERCEGH Géza: *A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981.
- KARDOS Gábor – LATTMANN Tamás (szerk.): *Nemzetközi jog.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010.

- KASIMIS, Demetra Fannie: *Drawing the Boundaries of Democracy: Immigrants and Citizens in Ancient Greek Political Thought*. Dissertation Publishing. Northwestern University. Evanston, Illinois, 2010.
- KENDE Tamás – SZÜCS Tamás – JENEY Petra: *Európai közjog és politika*. CompLex Kiadó, Budapest, 2007.
- LÉKÓ Zoltán (szerk.): *A migrációs jog kézikönyve*. CompLex Kiadó, Budapest, 2009.
- LOLOWICZ, H. F. – NICHOLAS, B.: *Historical Introduction to the Study of Roman Law*. Cambridge University Press, 1972.
- LŐRINCZ Aranka – PARRAGI Mária: Állampolgársági jog és jogalkalmazás. Egyetemi jegyzet. Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar, Budapest, 2013.
- LŐRINCZ Aranka: *A nemzetközi migráció szervezeti és jogi keretei*. Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar, Budapest, 2013.
- LŐRINCZ Aranka: Állampolgárság a Tizenötökben. Magyar Jog, 2007/9.
- MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1997.
- MOHAY Ágoston: *A nemzetközi népességmozgás jogi szabályozásának lehetőségei – A legális migráció Európai Uniói szabályozásának példája*. In: Tarrósy István – Glied Viktor – Keszérő Dávid (szerk.): Új népvándorlás: Migráció a 21. században Afrika és Európa között. Publikon Kiadó, Pécs, 2011.
- MOLNÁR Tamás: *A nemzetközi jogi eredetű normák beépülése a magyar jogrendszerbe*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2013.
- NAGY Boldizsár: *A magyar menekültjog és a menekültügy a rendszerváltoztatástól az Európai Unióba lépésig*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2012.
- ÖRDÖG István: *Menedékjogi ismeretek*. Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar, Budapest, 2012.
- PAP András László: *Mozgásszabadság. Alkotmányjogi és nemzetközi jogi alapok*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2009.
- RÓZSÁS Eszter: *A külföldiek igazgatása és a menekültjog*. In: Lapsánszky András: Közigazgatási jog. Fejezetek szakigazgatásaink köréből. I. kötet. CompLex Kiadó, Budapest, 2013.
- RÓZSÁS Eszter: *Az idegenrendészet igazgatása*. In: Bencsik András (szerk.): Közigazgatási jog. Különös rész. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2012.
- SÁRI János: *Alapjogok. Alkotmánytan*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- TAKABATAKE, Sumio: *Co-living with barbaroi*. Forrás: https://dspace.wul.waseda.ac.jp/dspace/bitstream/2065/37368/1/ChichukaiKenkyujoKiyo_5_Takabatake.pdf (letöltés időpontja: 2014. 01. 31.)
- TÓTH Judit – MAJTÉNYI Balázs – PAP András László: *A mozgás szabadsága – a szabadság mozgása*. Föld-rész, 2009/1. 5–8.
- ZÁMBÓ Katalin: *Migráció az Európai Unióban*. Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar, Budapest, 2013.

4. FEJEZET

A MIGRÁCIÓ LÉLEKTANA

1. Bevezetés

A migráció jelensége bonyolult és sokdimenziós, így pszichológiai, politikai, történeti és kulturális kontextusban érdemes elemezni. Jelen fejezet¹²⁶ terjedelmi korlátai ezt nem teszik lehetővé, itt „csak” a pszichológiai szempontra fókuszálunk. A migráció nemzetközi pszichológiai szakirodalma igen bő, számos pszichológiai irányzat (például szociálpszichológia, környezetszichológia, krízispszichológia, kultúrpszichológia) vizsgálta a migráció jelenségkörét.¹²⁷ Hazánkban a migráció pszichológiájának kutatása viszonylag szűk körű, mely magyarázható azzal, hogy Magyarország a rendszerváltásig inkább kivándorló ország volt.¹²⁸ A rendszerváltást követően a migrációs egyenleg növekedést mutatott, amely elsősorban a határon túli magyar nemzeti kisebbségek anyaországba történő bevándorlást jelentett. Egyre jelentősebb arányban jelentek meg ugyanakkor hazánkban az úgynevezett kényszmigránsok (például menedéket keresők), illetve a hontalan státuszban lévők. Rendvédelemben inkább az utóbbi csoportokkal találkozunk, így írásunkban is rájuk fókuszálunk.

A migrációval foglalkozó pszichológiai kutatásoknak három fő irányuk van: egyrészt foglalkoznak a bevándorlást kísérő mentális zavarokkal, másrészt vizsgálják a migráció háttérben álló döntés motívumait, míg a harmadik kutatási irány a mobilitás és kötődés kettősségét vizsgálják.¹²⁹ Ezen hazai és nemzetközi kutatások szolgáltak alapul fejezetünk megírásához.

A migránsok helyzetének megértéséhez elengedhetetlen, hogy a velük dolgozók nemcsak a jogi státuszukat, hanem azt a sajátos és kiszolgáltatott pszichológiai állapotot is ismerjék, amely jellemzi őket. El kell fogadnunk, hogy csak akkor tudunk jól intézkedni, ha tisztában vagyunk azzal, mit élhetnek át a migráció során, milyen vesz-

126 Itt szeretnék köszönetet mondani Farkas Johannának a tanulmány készítésében nyújtott segítségért. A tanulmány a Migráció pszichológiája című tankönyv kéziratának felhasználásával készült. A kéziratokért köszönet illeti az alábbi személyeket: Farkas Johanna, Fogarasi Mihály, Kováts Daniella, Sipos Szandra, Valcsicsák Imre.

127 FARKAS Johanna: A migráció pszichológiai irányzatai. In: Hegedűs Judit (szerk.): A migráció pszichológiája. Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar, Budapest, 2014. (megjelenés alatt); Berry, J. W. – Phinney, J. S. – Sam, D. L. – Vedder, P. (eds.): Immigrant you think cultural transition: Acculturation, identity and adaptation a crossnational contexts. Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, 2006. 22.; Machleidt, W. – Narchal, R.: Migration, Kultur und psychische Gesundheit. Kohlhammer, 2013. 15.

128 NGUYEN LUU, L. A. – FÜLÖP M. – GOODWIN, R. – GÖBEL K. – MARTIN ROJO L. – GRAD, H. – Berkics M.: *Kínai bevándorló családok gyerekeinek integrációja és szociális támogatottsága*. Magyar Pszichológiai Szemle, 2009/1. 139–156.

129 DÜLL Andrea: *A környezetszichológia alapkérdései*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010. 32.

teségélményt kell feldolgozniuk, ezeknek milyen következményei lehetnek (például poszttraumás stressz szindróma). A migránsok csoportja nem homogén, hiszen komoly eltérés van például a tekintetben, hogy miért, hogyan kerültek hazánkba. Közös jellemzőjük, hogy a helyváltoztatás az egyén életére, valamilyen mértékben személyiségfejlődésére hatást gyakorol, hiszen eltérő okokból – akár saját készletéből, akár kényszerből – feladja megszokott környezetét, s ez pedig fokozottan veszélyezteti mentálhigiénéjét.

2. A migráció típusai

A migráció motivációja alapján kényszer- és önkéntes migrációról beszélhetünk. A kényszmigráció hátterében rendszerint az egyénre erőteljesen ható nem várt krízisek (politikai, vallási, nemzetiségi, természeti katasztrófa stb.) állnak, míg az önkéntes migráció motívumai között a gazdasági, egyéni érdekek húzódnak meg. Bár látszólag úgy tűnik, mintha az önkéntes migráció egyéni döntés eredménye lenne, de sokszor ez is inkább strukturális kényszer. Például egy migráns család esetében számos családtag nem feltétlenül rendelkezik döntési joggal (például gyerekek, házastárs, idősek), vagy előfordulhat az is, hogy a gazdasági változások következményeként fenntarthatatlanná válik a korábbi életmód. Az önkéntes és kényszmigráció közti különbségtétel nem könnyű, ritkán találkozhatunk „vegytisza” típussal.

Ha kicsit kilépünk az önkéntes és kényszer dimenzióból, és áttekintjük, hogy melyek azok a gátló és ösztönző tényezők (push- és pull-faktorok), amelyek a migrációt befolyásolják, akkor az alábbi jelenségeket sorolhatjuk fel:¹³⁰

Ösztönző tényezők	Gátló tényezők
Magasabb bérek	Háború
Családegyesítés	Üldözés (vallási, politikai, nemi)
Gazdasági fejlettség	Szegénység
Munkalehetőségek	Éhezés
Jobb élet reménye	Környezeti katasztrófák
Biztonság	Munkanélküliség
Nyelv ismerete	Oktatási lehetőségek hiánya
Rokoni-etnikai kapcsolatok	Egészségügyi ellátó rendszer fejletlensége
Jobb egészségügyi ellátás	Társadalmi instabilitás

1. táblázat: A migrációt befolyásoló ösztönző és gátló tényezők

¹³⁰ A push-pull elméletet a 19. század végén Ernest Ravenstein fogalmazta meg, melyet a 20. században Everett Lee újított meg. Lásd részletesebben: HEINTEL, Martin – HUSA, Karl – SPREITZHOFFER, Günter: *Migrational als globales Phänomen*. In: Wagner, Helmut (Hrsg.): *Segmente. Wirtschafts- und sozial geographische Themenhefte: Migration – Integration*. Wien, 2005. 2–10.

Az emberek más-más okból vállalják fel a migrációt, ezek a különbségek pedig befolyásolják a migráció folyamatát, a befogadó és befogadott felek viszonyát (például egy munkavállalás céljából érkező vállalkozó más fogadtatásban részesül, mint egy politikai menekült). Ha a migráció nem előre megtervezett, tudatos tevékenység, fokozottabban megviseli az egyént: a hirtelen reagálás, a fokozott készenlét, a bizonytalanság tovább erősítheti az egyén krízishelyzetét. Hasonlóan pszichésen nehezítő körülményt jelent az illegális:¹³¹ a lebukás veszélye, az utazás (menekülés), az embercsempészeknek való kiszolgáltatottság.

A migráció bármelyik típusáról is esik szó, az egyén személyes életének jelentős élet-epizódjának tekintjük. Az egyén átéli a helyvesztés élményét, melynek következtében egy új, gyakran teljesen vagy kevésbé ismert kulturális közegbe kerül, ez pedig azt is jelenti, hogy elveszítheti biztonságát, autonómiaérzetét, intimitását, továbbá az addig elsajátított adaptív kommunikációs és alkalmazkodási stratégiái megkérdőjeleződhetnek, mindez pedig komoly krízishelyzetet teremthet.¹³² Éppen ezért a migrációt egy nem várt, úgynevezett akcidentális krízisnek tekintjük, melynek feldolgozása az egyén fontos feladata.

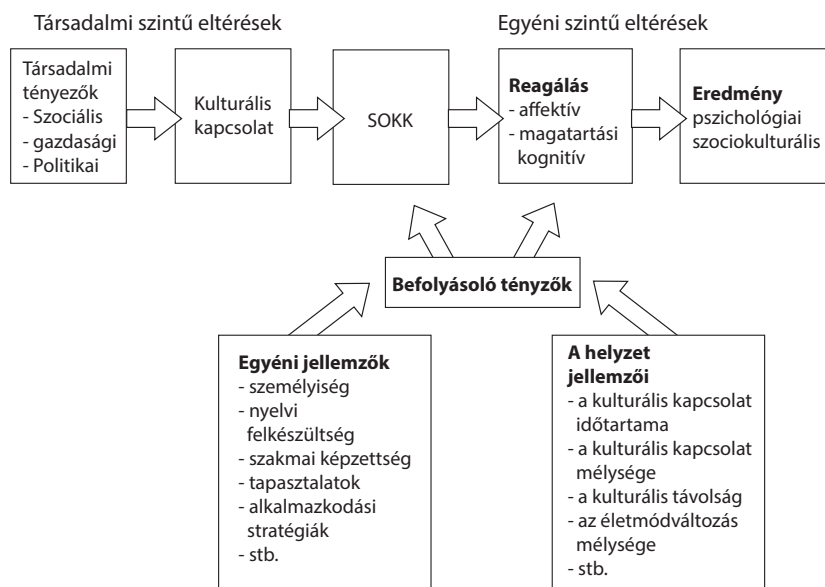
3. A migráció szakaszai

A migráció folyamatának szakaszolását először a migráció és a kultúra oldaláról közelítették meg. Kalervo Oberg 1960-ban megjelent, *Kulturális sokk* című könyvében nagyon fontos jelenségre hívta fel a figyelmet. Megfigyelte, hogy amikor az egyének számukra idegen kultúrával találkoznak, fizikai és lelki értelemben is alkalmazkodási problémákkal találják szemben magukat (például gyakori fejfájás, rossz közérzet, homály, lehangoltság, olykor depresszió stb.). Ezeket pedig a sokk váltja ki, melynek hatását nagy mértékben befolyásolják az egyéni és situációs faktorok. A következő ábra jól szemlélteti a kulturális kapcsolat, a sokk és a sokkra adott reakciók viszonyát:¹³³

131 Az illegális jelen esetben azokra a személyekre vonatkozik, akik kezdettől fogva hamis dokumentumokkal vagy embercsempész segítségével, jogellenesen lépték át az államhatárt.

132 BRIERBRAUER, G. – PEDERSEN, P.: *Culture and Migration*. In: Semin, G. R. – Fiedler, K. (eds.): *Applied Social Psychology*. SAGE Press, London, 1996. 400–421.

133 GORDA Éva: *A kulturális sokk jelenléte a haditudósító munkájában*. Hadtudományi Szemle, 2009/3. 52–61.

1. ábra: Az új kultúrához való alkalmazkodás elméleti kerete

Abban az esetben, amikor a migráció kultúraváltással is jár, az egyén kulturális identitásának alakulása szakaszosan megy végbe. Kezdetben négy fázist határoztak meg, melynek első szakaszát az eufóriával jellemezték, amikor örömmel tapasztalja meg az új kulturális élményeket, majd ezt követően rendszerint bekövetkezik az üresség szakasza, melyben szembesül a kulturális különbségekkel. Ennek következtében a szorongás, a feszültség érzése folyamatosan növekszik. A harmadik szakaszban az újraszabályozásról beszélhetünk, ami azt jelenti, hogy kezdi megérteni az új kulturális közeget, növekszik a komfortérzete. Az utolsó szakaszban pedig megtörténik az adaptáció, azaz az új kultúrához való alkalmazkodás. Ennél jóval árnyaltabb képet vázol fel Sípó Szandra Sue és Sue munkája alapján.¹³⁴

1. Konform stádium (*conformity stage*): ebben a stádiumban az egyének a befogadó csoportban domináló kultúrát preferálják, szemben a saját kultúrájukkal. Azonosulnak a domináns kultúrával, az új szokásokhoz, normákhoz igazodnak. Eredeti kultúrájuktól pedig eltávolodnak, leértékelik, ugyanakkor még identitásuk részét képezi a származási kultúra.
2. Disszonáns stádium (*dissonance stage*): Ebbe a stádiumba leginkább akkor lép át az egyén, amikor olyat tapasztal, vagy olyan élményben részesül, ami nem áll összhangban az új kultúra hiedelmeivel, értékeivel (a konformstádiumból

¹³⁴ SÍPÓ SZANDRA: *A migráció jelenségének helye a pszichológiában*. In: Hegedűs Judit (szerk.): *A migráció pszichológiája*. NKE, Budapest, 2014. (megjelenés alatt)

- ismertekkel). Az egyén ilyenkor megkérdőjelezi az új kultúra által képviselt értékeket, hiedelmeket, normákat.
3. Ellenállás és elfogadás (*resistance and immersion stage*): Ebben a stádiumban az egyén elfogadja az eredeti kultúrájából származó nézeteket, az új kultúrát viszont elutasítja.
 4. Befelé fordulás (*introspection stage*): Ebben a fázisban az egyén a származási csoport tagjaként próbálja magát megérteni, tudatosítja, feldolgozza eredeti kulturális identitását. Ez egy önismereti fázis, melyben az egyén felfedezi és definiálja kulturális identitását.
 5. Integratív tudatosság (*integrative awareness stage*): Ezen a szinten az egyén már képes értékelni mind a saját, mind az új, domináns kultúrát. Ebben a fázisban már feloldódnak a korábbi stádiumok konfliktusai, ezáltal biztonságérzet jellemzi. Az egyén látja mindkét kulturális csoport előnyös és hátrányos oldalait, képes elfogulatlanul gondolkodni róluk.

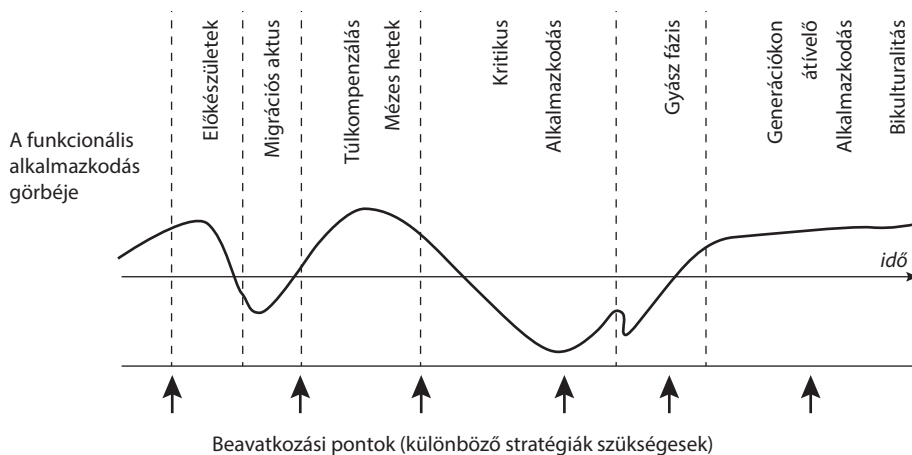
A fenti szakaszolás jól szemlélteti, hogy az egyén komoly személyiségfejlődésen megy keresztül, mely jelentős pszichés tevékenységet igényel. A migráció folyamata lélektanilag megterhelő helyzetet jelent, mert veszteségélményt, bizonytalanságérzetet, nyelvi problémákat, diszkriminációt élhet át a migráns. A megváltozott életkörülmények hatására akár felborulhat mentális egészsége is.

A migránst befolyásoló érzések a migráció különböző szakaszaiban eltérőek. A következőkben Machleidt német transzkulturális pszichológus modelljén¹³⁵ keresztül vizsgáljuk meg a migránsok lelki megterhelésének szempontjából kialakított szakaszokat. Machleidt eredetileg az 1979-ben készült Sluzki modellből indult ki, véleménye szerint különböző intenzitással ugyan, de mind a hat szakaszban érzékelhető az egyén pszichés megterhelése.¹³⁶

135 LÁDONYI Zsuzsanna: *Migránsok lelki egészségét befolyásoló tényezők vizsgálata elsőgenerációs német-országi magyarok körében.*

Forrás: http://szociologia.btk.pte.hu/sites/default/files/Acta_Sociologia/10_Ladonyi_Zsuzsanna.pdf (letöltés időpontja: 2014. 01.10.); Machleidt, N. W.: *Migration, Kultur und psychische Gesundheit.* Kohlhammer, 2013.

136 LÁDONYI Zs.: *Migránsok lelki egészségét befolyásoló tényezők vizsgálata...* i. m.

2. ábra: A migránsok lelki megterhelésének fázisai. Forrás: Machleidt, 2003

Az első szakaszban történik a migrációra való előkészület. Az egyén megteszi az első lépéseket a helyváltoztatás felé, megpróbálja elfogadtatni sajátmagával és környezetével, hogy miért is akarja megtenni ezt a lépést. Ésszerű magyarázatokat keres annak érdekében, hogy önmagában is megerősítse döntésének helyességét. Ekkor már kimondva, kimondatlanul felteszi azokat a kérdéseket, hogy miként fog boldogulni máshol, mi lesz, hogyha nem sikerül az embercsempészet stb. A második szakasz – a migrációs aktus – a tényleges utazást jelenti: a kiindulópontból elindul egyedül vagy a családjával, legálisan vagy illegálisan, és – jó esetben – a célországba érkezik. A harmadik szakaszt a túlkompenzálás időszakának, a mézeshetek fázisának tartják, amikor a kíváncsiság és az eufória dominál, míg a negyedik fázisban eléri az egyén a kritikus szakaszt. Az egyén konfrontálódik a valósággal, hiszen egyre inkább elvárják tőle, hogy alkalmazkodjon a gyakran nem is értett, elfogadott szabályokhoz. Emiatt megjelenhetnek szociális problémák, és kezdi elveszíteni gyökereit, „mindenütt otthon van, de sehol sincsen” érzés hatja át. Mindez pedig előhívhatja a belső feszültség élményét. Az ötödik fázisban szembesül az egyén igazán a veszteségeivel, a régi életének értékei, kultúrái gyakran megkérdőjeleződnek, ugyanakkor még nem minden esetben tudja belsővé tenni új életének értékeit. Ezt tekinthetjük egyfajta gyászélménynek is, melynek feldolgozása az egyén mentálhigiénés egészsége szempontjából döntő jelentőségű. A negyedik és ötödik szakaszban fordulhat elő leggyakrabban a mentális állapot romlása. Az igazi megnyugvást Machleidt szerint a hatodik szakasz hozhatja, melyben a generációkon átívelő alkalmazkodás megtörténik, és létrejön az úgynevezett bikulturalizmus.

Hasonlóan a gyászélményt emeli ki Dúll Andrea¹³⁷ is, aki munkatársaival a migráció folyamatának bemutatására háromszakaszos modellt alkotott. Ez a modell a helyvesztés élményének folyamatát mutatja be környezetpszichológiai szempontból:

1. szakasz: Az el nem fogadás és tudomásul nem vétel szakasza, amikor a migráns nem akarja elfogadni az adott helyet.
2. szakasz: Megtörténik a tudatosítás; egyszerre van jelen az elfogadás és elutasítás. Ez fontos állomása a veszteség feldolgozásának.
3. szakasz: Megtörténik a veszteség okozta élmények integrációja.

Az előzőekből jól látható, hogy bármely szempontú szakaszolást is elemezzük, közös pontok körvonalazódnak: az eufória, az elbizonytalanodás, a krízis, a tudatosítás, valamint az alkalmazkodás és/vagy integráció. A szakaszolások ismétlődő elemei azt feltételezik, hogy nemcsak egyéni, de univerzális szinten is hasonló folyamatok tapasztalhatók. Ennek ellenére nem lehet elégszer hangsúlyoznunk, hogy a szakaszok/folyamatok alakulása egyéni eltéréseket mutathat, hiszen a migránsok kiinduló helyzetei és az átélt élmények nem azonosak.

4. A migránsok mentálhigiénés állapota

A migránsokkal kapcsolatos kutatások egyik leginkább kiemelt iránya a bevándorlók mentálhigiénés állapotának vizsgálata. Az Amerikai Pszichológiai Társaságon belül létrejött munkacsoport kiemelten foglalkozik a bevándorlók pszichés jellemzőivel. Ez a munkacsoport hívta fel a figyelmet arra, hogy a bevándorlók populációjában fokozottabban jelennek meg makrorendszerbeli rizikófaktorok (például alacsony szocioökonómiai státusz, alacsony képzettség, az ebből eredő munkanélküliség), mely marginalizálódáshoz vezethet.¹³⁸ Az egyén mentálhigiénés állapotát kedvezőtlenül befolyásolhatják az alábbi tényezők:

- * családban előforduló kötődési problémák;
- * alacsony mértékű reziliencia;¹³⁹
- * intoleráns szemléletmód a befogadó nemzet kultúrájával szemben;
- * negatív attitűd, negatív sztereotípiák, az ismeretek hiánya a befogadó nemzet irányába;
- * alacsony önértékelés;
- * alkalmazkodási problémák, a normáktól eltérő magatartási minták;
- * a bevándorlással kapcsolatos elvárások teljesületlensége;
- * aktuálisan az élethelyzetből, az életminőségből eredeztethető problémák megjele-
nése, mely a frusztrációs tolerancia csökkenéséhez vezet;

137 HORVÁTH M. Tünde – DÚLL Andrea – LÁSZLÓ János: *Helyvesztés-élmény és honvágy – egy „keserű” jelenség környezetpszichológiája*. Alkalmazott Pszichológia, 2011/2. 21–32.

138 FARKAS J.: *A migráció pszichológiai irányzatai*, i. m.

139 Az egyén rugalmassága, ellenálló képessége a különböző pszichés hatásokkal szemben.

- * a szűkebb család, gondoskodás hiánya;
- * a migráns mentális betegsége (például szerfüggés);
- * a migráns izolált, magányos;
- * gyökértelenség élménye;
- * antiszociális magatartás;
- * alacsony mértékű iskolázottság.

Fontos azonban kiemelni, hogy „*a felsorolt rizikófaktorok együttes vagy elszigetelt megjelenéséből önmagában még nem következik a migráció során megjelenő mentális problémák kialakulása. Nem határozhatunk meg egy vagy akár több okot, melyek a problémák kialakulását okozzák, de a rizikófaktorok együtt járása, esetleg egymás erősítése fokozott kockázati tényezőként jelenik meg.*”¹⁴⁰

Egyik alapvető kiindulópontunk – melyet a bevezetőben is kiemeltünk –, hogy a migráció egy akcidentális krízis. A krízisben lévő személy sajátosságait ezért feltétlenül indokolt részletesebben megvizsgálni. Erik H. Erikson felfogása alapján „a krízisben lévő egyéni sajátosságainak függvényében reagál a krízishelyzetre, mely többek között szorongás, inadekvát érzelmi reakció, valamint attitűdváltozás formájában jelentkezhet. Ezzel párhuzamosan megváltozik az önmagára vonatkozó jövőképe, életvitelében meglassúbbodhat, cselekedeteiben regresszív jegyek tapasztalhatóak. Interperszonális kapcsolatai átalakulnak, illetve az új kulturális közegben nem jönnek létre, ezáltal a szociális védőháló (a mások által való segítség) nem tud megnyilvánulni. További nehézséget okozhat a befogadó ország nyelvének az ismeretének hiánya, mely megnehezíti a felek közötti kommunikációt. Az egyén ennek következtében egyensúlyi állapotából kizökken, nem tudja átadni gondolatait, érzelmeit, problémáit nem tudja megfogalmazni, mely szintén az elszigetelődéséhez vezethet.”¹⁴¹ A krízisben lévő embernél gyakran megfigyelhető, hogy a figyelme csak a saját helyzetére irányul, rengeteget foglalkozik az eseménnyel, de nem a konstruktív problémamegoldást valósítja meg, hanem egyfajta tanult tehetetlenség figyelhető meg (meg kéne tennem, de én ezt nem tudom...). A depresszív tüneteken túl sokszor tapasztalható, hogy érzelmi reakcióit nem vagy csak minimálisan tudja kontrollálni, nagyon impluzív önmagával vagy akár másokkal szemben. Ezek a tünetek bármely migráns csoportnál megfigyelhetők, de eltérő intenzitással jelentkezhetnek. Nem győzzük hangsúlyozni, hogy a migráció hátterében meghúzódó eltérő motivációk nagymértékben befolyásolják e fenti tünetek előfordulását és intenzitását.

A migráció feszültségkeltő helyzet, melyre különbözőképpen reagálhatunk pszichológiai szempontból. Tekintsünk át néhányat:¹⁴²

140 FARKAS J.: *A migráció pszichológiai irányzatai*, i. m.

141 FARKAS J.: *A migráció pszichológiai irányzatai*, i. m.

142 ATKINSON, R. L. – ATKINSON, R. C. – SMITH, E. E. – BEM, D. J.: *Pszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 1995. 441–450.

1. Szorongás: ha túl sok traumatikus esemény éri az egyént, állandósulhat a szorongás, amely negatívan hathat az adott személy teljesítőképességére.
2. Harag és agresszió: a migráns személy nagyon gyakran frusztrációt él át, mely agressziót vagy részben regressziót válthat ki.
3. Tanult tehetetlenség: ha tartósan érzelmileg negatív helyzetbe kerül az egyén, a reménytelenség, a magárahagyottság érzése áttevéődhet más helyzetekre, mely huzamosabb ideig való fennállása következtében élettani változásokat eredményezhet.
4. Kognitív funkciók károsodása: a tartós stressz a kognitív funkciók károsodását is okozhatja, hiszen előfordulhat, hogy az egyén nem képes gondolatait rendszerezni, összpontosítani és kifejezni.

A migránsok csoportjából érdemes fokozottabban odafigyelni azokra a menekültekre, akik háborús övezetekből érkeznek, akiket megkínóztak, vagy akik kiskorú menekültként érkeznek, hiszen ezek a traumatikus élmények tovább súlyosbíthatják pszichés állapotukat. A háborús övezetekből érkezőkre gyakran jellemző, hogy súlyos nélkülözést, szegénységet éltek át, fegyveres harcokban vettek részt, megkínózták őket. A kínzás komplex, összetett folyamat, melynek csak egyike a testet érintő ártalom, súlyos pszichés kínzás is kapcsolódhat hozzá. A leggyakrabban alkalmazott fizikai módszerek a verés, a szexuális/elektromos/vízben való kínzás, égetés, akasztás, testhelyzet, mozgás korlátozása, nem megfelelő higiénés körülmények stb.¹⁴³A pszichológiai kínzás eszközei között megtalálhatjuk a depriválást, a családtagok vagy más fontos személyek kínzását vagy azzal való fenyegetést, érzelmi zsarolást vagy a táplálék, folyadék megvonását, a hangos zajnak való kitételt. A kínzás nem egyszeri cselekedet, hanem a fizikai és pszichés módszereket kombinálják, melynek következtében a túlélő személyisége öt szinten (testi, pszichés, szociális, jogi és spirituális) károsodhat. A kínzás következményeként az áldozat személyisége megváltozhat, torzulhat, és jelentős zavarok fordulhatnak elő az önértékelésében. A menekültügyi eljárások fontos kérdése, hogy átélte-e bántalmazást, kínzást az adott személy. Ehhez viszont fontos ismerni a bántalmazás főbb tüneteit, melyeket a következő táblázatokban összesítettünk.

143 HÁRDI Lilla: *Menekülők pszichoterápiás és pszichoszociális segítése.*

http://cordelia.hu/documents/Hardi_2008_Psychiatria_Hungarica.pdf (letöltés időpontja: 2014. 01. 20.)

Fizikai tünetek	Pszichés tünetek
* emésztőszerv-rendszeri zavarok * a húgy-ivarszervi és szexuális működészavarok, * szív- és érrendszeri megbetegedések, légúti, rendellenességek, * pszichoszomatikus zavarok, * felszíni sérülések: mély sebek, súlyos bevérzések, * a belső szervek sérülése * fojtogató nyomai: ujjnyomok, véraláfutások	* hirtelen kedélyingadozás * regresszív viselkedés * evésben jelentkező változások * figyelemfelkeltő viselkedés * súlyos alvászavarok * szociális elszigetelődés * az érzelmi viszonyulás inadekvát kifejeződése * kapcsolatok zavarai * összpontosítási zavarok * félelem az orvosi vizsgálatoktól * antiszociális viselkedés * szexuális bántalmazásnál: – gyerekeknél szexuális jellegű utalások szóban, rajzban, játékban – ha a korához képest túl sokat tud a szexuális jellegű dolgokról – a férfakkal szembeni erős félelem

2. táblázat: A fizikai és szexuális erőszak tünetei

Fizikai tünetek	Pszichés tünetek
* nincsenek jól látható fizikai tünetek, amiket látunk, azok a pszichés tünetek következményei, Például: fáradtság, aluszékonyság, étkezési zavarok, pszichoszomatikus tünetek.	* étkezési zavarok * alvászavarok * kötődési rendellenességek: szorongás, visszahúzódás, szociális válaszkészség hiánya * agresszivitás és impulzivitás * fizikai kontaktus igénylése idegenektől * zavaros / kevés kapcsolat * önsértő cselekvések * székelési és/vagy vizelelési gondok

3. táblázat: Az érzelmi erőszak tünetei

Magyarországon is komoly problémát jelentenek a kísérő nélkül érkező, menedéket kereső, gyakran árva vagy félárva kiskorúak. Az ombudsmani jelentés szerint 2012-ben a Magyarországra érkező, kísérő nélküli kiskorúak létszáma az előző évihez képest rob-

banásszerűen megnőtt.¹⁴⁴ A rendőrség 2012. január 1. és szeptember 30. között 700 illegális határátlépést elkövető, kísérő nélküli kiskorút – köztük 14 évnél fiatalabb gyermekeket is – fogott el és állított elő. Ezek a kiskorúak rendszerint embercsempészek segítségével érkeznek, gyakran háborús övezetokről. A kísérő nélküli kiskorúakat gyakran éppen gyermek-mivoltuk miatt üldözték, ezért speciálisan megélhettek erőszakos katonai sorozást, gyermekkereskedelmet, szexuális kizsákmányolást, női nemiszerv-csonkítást vagy éppen gyermekmunkát. Általában nincsenek tisztában azzal, hogy mely országba érkeznek, gyakran szenvedtek el bántalmazást, ezért ugyanúgy mutatják a bántalmazással kapcsolatos főbb tüneteket, mint a felnőttek.

Érdekes kérdéskör, hogy a migráció pszichés hatásai nem feltétlenül az elsődlegesen migráns egyénnél jelentkeznek, előfordulhat, hogy a következő generációknál jelennek meg a bevándorlás következményeiként fellépő tünetek. A transzgenerációs hatás következtében akár a másod-, sőt harmadgenerációs migránsok is érintettek lehetnek az érzelmi sérülékenység területén.¹⁴⁵

5. Megküzdési stratégiák és a reziliencia jelensége

Számos befolyásoló tényező határozza meg, hogy az egyén az őt érintő pszichés terhekre milyen megküzdési reakciókkal válaszol a migráció folyamatában. Belsky ökológiai elmélete¹⁴⁶ felöleli az egyéni (individuális), a családi (mikrorendszer), a közvetlen közösségi (exorendszer), illetve a társadalmi (makrorendszer) faktorokat, és ezeken belül további protektív (védő)- és rizikófaktorokat különít el. A befogadó társadalom gazdasági problémái jelentősen megnövelhetik a társadalmi stresszt, mely a migránsokkal szembeni attitűdre is hatást gyakorol. Előfordulhat a domináns társadalom részéről az elutasítás, illetve a támogatások csekély mértéke. Védőfaktorként jelenik meg viszont, hogy ha az egyén gazdaságilag fejlett, befogadó országba kerül, ahol gazdasági, szociális támogatásban tud részesülni, és az ország rendelkezik szakmailag kidolgozott, migránsok befogadását segítő stratégiával. Kifejezetten védőfaktorként tarthatjuk számon az exorendszer szintjén a migráns körül lévő támogató közösséget (hitbéli, vallási, etnikai). A közösségben kapcsolatokat tud létesíteni, megélheti a valahova tartozás élményét, a tagok tanácsokkal tudják ellátni, és nem utolsósorban megértik kulturális szokásait, érzéseit. Ezért van kiemelt jelentősége az önsegítő csoportoknak. A mikrorendszer szintjén már említettünk néhány rizikófaktorot (például a család társadalmi, gazdasági helyzete; a család mint rendszer működésének zavarai stb.), ugyanakkor az is fontos tény, hogy ha a bevándorló család képes megküzdni a krízishelyzetekkel, működnek

144 Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-2731/2012. számú ügyben.
<http://www.ajbh.hu/documents/10180/111959/201304321.pdf> (letöltés időpontja: 2014. 01. 23.)

145 FARKAS J.: *A migráció pszichológiai irányzatai*, i. m.

146 Idézi: FARKAS Johanna: *Családon belüli erőszak – különös tekintettel a gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekményekre*. PhD disszertáció. Miskolci Egyetem, 2013. 74.

a támogató funkciók, a család könnyebben tudja kezelni a nehéz élethelyzeteket, így a migrációt is. Egyéni szinten is jelentős a védőfaktorok szerepe, mint például a toleráns szemléletmód, a pozitív attitűd a befogadó nemzet irányába, a reális ön- és helyzetértékelés, a hatékony megküzdési stratégiák alkalmazása, az egyén rezilienciája, a szociális kapcsolatok, melyek hozzájárulnak a migráns szociális kompetenciaélményének kialakulásához, ami akkulturációját segíti elő.

A megküzdési képességek (coping mechanizmusok) az egyén stresszkeltő helyzetekben való válaszkészségét jelentik, így egyéni eltérések mutatkoznak. Lazarus és Launier kétféle megküzdési formát különböztet meg: a problémaközpontú és az érzelmközpontú stratégiát. A problémaközpontú megküzdésnél a személy a problémára összpontosít, megpróbálja megváltoztatni azt. Az érzelmközpontú megküzdés esetén az események jelentőségének és jelentésének megváltoztatására törekszik az egyén. E két működési módon belül nyolcféle stratégia különíthető el.¹⁴⁷

1. Problémacentrikus reagálás: a problémás helyzet elhárítása, a helyzet megváltoztatása az egyén célja.
2. Támaszkeresés: az egyén segítséget keres a probléma megoldása érdekében.
3. Feszültségkontroll: az alapvető cél a személyiség stabilitásának megőrzése, a figyelem a fenyegetésről az énré terelődik, megpróbálja távolabbról szemlélni a helyzetet a tárgyilagosság érdekében.
4. Figyelemelterelés: az egyén hárít, próbál kilépni a helyzetből, halogatni a beavatkozást.
5. Emóciófókusz: a személy arra törekszik, hogy a fenyegetettségből, a nehéz helyzetből eredő negatív, kellemetlen érzelmi állapotot megszüntesse.
6. Emóció kiürítés: A fenyegetettség okozta feszültséget a személy kontrollálatlan, nem célirányos reakcióban vezeti le, acting-out, anger-out megnyilvánulások révén.
7. **Önbüntetés:** önmagát okolja az egyén, úgy gondolja, hogy korábbi helytelen viselkedésének büntetése az, hogy ezt a negatív emocionális élményt át kell élnie.
8. Belenyugvás: A személy úgy érzi, hogy el kell fogadnia azt, ami történt, és együtt kell élnie a felmerülő problémával.

Ezeket a megküzdési stratégiákat Dombeck és Wells-Moran 2006-ban¹⁴⁸ kissé átstrukturálták az eredményesség jellegzetessége szempontjából. A kutatók három szintet különítettek el: alacsony szinten az érzelmközpontú stratégiák helyezkednek el, amelyek a legkevésbé sikeresek (például sírás, tagadás). Középső szinten már megtalálhatjuk a kognitív elemeket, míg a harmadik, legmagasabb szinten a megoldás jelenik meg. A megküzdés más szemléletmód szerint lehet intrapszichikus, interperszonális és csoport-

147 OLÁH Attila: *Érzelmek, megküzdés és optimális élmény*. Trefort Kiadó, Budapest, 2005. 52–112.

148 Idézi: ZSOLNAI Anikó – KASIK László: *Megküzdési stratégiák 8. 10 és 12 éves tanulók körében*. Iskolakultúra, 2012/4. 3–19.

szintű.¹⁴⁹ Az intrapszichikus stratégia az egyénen belül zajló folyamatokat jeleníti, míg az interpeszonális és csoportszintű stratégiák mások felé irányulnak.

A megküzdési stratégia alkalmazását több tényező befolyásolja:¹⁵⁰

- * környezeti fenyegetés típusa: például átmeneti vagy tartós tartózkodásra rendezkedik be a személy;
- * szociális kontextus: mekkora szociális tőkével rendelkezik az egyén, társas kapcsolatai milyen minőségűek, mennyire találta meg helyét az adott csoportban;
- * az identitás struktúrája: az adott személynek milyen az önértékelése, énképe;
- * kognitív források: mennyire volt képes elsajátítani az adott nyelvet.

A megküzdés minősége nagyban függ attól is, hogy mennyire jellemző az adott személyre a reziliencia, amely nem más, mint az adott helyzetekhez történő sikeres alkalmazkodás. Ez olyan képesség, melynek segítségével az egyén sikeresen megküzd a nehézségekkel, képes arra, hogy a megváltozott külső körülményekhez adaptálódjon, és a negatív hatások ellenére is kiegyensúlyozott legyen.¹⁵¹ A korábban bemutatott védőfaktorok mellett vannak kifejezetten olyan tényezők, amelyek elősegíthetik a rezilienciát. A következőkben az egyénen belül található védőfaktorokat részletezzük:

- * átlag feletti kognitív képességek, illetve normális kognitív fejlődés;
- * magas önbecsülés, céltudatosság;
- * belső kontrollosság;
- * felelősségvállalás;
- * vallásosság, hit, remény;
- * ego-reziliencia és magas szintű egokontroll, aszertivitás, autonómia, függetlenség;
- * életerő, céltudatosság, teljesítményorientáció, magas szintű koherenciaérzés;
- * jó kommunikációs készség;
- * könnyű temperamentum, illetve más személyekből pozitív válaszokat kiváltó temperamentumbeli jellemzők, mint magas aktivitási szint, alacsony ingerlékenység, alacsony szintű distressz, magas fokú szociabilitás, új élmények élvezete;
- * szeretetreméltóság érzése, humorérzék;
- * személyes kompetencia területei, mint hobbik, érdeklődési területek, sporttevékenység;
- * a múlt kontrollja, az egyén képes beszélni fájdalmas élményeiről vagy eljátszani őket, nem rágódik rajtuk.

Mindezek hozzájárulnak ahhoz, hogy az egyén rezilienciája kiteljesedjen. Ezzel is magyarázható az, hogy bár a migránsok fokozott stresszt élhetnek meg a migráció során, mégis az esetek többségében nem sérülnek, és mentálhigiénés állapotuk is kiegyen-

149 BREAKWELL, G. M.: *The Psychology of Risk*. Cambridge University Press, 2007. 301..

150 LÁDONYI Zs.: *Migránsok lelki egészségét befolyásoló tényezők vizsgálata...* i. m.

151 FARKAS J.: *A migráció pszichológiai irányzatai*, i. m. EZ KELL, ÉS NEM A PHD DISSZERTÁCIÓ?

súlyozott. Azonban, ha nem megfelelően működnek a megküzdési mechanizmusai, a reziliencia alacsony szintű képességével rendelkeznek, akkor szélsőséges esetben fennáll a lehetsége a poszttraumás stressz szindróma kialakulásának.

6. A poszttraumás stressz szindróma

Főként a menekülés következtében kialakult kényszmigráció okozhat komoly traumát az egyén életében, melynek következményei megjelenhetnek közvetlenül az átélt trauma után (ezt nevezzük akut stressznek), és szorongásos tünetek jelentkeznek (poszttraumatikus stressz). Az akut stressz-zavar rendszerint a traumát követően azonnal jelentkezik, legalább két napig, maximálisan négy hétig tart. Tünetei között szerepel többek között, hogy az egyén kapcsolata meglazul a valósággal, nem ritka a bénultság, a környezetétől való elszakadás élménye, hiányozhat az emocionális válaszkészség. Az akut stressz-szindróma tünetei több hétig fennállhatnak, de fennállásuk három hónapnál rövidebb ideig tart. Abban az esetben, ha a tünetek fennállása három hónapnál tovább tart, akkor krónikus stressz-szindrómáról beszélünk, melyet poszttraumás stressz zavar (PTSD) néven írták le az 1970-es évek elején.¹⁵² A PTSD lényege, hogy tünetei nem közvetlenül a trauma után jelentkeznek, hanem néhány nappal, héttel, sőt hónappal később. A PTSD kialakulásához elég egyetlen élmény is, amely igen erős stresszt okoz. Ilyen élmény lehet például terrortámadás, autóbaleset, természeti katasztrófa, erőszak átélése, és a következő tünetekben nyilvánul meg:¹⁵³

- * szorongásos tünetek: szorongás, elkerülő magatartás, félelmek, kényszer gondolatok, kényszer cselekvések, pánikroham, aggódás;
- * magatartásváltozás: agresszió, düh, antiszociális magatartás, dezorganizált magatartás, nyugtalanság, öngyilkossági kísérlet;
- * kognitív funkciók, memória, figyelem változása: figyelmetlenség, károsodott absztrakt gondolkodás, hibás ítéletalkotás, figyelem- és koncentrációzavar, döntésképtelenség, emlékezet zavar;
- * az energiaháztartás csökkenése, fáradékonyság;
- * a gondolkodás és a beszéd zavarai;
- * hangulati és érzelemzavarok: harag, apátia, érzelmi tompaság, reménytelenség, ingerültség, érdeklődés és aktivitás csökkenése;
- * a munkahelyi és szociális teljesítmény terén gyenge szocializáció, munkateljesítmény csökkenése;
- * érzékelési zavarok: hibás énkép, deperszonalizáció, hallucinációk, illúziók;

152 HÁRDI Lilla: *A Poszttraumás Stressz Szindróma keletkezése és kezelése*. Cordelia Alapítvány http://cordelia.hu/documents/Hardi_2000_Psychiatria_Hungarica.pdf (letöltés időpontja: 2014. 01. 19.)

153 NUSSBAUM, A. M. (szerk.): *DSM-5. Referencia kézikönyv a DSM-5 diagnosztikai kritériumaihoz*. Oriold Könyvkiadó, Budapest, 2014.

- * személyiségjegyek változása: kapcsolatok kerülése, mások iránti közöny, feladatok kerülése, elfelejtése vagy a munkába való menekülés, határozatlanság, unalom, énközpontúság, félelem az egyedüllétől, az önértékelés csökken;
- * vegetatív testi tünetek: szédülékenység, szájszárazság, veritékezés, szapora szív működés, mellkasi nyomásérzés;
- * alvászavar, rémálmok;
- * testi jelenségek: fájdalom, idegrendszeri, keringési és légzési problémák.

Az alábbi ábra jól illusztrálja a poszttraumás stressz szindróma komplexitását, melyben a felismerés mellett a megfelelő szakemberek bevonásával végzett kezelésnek is helyet kell adni.

Traumák	PTSD-hez vivő események	Tünetek	Gyógyítás célja
erőszak gyilkosság fenyegetés eltűnések nyomor	krónikus félelem menekülés lehetetlen, váratlan események	szorongás megkapaszkodás önuralom elvesztése	biztonságérzés és kontroll helyreállítása félelem, szorongás csökkentése
halál izoláció kitelepítés hagyományok gyakorlásának megtiltása	kapcsolatok elvesztése család vallás, társadalom kultúra	kapcsolatok az emberi kapcsolatok helyreállítása gyász depresszió	megkapaszkodás lehetetlenné válása
emberi jogok korlátozás tömeggyilkosság mértéktelen brutalitás	az emberi értékrend összeomlása	értelmét veszti a humanizmus a bizalom	Az élet értelmének helyreállítása
személyes énhatárok megsértése privát szféra megsértése lehetetlen választások bántalmazások	megalázás degradálás	méltóság bűntudat szégyen	A méltóság és az értékrend helyreállítása, a bűntudat szégyen csökkentése

3. ábra: A PTSD keletkezése és kezelése

A PTSD mellett fontos megemlíteni az Ulysses-szindrómát, amely a bevándorlókra jellemző, és az őket érintő extrém stresszhatások következtében alakul ki.¹⁵⁴ Ezek közül az alábbiakat érdemes kiemelni:

¹⁵⁴ Kováts Daniella: *Pszichoszociális nehézségek és krízishelyzetek migránsok körében*. In: Hegedűs Judit (szerk.): *A migráció pszichológiája*. NKE, Budapest, 2014. (megjelenés alatt)

1. a magány és a kényszerű elválás szeretteiktől, házastárs és fiatal gyermekeik hátrahagyása;
2. kétségbeesés és elhibázottság érzése: több energiát fektetett be, mint amennyi visszatért;
3. a jobb élet helyett a mindennapi életbenmaradásért küzd;
4. a maffia és az embercsempészek által szervezett bevándorlások jellegzetes kényszerítő aktusai, mely lelkiileg és fizikailag is veszélyezteti a bevándorlót;
5. félelem a deportálástól és a fogva tartástól.¹⁵⁵

Az Ulysses-szindrómában szenvedőknél megfigyelhetők depresszív tünetek, a szorongással összefüggő tünetek, szomatikus tünetek, illetve a zavarodottság tünetei. Éppen ezért a velük való interakciókban a fenti tüneteket fontos szem előtt tartani.

7. Hogyan segíthetünk?

A munkánk egyik legfontosabb eleme a kommunikáció. Ebben a fejezetben áttekintjük, hogy milyen szabályokat érdemes szem előtt tartani akkor, amikor migránsokkal foglalkozunk. A Menedék Egyesület végzett egy vizsgálatot a migráns ügyfelekkel folytatott segítő munka nehézségeiről. E kutatásban az alábbi akadályokra hívták fel a figyelmet a segítő szakemberek oldaláról:¹⁵⁶

- * nyelvi korlátok;
- * hiányzik a migráns specifikus segítségnyújtás, tehát a szakemberek nem ismerik a migránsok jellemzőit, a migráció folyamatának szakaszait, mentálhigiénés állapotuk jellemzőit, a jogszabályi hátteret;
- * hiányolták az intézmények közötti együttműködést (például gyermekek esetében a gyermekvédelmi jelzőrendszerrel nem tudtak).

A migránsok pedig arról számoltak be, hogy amikor segítséget kértek szakemberektől, intézményektől, akkor inkább kioktatták, megalázták őket. A szakemberek oldaláról is előítéletekkel, ismerethiánnyal találkoztak. Holott a migránsokkal folytatandó hatékony segítő munka feltétele, hogy a segítő rendelkezzen a kliens/klienscsoport jellegzetességeivel, el tudja fogadni a másságot, a kommunikáció során tudja kezelni a kulturális különbségeket. Emellett nagyon fontos, hogy rendelkezzen önismerettel, a saját etnikai identitása is feldolgozott legyen. És nem utolsósorban tudnia érdemes a segítő munka főbb jellemzőit. Nézzük meg, hogy melyek azok az alapelvek, amiket a segítő munkánk során célszerű betartani.

155 Achoteguit idézi: Kováts D.: *Pszichoszociális nehézségek...* i. m.

156 Bognár Katalin: „Máshogy segíteni” – De hogyan? Kutatási beszámoló. Menedék Egyesület, Budapest. Forrás: http://menedek.hu/equal/docs/mashogysegiteni/mashogysegiteni_kutatasosszefogl.pdf (letöltés időpontja: 2014. 01.15.)

Ha egy személy kér segítséget tőlünk, nagyon fontos, hogy erősítő támogatásban részesítsük őt egyéni szükségletei és igényei alapján. Figyelembe kell venni az életkorát, a belátás képességét, a traumatizálódás mértékét, de akár a krízisállapotban eltöltött időt. Az egyik legfontosabb dolog, amit szem előtt kell tartani, hogy nem szabad nyomást gyakorolni a segítséget kérőre: neki kell meghozni a döntéseket, mi csupán abban nyújthatunk segítséget, hogy támaszt nyújtunk neki, megteremtjük számára azt a bizalmat, biztonságot nyújtó légkört a beszélgetéskor, melyben képes a problémájáról beszélni. Minden esetben szükséges tájékoztatni a hozzánk fordulót, hogy mi miben tudunk segítséget nyújtani, de nem az a feladatunk, hogy helyette megoldjuk a problémát: őt kell alkalmassá tenni arra, hogy segítsen önmagán. A döntést – főleg, ha idősebb korosztályról van szó – neki kell meghozni, mi abban támogathatjuk, hogy akarja meghozni a helyesnek látszó döntést. Azonban teljes más a helyzet akkor, amikor gyermekről van szó: ebben az esetben nekünk kell meglépni a szükséges lépéseket a gyermek védelme érdekében. Tapasztalataink szerint itt is elengedhetetlen közölni a gyermekkel az életkori sajátosságának figyelembevételével azt, hogy mi fog történni vele.

Létfontosságú, hogy észben tartsuk, milyen nehéz idegeneknek – nem anyanyelven – beszélni személyes problémákról, eleve szembesülni a nehézségekkel. A hozzánk fordulókat gyakran súlyos kríziseken és szenvedéseken mentek keresztül, melyek elmondásához rengeteg bátorságra van szükségük. Nem árt, ha éreztetjük beszélgetőpartnerünkkel, hogy tisztában vagyunk ezzel, de nem szabad abba a csapdába esni, hogy látványosan elkezdjük sajnálni, megbotráncozunk a hallottakon.

Amellett, hogy meghallgatjuk kliensünket, segítenünk is szükséges, ezt viszont csak úgy tudjuk megtenni, ha pontos, releváns információk állnak rendelkezésünkre az adott problémával kapcsolatban. Ez nemcsak a probléma lényeges jellemzőit jelenti (például nem árt tudni a fentebb bemutatott ismereteket), hanem a segítségnyújtás intézményi kereteit is érdemes ismerni (melyek azok a civil szervezetek, akikhez lehet fordulni stb.).

8. Összefoglalás

Ahogy arra Valcsicsák Imre is felhívja a figyelmet, „a migráció szereplői migránsok és »befogadók«: minden országban eleven, mindennapi életet élő emberek, sajátos élethelyzettel, nemzeti, kulturális, vallási és más jellemzőkkel, azonosságokkal és különbségekkel, emberi szándékokkal, törekvésekkel, magatartásokkal, cselekvésekkel és mindezekelőtt – hivatalos és nem-hivatalos – emberi kapcsolatokkal. A migráció a szereplők számára lényegéből következően új emberi helyzet, új viszonyulási rendszer, egyének és közösségek korábban nem létező vagy alapvetően másként felmerülő, lényegében gyak-

ran kényszerű, sok-sok nehézséget teremtő kapcsolódása.”¹⁵⁷ Ahhoz, hogy az együttélés zökkenőmentes(ebb) legyen, fontos, hogy (meg)ismerjük egymást.

Irodalom

- Achitegui, J.: *Immigrants living in extremesituation: immigrant syndrome with cronic and multiplestress (The UlyssesSyndrome)*, [www.fshpereclaver.org /migra-salut-mental/Ulises/Ulysses text 2 english-1.pdf](http://www.fshpereclaver.org/migra-salut-mental/Ulises/Ulysses%20text%20english-1.pdf) (letöltés időpontja: 2014. 01. 23.)
- ATKINSON, R. L. – ATKINSON, R. C. – SMITH, E. E. – Bem, D. J.: *Pszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 1995.
- Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-2731/2012. számú ügyben. <http://www.ajbh.hu/documents/10180/111959/201304321.pdf> (letöltés időpontja: 2014. 01. 23.)
- BERRY, J. W. – PHINNEY, J. S. – SAM, D. L. – Vedder, P. (eds.): *Immigrant you think culturaltransition: Acculturation, identity and adaptation a crossnational contexts*. Lawrence Erlbaum Associates. Mahwah, 2006.
- BOGNÁR Katalin: „Máshogy segíteni” – *De hogyan?* Kutatási beszámoló. Menedék Egyesület, Budapest. http://menedek.hu/equal/docs/mashogysegiteni/mashogysegiteni_kutatasosszefogl.pdf (letöltés időpontja: 2014. 01. 15.)
- Breakwell, M. G.: *Aggression bewältigen. Umgang mit Gewalttätigkeit in Kliniken, Schule und Sozialarbeit*. Hans Huber, Bern–Göttingen–Toronto–Seattle, 1998.
- BREAKWELL, G. M.: *The Psychology of Risk*. Cambridge University Press, 2007.
- BRIERBRAUER, G. – PEDERSEN, P.: *Culture and Migration*. In: Semin, G. R. – Fiedler, K. (eds.): *Applied Social Psychology*. SAGE Press, London, 1996.
- DSM-5. *Referencia kézikönyv a DSM-5 diagnosztikai kritériumaihoz*. Oriold Könyvkiadó, Budapest, 2014.
- DÚLL Andrea: *A környezetpszichológia alapkérdései*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010.
- FARKAS Johanna: *A migráció pszichológiai irányzatai*. In: Hegedűs Judit (szerk.): *A migráció pszichológiája*. NKE, Budapest, 2014. (megjelenés alatt)
- FARKAS Johanna: *A migráció mentálhigiénét érintő kérdései*. In: Hegedűs Judit (szerk.): *A migráció pszichológiája*. NKE, Budapest, 2014. (megjelenés alatt)
- FARKAS Johanna: *Családon belüli erőszak – különös tekintettel a gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekményekre*. PhD Disszertáció, Miskolci Egyetem, 2013.
- FOGARASI Mihály: *Bevándorlás Magyarországra: attitűdök és viszonyulások*. In: Hegedűs Judit (szerk.): *A migráció pszichológiája*. NKE, Budapest, 2014. (megjelenés alatt)
- GORDA Éva: *A kulturális sokk jelenléte a habitudósító munkájában*. Hadtudományi Szemle, 2009/3. 52–61. http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2009/2009_3/2009_3_tt_gorda_eva_52_60.pdf (letöltés időpontja: 2014. 01. 06.)

157 VALCSICSÁK Imre: *Migráció – erkölcs*. In: Hegedűs Judit (szerk.): *A migráció pszichológiája*. NKE, Budapest, 2014. (megjelenés alatt)

- HÁRDI Lilla: *Menekülők pszichoterápiás és pszichoszociális segítése*. http://cordelia.hu/documents/Hardi_2008_Psychiatria_Hungarica.pdf (letöltés időpontja: 2014. 01. 20.)
- HÁRDI Lilla: *A Poszttraumás Stressz Szindróma keletkezése és kezelése*. Cordelia Alapítvány http://cordelia.hu/documents/Hardi_2000_Psychiatria_Hungarica.pdf (letöltés időpontja: 2014. 01. 19.)
- HEINTEL, Martin – HUSA, Karl – SPREITZHOFFER, Günter: *Migrationalsglobales Phänomen*. In: Wagner, Helmut (Hrsg.): *Segmente. Wirtschafts- und sozialgeographische Themenhefte: Migration – Integration*. Wien, 2005. 2–10.
- HORVÁTH M. Tünde – DÜLL Andrea – LÁSZLÓ János: *Helyvesztésemény és honvágy – egy „keserű” jelenség környezetpszichológiája*. *Alkalmazott Pszichológia*, 2011/2. 21–32.
- KOVÁTS Daniella: *Pszichoszociális nehézségek és krízishelyzetek migránsok körében*. In: Hegedűs Judit (szerk.): *A migráció pszichológiája*. NKE, Budapest, 2014. (megjelenés alatt)
- LÁDONYI Zsuzsanna: *Migránsok lelki egészségét befolyásoló tényezők vizsgálata elsőgenerációs németországi magyarok körében* http://szociologia.btk.pte.hu/sites/default/files/Acta_Sociologia/10_Ladonyi_Zsuzsanna.pdf (letöltés időpontja: 2014. 01. 10.)
- MACHLEIDT, N. W.: *Migration, Kultur und psychische Gesundheit*. Kohlhammer, 2013.
- NGUYEN LUU, L. A. – FÜLÖP M. – GOODWIN, R. – GÖBEL, K. – MARTIN ROJO L. – GRAD, H. – BERKICS M.: *Kínai bevándorló családok gyerekeinek integrációja és szociális támogatottsága*. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 2009/1. 139–156.
- OLÁH Attila: *Érzelmek, megküzdés és optimális élmény*. Trefort Kiadó, Budapest, 2005.
- SIPOS Szandra: *A migráció jelenségének helye a pszichológiában*. In: Hegedűs Judit (szerk.): *A migráció pszichológiája*. NKE, Budapest, 2014. (megjelenés alatt)
- SIPOS Szandra: *Segítő magatartás a migráns személyekkel folytatott munka során*. In: Hegedűs Judit (szerk.): *A migráció pszichológiája*. NKE, Budapest, 2014. (megjelenés alatt)
- VALCSICSÁK Imre: *Migráció – erkölcs*. In: Hegedűs Judit (szerk.): *A migráció pszichológiája*. NKE, Budapest, 2014. (megjelenés alatt)
- ZSOLNAI Anikó – KASIK László: *Megküzdési stratégiák 8, 10 és 12 éves tanulók körében*. *Iskolakultúra*, 2012/4. http://epa.oszk.hu/00000/00011/00164/pdf/EPA00011_Iskolakultura_2012_04_003-019.pdf (letöltés időpontja: 2014. 01. 25.)

5. FEJEZET

KÜLFÖLDIEK TÁRSADALMI BEILLESZKEDÉSE MAGYARORSZÁGON

1. Bevezetés

Az integráció szó általános értelemben egységesülést, beilleszkedést, beolvastást vagy hozzácsatolást jelent. A társadalmi felzárkóztatás az oktatás és a szociális területen rendkívül gyakran használt, „divatos” fogalom. A társadalmi integráció kifejezése mind a köznap, mind a tudományos szóhasználatban egyre elterjedtebb. A társadalom összetartozása, annak elemei és általában egy ország társadalma szerves egységének gondolata mintegy kétszáz éve foglalkoztatja a társadalomfilozófusokat és a szociológusokat, vagyis azóta, amióta az iparosodás felbontotta a korábbi kapcsolati hálókat, kikezdte a közösségeket.¹⁵⁸ Az integrációval szorosan összefügg a dezintegráció és szegregáció kifejezése. Korábban elsősorban az integráció ellen ható olyan társadalmi problémákat említ a szakirodalom, mint a széles körű munkanélküliség, bűnözés, alkohol, drog, stb. Jelen fejezetben azonban kizárólag a külföldiek társadalmi beilleszkedésével foglalkozunk, és az integrációra csak a migrációval összefüggő perspektívából tekintünk.

A külföldiek integrációja Európában csak az utóbbi évtizedekben vált komolyan megoldandó problémává, a nagyobb tömegű idegen kultúrkörből származó külföldieket befogadó országokban a társadalmi diskurzus egyik központi kérdésévé. Az integráció fogalmába tágabb értelemben gyakorlatilag beleértene bármiféle, a migránsok érdekében tett állami intézkedést. Ebből kifolyólag az integrációnak számos definíciója létezik, és az intézkedések széles körét lefedi. A migránsok integrációja uniós értelmezésének meghatározására több próbálkozás történt közösségi szinten is. Az egyes tagállamok eltérő megközelítéseket alkalmaznak az integráció tekintetében. A sokféle lehetséges definíció közül az alábbiak jól lefedik annak lényeges elemeit: *Az integráció olyan sokrétű, dinamikus, hosszú távú és folytatódó kétirányú folyamat, amely a befogadó országban jogszerűen tartózkodó külföldi állampolgárok és a befogadó társadalom kölcsönös jogain és kötelezettségein alapszik.*¹⁵⁹

E definíció alapján nyilvánvaló, hogy egyrészt a befogadó tagállamoknak ki kell alakítaniuk a bevándorlók gazdasági, társadalmi, kulturális, polgári és politikai részvételének feltételeit, másrészt pedig, hogy a migránsoknak tiszteletben kell tartaniuk a befogadó társadalom törvényeit, valamint annak alapvető értékeit és viselkedési normáit.

158 FERGE ZSUSZA: *Variációk a társadalmi integráció témájára*. Esély – Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat, 1990/1. 3.

159 Hansen, Kenneth Brant (szerk.): *Fehér Könyv. A menekültek, kiegészítő védelemben részesülők és a Magyarországon jogszerűen tartózkodó harmadik országbeli állampolgárok magyarországi integrációjáról*. Készült a HU2004/IB/JH/01. számú projekt keretében. Budapest, 2006. 8.

Ugyanakkor a migránsoknak is aktívan részt kell venniük a rájuk vonatkozó integrációs eljárások kidolgozásában és alkalmazásában anélkül, hogy feladnák identitásukat. Az integrációnak ezen megközelítése magában foglalja a gazdasági, társadalmi, kulturális, polgári és politikai élet minden aspektusát, és a különböző területeken számos kérdésre kiterjed, ideértve a foglalkoztatást, oktatást, lakhatást, egészségügyi és szociális szolgáltatásokat, kultúrát, az egyházak közti párbeszédet, szavazati jogokat, állampolgárságot, a megkülönböztetés-mentességet biztosító politikát, valamint a különleges szükségletekkel rendelkező személyek csoportjának védelmét.

Az olyan alapvető értékek tiszteletben tartása, mint az emberi méltóság, szabadság, egyenlőség, megkülönböztetés-mentesség, szolidaritás, állampolgári jogok és igazságszolgáltatás mindenki számára teljes körű érvényesítése és tiszteletben tartása tehát az integráció kulcsfontosságú elemét jelenti.

Ha az integrációra kifejezetten szakpolitikai kérdésként tekintünk, amely egyébként a magyarországi bevándorlók integrációja szempontjából is releváns, az alábbiakat sorolhatjuk ide:¹⁶⁰

- * interkulturális nyelvi képzések biztosítása,
- * a többségi társadalom nyitottságának és elkötelezettségének erősítése,
- * a bevándorlók aktív részvételének ösztönzése a közösségi élet minden területén.

2. Az integráció célcsoportjai

Az integráció pontos célcsoportját tekintve ugyanúgy nincs egységes álláspont, mint magára az integráció fogalmára. Bár többféle meghatározás lehetséges, Magyarországon – és általában az Európai Unióban – a külföldiek integrációjára hozott intézkedések célcsoportjaként a nemzetközi védelemben részesítetteket (menekültek, oltalmazottak), illetve a harmadik országból érkező, az adott tagállamban hosszabb távon berendezkedő migránsokat szokás tekinteni.

A migráns alapvetően szociológiai, köznyelvi fogalom, a magyar jog nem ismeri ezt a szót. Leegyszerűsítve migránsnak nevezhetjük azokat a személyeket, akik elhagyják hazájukat vagy szokásos tartózkodási helyüket azért, hogy letelepedési szándékkal (tehát minimum egy év tartózkodás) egy másik országba menjenek. Az integráció célcsoportjai alapvetően a hosszabb távon Magyarországon tartózkodó harmadik országbeli állampolgárok. Ha például a harmadik országból érkezett migránsok integrációja céljára elkülönített, részben uniós, részben hazai finanszírozású pályázati forrást, az Európai Integrációs Alapot tekintjük, annak *„személyi hatálya alá harmadik országok azon állampolgárai tartoznak, akik három hónapot meghaladó tartózkodási jogcímmel rendelkeznek, és jogszerűen tartózkodnak Magyarország területén (ideértve a befogadottakat is),*

160 Kováts András: A stratégiától a megvalósításig. Mit tanulhatunk a külföldi integrációs programokból? In: Bodolai Anna Borbála – Kováts András (szerk.): A nyelvtanulástól a közösségi részvételig. Bevándorlókat támogató programok az Európai Unióban. Nemzetközi Összehasonlító Kutatásokat Támogató Alapítvány (ICCR Budapest), Budapest, 2013. 14.

*valamint egyes esetekben azok, akik a három hónapot meghaladó tartózkodás szándékával tartózkodnak jogszerűen hazánkban.*¹⁶¹

Az integráció célcsoportjába tehát – ha kifejezetten a beilleszkedésükre tett intézkedéseket, illetve az erre fordított forrásokat tekintjük – beletartoznak az ideiglenes céllal Magyarországon tartózkodó harmadik országból származó külföldiek, például diákok, kutatók vagy meghatározott ideig itt dolgozó személyek is. A kezdetben ideiglenesnek tekintett tartózkodás természetesen a körülmények változásával hosszú távúvá vagy akár véglegessé is válhat. Az ideiglenesen egy másik országban dolgozó „vendégmunkás” szintén nem jogi, hanem köznyelvi fogalom, melyet azonban a migrációval foglalkozó szakirodalom is gyakran használ. A migránsok speciális csoportját alkotják, akik általában állami vagy államközi programok keretében, munkavállalási szándékkal, meghatározott időre érkeznek a célországba, majd onnan a munkavállalási időtartam lejárta után hazatérnek. A vendégmunkások gyakran vállalnak szezonális (például mezőgazdasági) munkát, amelyre a magyar jogi szabályozás is létrehozott egy speciális tartózkodási engedélyt. Nagyon sok vendégmunkás dolgozik napjainkban a Perzsa-öböl menti államokban és a gazdaságilag fejlettebb délkelet-ázsiai régióban.¹⁶²

A harmadik országból érkező polgároknak az uniós terminológia szerint a nem EU-tagállam polgárait tekintik. A magyar jog „harmadik ország állampolgárának” tekinti a nem uniós, továbbá nem norvég, izlandi, lichtensteini és svájci állampolgárokat.

Legszélesebb értelmezésben az integrációs intézkedések célcsoportjának tekinthetünk olyan külföldieket is, akik már rendelkeznek az adott állam polgárságával, azonban továbbra is célcsoportjai az integrációnak.

Ha a magyarországi helyzetre tekintünk az integráció célcsoportjának felmérése szempontjából, megállapíthatjuk, hogy hazánkban körülbelül a lakosság 2%-a külföldi, ennek mintegy 80%-a valamely európai ország állampolgára (jelentős részük magyar nemzetiségű). A hazánkban élő külföldiek mintegy 40%-a (kb. 80 ezer fő) úgynevezett harmadik országból érkező személy – részben magyar, részben idegen nemzetiségűek, illetve részben Európából, részben Európán kívülről származnak. Ha az integrációra fordítható forrásokat tekintjük, elsősorban ők számítanak az integráció célcsoportjának, ugyanakkor közülük jelentős részt tesznek ki azok a külföldiek, akik ideiglenesen, meghatározott céllal (például tanulás, határozott idejű munkavégzés) érkeztek Magyarországra, hosszú távú társadalmi beilleszkedésük nem cél.

Mintegy 350 ezer főt tesz ki azon magyar állampolgárok száma, akik nem Magyarországon születtek. Ebből 1993 és 2000 között mintegy 68 ezer fő (majd 2001-től 2009-ig további 61 ezer fő kapott magyar állampolgárságot).¹⁶³ Közülük nehezen meg-

161 Lásd: az Európai Integrációs Alap pályázati útmutatója. Elérhető a Solid Alapok honlapon (<http://www.solidalapok.hu/>, „Európai Integrációs Alap”, „Pályáztatás”). A menekültek és harmadik országbeli migránsok integrációjának támogatása 2014-től kezdődően egy egységes pénzügyi alap, a Menekültügyi és Migrációs Alap segítségével valósul meg.

162 GYULAI Gábor (szerk.): *Külföldiek Magyarországon*. Segédlet újságíróknak a migráció és a menekültügy témájának bemutatásához. Magyar Helsinki Bizottság, Budapest, 2011. 15.

163 GÖDRI Irén: *A Magyarországon élő külföldiek jellemzőinek területi sajátosságai és ezek összefüggése a munkaerő piaci helyzetükkel*. Demográfia, 2011/2-3. 85.

becsülhető számban, de bizonyosan vannak olyan személyek is, akik – bár teljesítették az állampolgárság megszerzéséhez szükséges feltételeket – más kompetenciák tekintetében tényleges társadalmi beilleszkedése még segítségre szorul. Mindent egybevetve tehát azt mondhatjuk, hogy – nem jogi, finanszírozási, hanem kizárólag gyakorlati értelemben – a Magyarországon élő népesség mintegy 0,5–1%-a lehet olyan külföldi vagy külföldi származású, jelentős részben idegen kultúrkörből származó személy, akinek migráns háttérre tekintettel beilleszkedését támogatni kell.

Az integráció mellett még két másik fogalom jelentését kívánjuk tisztázni, melyet gyakran az integráció mellett, esetleg helytelenül annak valamilyen szinonimájaként vagy éppen ellentétéként szoktak emlegetni mind a köznyelvben, mind pedig a szakirodalomban: az asszimiláció (assimilation) és a multikulturális társadalom (multiculturalsociety).

3. Asszimiláció

Asszimilációnak nevezzük egy kisebbség – esetünkben a migránsok – olyan beolvadását a többségi társadalomba, melynek során elvesztik saját eredeti kultúrájukat és önazonosságukat. Az asszimiláció lehet önkéntes és kikényszerített is, általában az anyanyelv elvesztésével jár, amit a kulturális szokások visszaszorulása, majd a kisebbségi identitás elvesztése követ.¹⁶⁴

A modern államok törekvése a 19. század óta általában az, hogy a fennhatóságuk alá tartozó népességet nyelvileg, kulturálisan és ideológiailag egységesítsék. Ugyanakkor az asszimiláció iránti elkötelezettség sokszor nem törekedett a főáramba való teljes beolvasztásra. A nyugati civilizációval összeegyeztethető szokásokat a migránsok gyakran csak a külsőségekben tűrik meg. Az asszimilációs törekvéseknek történetileg két modelljét különböztethetjük meg: az amerikai olvasztótégelyt és a francia típusú asszimiláció politikáját. „A francia modell a kisebbségi közösségek megszüntetésével akadályozná meg, hogy azok állammá váljanak az államban, s emellett hagyományosan nem fogadják el az asszimilációt segítő pozitív intézkedéseket sem. Ez a politika ugyanakkor mindenki számára felkínálja a francia politikai nemzethez való tartozást. Ezzel szemben az amerikai olvasztótégely politikája vagy elmélete a pozitív megkülönböztetés eszközeivel (például kvótarendszer alkalmazása) igyekszik megteremteni mindenki számára a társadalomba való beilleszkedése esélyét. Az asszimiláció e modellje arra is ügyel, hogy a kisebbséghez tartozók ne szakadjanak le.”¹⁶⁵

Az asszimilációs modellek a múlt század utolsó évtizedeire mindenhol válságba kerültek, melyben szerepet játszott mind a bevándorlók összetételének változása, mind pedig az, hogy ez a modell eleve egy túlnyomó számszerű többségben lévő, nagyjából egységes befogadó társadalom esetén lehet csak sikeres.

164 GYULAI G.: *Külföldiek Magyarországon*, i. m. 16.

165 BERKES Lilla: *Asszimiláció – integráció – multikulturalizmus*. Glossa Juridica, 2011/1. 1.

Az asszimilációs törekvések kudarca hívta életre a multikulturalizmus eszményét mint merőben új típusú megoldási lehetőséget.

4. Multikulturális társadalom

Nagyon leegyszerűsítve olyan társadalomról van szó, amelyet a kulturális sokszínűség jellemez, és amelyben egymással kölcsönhatásban és békében élnek a főbb jegyeikben önálló kultúrák. A multikulturális társadalom nem törekszik a kisebbségek vagy a bevándorlók asszimilációjára. A kulturális, nyelvi, vallási stb. sokszínűséget és önrendelkezést értéknek tekinti, amely a hivatalos állami szakmapolitikai döntések és a közoktatás terén is megnyilvánul.¹⁶⁶

A multikulturalizmus, illetve a multikulturális társadalom modellje szélesebb körben az 1970-es évek végétől terjedt el, és az elmúlt 20–30 évben a nyugat-európai országokban (elsősorban Hollandiában) domináns teória volt. A multikulturalizmus ideológiája úgy ad választ a kisebbségek – köztük a migránsok – problémáira, hogy tiszteletben tartja szokásaikat. A sokszínűséget önmagában is értéknek tartja, azt gazdaságilag is hasznosítani kívánja. Az államnak itt alapvetően a megfelelő szabályozást kell biztosítani, jogszabályokkal is támogatni a diszkrimináció-mentességet. Ezen túl olyan tolerancia-növelő programokat és tájékoztatást kell támogatni, amely a konfliktusokat megelőzi vagy kezeli.¹⁶⁷

A multikulturalizmus ugyanakkor alapjában kérdőjelezi meg a 19. és 20. században létrejött nemzetállami rendszer alapjait. Ez azt is jelenti, hogy akármilyen kontextusban is vizsgáljuk a fogalmat, konfliktusba kerül a 19. századból eredő nemzeti eszme és nemzeti identitás eszméjével.¹⁶⁸

A kultúrák békés egymás mellett élésének ideáját azonban – főleg a kétezres évek elején bekövetkezett néhány sokkoló és drámai esemény hatására (etnikai és vallási csoportokhoz köthető terrorcselekmények, nagyvárosi utcai zavargások) – viszonylag gyorsan adták fel a nyugati világ politikai döntéshozói és a bevándorlókat korábban inkább szimpátiával fogadó lakosság tömegei. Egyre többen vonják kétségbe alkalmasságát az együttélés problémáinak megoldására, vagy megvalósíthatatlan eszmének tartják.

166 GYULAI G.: *Külföldiek Magyarországon*, i. m.

167 BERKES Lilla: *A multikulturizmus fogalmának kialakulása és jelentése*. *International Relations Quarterly*, Vol. 1. 2010/4. (Winter) 1–7.

168 KOVÁCS Éva – VIDRA Zsuzsanna: *Az idegenekkel és külföldiekkel kapcsolatos angolszász, francia és német kutatások irodalma*. In: Tóth Pál Péter (szerk.): *Külföldiekkel vagy idegenekkel... A Központi Statisztikai Hivatal Népeségstudományi Kutatóintézetének kutatási jelentései* 76. szám. Budapest, 2004. 18.

5. Bevándorlók integrációja az Európai Unióban

Az Európai Unió államaiban egymástól alapvetően eltérő környezetben és különböző szakpolitikai megoldások alkalmazásával segítik a bevándorlók integrációját, de a kétezres évek elejétől határozott törekvés bontakozott ki egy egységes keretstratégia létrehozására.¹⁶⁹

A keretstratégia kialakításának egyik alapvető feltétele a célcsoport definiálása, illetve számszerű meghatározása az egyes tagállamokban, melynek problematikáját már fentebb említettük. Az elsődleges célcsoportnak tekintett harmadik országbeli, az Unióban legálisan tartózkodó polgárok száma mintegy 20 millió főre tehető, ami a teljes lakosság mintegy 4%-át teszi ki. A legtöbb külföldi állampolgár Németországban, Spanyolországban, Olaszországban, az Egyesült Királyságban és Franciaországban él.¹⁷⁰

A harmadik országok állampolgárainak beilleszkedésére vonatkozó átfogó politika kidolgozásáról szóló javaslat 2003-ban született meg, mely alapján a következő évben a migránsok integrációjára vonatkozó közös alapelveket fogalmazták meg (az Európai Unió Bel- és Igazságügyi Tanácsa által elfogadva 2004. november):¹⁷¹

1. A beilleszkedés a bevándorlók és a tagállamok állampolgárai egymáshoz való alkalmazkodásának dinamikus, kétirányú folyamata.
2. A beilleszkedés az Európai Unió alapértékeinek a tiszteletben tartását feltételezi.
3. A foglalkoztatás az integrációs folyamat kulcseleme, és lényeges a bevándorlók-nak a fogadó társadalomban való részvétele, a folyamatokhoz való hozzájárulása szempontjából.
4. A fogadó állam nyelvének, történelmének és intézményeinek alapfokú ismerete nélkülözhetetlen feltétele az integrációnak. Ezen ismereteknek a bevándorlók számára történő hozzáférhetővé tétele a sikeres beilleszkedés kulcseleme.
5. Az oktatási erőfeszítések döntő jelentőségűek a bevándorlók és különösen utódjaik arra való felkészülésében, hogy a társadalom aktívabb és sikerebb tagjaivá váljanak.
6. A bevándorlóknak a honos állampolgárokéval azonos esélyen alapuló, diszkriminációmentes hozzáférése az intézményekhez, a köz- és magánjavakhoz, valamint szolgáltatásokhoz a jobb beilleszkedés alapfeltétele.

169 BODOLAI Anna Borbála: *A bevándorlók társadalmi beilleszkedését segítő európai és hazai szakpolitikák*. In: Bodolai Anna Borbála – Kovács András (szerk.): *A nyelvtanulástól a közösségi részvételig. Bevándorlókat támogató programok az Európai Unióban*. Nemzetközi Összehasonlító Kutatásokat Támogató Alapítvány (ICCR Budapest), Budapest, 2013. 29.

170 Ehhez hozzájön még mintegy 12,3 millió olyan személy, akik egy másik uniós állam polgárai. Őket is beleértve az EU27 teljes lakosságának 6,5%-a külföldi. Forrás: Eurostat. Migration and migrant population statistics. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics (letöltés időpontja: 2014. 01. 20.)

171 Forrás: European Website on Integration http://ec.europa.eu/ewsi/en/EU_actions_integration.cfm (letöltés időpontja: 2014. 01. 07.)

7. A bevándorlók és a tagállamok polgárai közötti intenzív kapcsolat az integráció pótolhatatlan eleme. A közös fórumok, a kultúrák közötti párbeszéd, a bevándorlókról és azok kultúrájáról szóló oktatás és a beilleszkedésre ösztönző városi életkörülmények hatékonyabbá teszik a bevándorlók és a tagállamok állampolgárai közötti kölcsönhatást.
8. A különböző kultúrák és vallások gyakorlását az Alapvető Jogok Chartája garantálja, és ezeket védelmezni kell, ha a szóban forgó gyakorlatok nem ellentétesek a sérthetetlen európai jogokkal és nemzeti törvényekkel.
9. A bevándorlók részvétele a demokratikus folyamatokban és a beilleszkedést elősegítő politikákban, intézkedésekben, különösen helyi szinten, előmozdítja beilleszkedésüket.
10. Lényeges az integrációs politikák és intézkedések beépítése minden releváns politikai portfólióba, érvényesítése minden állami és kormányzati területen és szinten.
11. Világos célok, mutatók és értékelő módszerek kifejlesztése szükséges a politika alakításához és a beilleszkedés terén történő előrelépések méréséhez, továbbá az információcsere hatékonyabbá tételéhez.

Az első két pont tehát két elvi tétel az integráció alapvetésével, illetve az Unió alapvető értékeivel kapcsolatban. A következő hét alapelvből viszont azok a konkrét területek rajzolódnak ki, melyekre vonatkozóan az integrációs erőfeszítéseknek koncentrálniuk kell: foglalkoztatás, nyelvtudás, oktatás stb. Az utolsó két pont pedig az intézményi szakpolitika kialakítására vonatkozik.

A Bizottság közleményének bevezetőjében a harmadik országok állampolgárainak az Európai Unióban történő beilleszkedése keretrendszerének közös programjáról¹⁷² az alábbiakat írja: A legális migráció és a harmadik országbeli állampolgárok beilleszkedése ma a kibővült Európai Unióban fontos vita részét képezi. A legtöbb tagállam tapasztalja a migrációs jelenséget, és szembekerül a beilleszkedéssel kapcsolatos kihívásokkal. Néhány ország, beleértve az új tagállamokat, csak a közelmúltban találkozott a bevándorlás kérdésével. Más tagállamok már évtizedek óta próbálnak megfelelni a bevándorlással és beilleszkedéssel kapcsolatos kihívásoknak, de nem mindig sikerrel, ezért ártértékelik politikájukat. A felvetődő problémák megoldásának többféle megközelítése létezik, tükrözve az eltérő történelmet, hagyományokat és intézményi felépítést. E közlemény az eddig végrehajtott politikákból von le következtetéseket. Az elmúlt években az Európai Unióban élő és dolgozó harmadik országbeli állampolgárok beilleszkedése egyre fontosabb szerephez jutott az európai napirenden. A beilleszkedés ügyében a Bel- és Igazságügyi Tanács a nemzeti kapcsolattartó pontok létrehozásáról szóló, 2002. évi

172 COM (2005) 389: A Bizottság közleménye a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek és az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának a harmadik országok állampolgárainak az Európai Unióban történő beilleszkedése keretrendszerének közös programjáról. Brüsszel, 1.9.2005. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0389:FIN:HU:PDF> (letöltés időpontja: 2014. 01. 07.)

kérését követően az Európai Tanács 2003-ban megerősítette ezt a megbízást, és felkérte a Bizottságot a migrációról és beilleszkedésről szóló éves jelentések benyújtására. A Bizottság a bevándorlásról, beilleszkedésről és foglalkoztatásról szóló közleményében megfogalmazza a beilleszkedés holisztikus megközelítését. A Kézikönyv az integrációról szakpolitikusok és szakemberek számára¹⁷³ első kiadása 2004 novemberében jelent meg.

A beilleszkedés kulcskérdései az alapvető jogok előmozdítása, a megkülönböztetés-mentesség és az esélyegyenlőség. A beilleszkedési intézkedések megfelelő pénzügyi forrásokat igényelnek. A közös alapelvekben megfogalmazott pontokhoz konkrét tagállami szintű és uniós szintű tevékenységek kapcsolódnak, illetve ezek alapján konkrét támogatási területeket határoztak meg. Legfontosabb ilyen tevékenységek a foglalkoztatással, oktatással és az aktív társadalmi részvétel elősegítésével kapcsolatos programok támogatása.

A következő években tovább folyt a munka a bevándorlók integrációjának uniós elősegítésére, mely egyrészt pénzügyi támogatást, másrészt újabb dokumentumok kidolgozását jelentette. Az Európai Unió tanácsának 2008 novemberi ülésén fogadták el a Vichy nyilatkozatot (European Ministerial Conference on Integration, 3–4 November 2008, Vichy – Declaration on the Integration of Immigrants), amely a külföldiek beilleszkedéséről szólva kiemelte a következő elveket: 174 a társadalmi kohézió és a szolidaritás erősítése, továbbá a koordináció szükségessége a beilleszkedés terén az érintettek között. A nyilatkozat globális szemléletet és az Unióban a közös felelősséget sürgeti, az intézkedések és szabályok összehangolását uniós pénzekkel is támogatják. Szintén fontos cél, hogy az egyes beilleszkedést elősegítő programok tényleges igényekre reagáljanak, a helyi önkormányzatokat és az integráció helyi intézményeit minél inkább vonják be. Ennek keretében a külföldiek megérkezését követő hónapokban az általános eligazodást segítő, nyelvi és kultur-orientációs képzést nyújtó programokra van a leginkább szükség. A foglalkoztatás elősegítése terén pedig a gazdasági szervezetekkel kell együttműködni.

A 2010-ben elfogadott stockholmi program a bevándorlás hatékony szabályozását, egy koherensebb és méltányosabb európai menekültügyi jog kialakítását célozza. Alapvetően dinamikus és átfogó migrációs politikát sürget. Kiemeli a bevándorlás demográfiai és gazdasági okokból való szükségességét. A migráció és az integráció közötti kapcsolat – tekintettel az Unió alapvető értékeire – továbbra is kulcsfontosságú. Az EU fellépése a migrációval kapcsolatos általános megközelítésben és az Európai Be-

173 Letölthető a European Web Site on Integration honlapról:

Első kiadás (2004): http://ec.europa.eu/ewsi/UDRW/images/items/docl_1212_761422093.pdf

Második kiadás (2007): http://ec.europa.eu/ewsi/UDRW/images/items/docl_1214_370268703.pdf

Harmadik kiadás (2010): http://ec.europa.eu/ewsi/UDRW/images/items/docl_12892_748933211.pdf (letöltés időpontja: 2014. 01. 20.)

174 TÓTH Judit: *A külföldiek integrációja – célok és mérhetőség európai szinten*. Készült a „Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézet: Nemzetközi esettanulmányok” c. projekt (EIA/2010/3.2.3.1.) keretében. Budapest, 2010. 7.

vándorlási és Menekültügyi Paktumban meghatározott elvekre épül. Egyensúlyt kell fenntartani a globális megközelítés három dimenziója között:¹⁷⁵

- * a mobilitás és a legális migráció előmozdítása,
- * a migráció és a fejlesztés közötti kapcsolat optimalizálása és
- * az illegális bevándorlás elleni küzdelem.

A migrációs politikákat jobban össze kell hangolni a fejlesztési politikákkal. Az Uniónak ösztönöznie kell olyan rugalmas befogadási rendszerek létrehozását, amelyek figyelembe veszik a tagállami igényeket, és a migránsok számára lehetővé teszik készségeik és kompetenciák teljes körű kiaknázását, ami megkönnyítené az európai munkaerő-piacon jelentkező kereslet és kínálat összehangolását. Az integrációs politikának törekednie kell arra, hogy a harmadik országbeli állampolgárok számára az uniós polgárokéhoz hasonló jogokat és kötelezettségeket biztosítson.

Itt fogalmazódik meg határozottan az integráció mérhetőségének – a következőkben részletezett – követelménye, mely elsősorban a foglalkoztatás, az oktatás, a társadalmi beilleszkedés és az állampolgári aktivitás területére terjed ki. A stockholmi program az integráción kívül kulcsfontosságú prioritásként fogalmazza meg az emberkereskedelem és az embercsempészet elleni küzdelmet, az integrált határigazgatást, valamint a származási és a tranzit országokkal folytatott együttműködést.

2011 nyarán jött létre A harmadik országbeli állampolgárok beilleszkedésének menetrendje című dokumentum, melynek célja a migránsok jelenlétében rejlő gazdasági és társadalmi előnyök minél teljesebb kihasználása.¹⁷⁶ Ez a közlemény az Unió területén szerzett tapasztalatok alapján az európai integrációs kihívásokkal foglalkozik. E kihívások megoldásához ajánlásokat és cselekvési területeket javasol. A dokumentum az alábbiakat jelöli meg mint a legsürgetőbb kihívásokkal érintett területeket a harmadik országból érkező migránsok integrációját érintően:

- * a migránsok, különösen a migráns nők folyamatosan alacsony foglalkoztatottsága,
- * a növekvő munkanélküliség és a túlképzettség magas szintje,
- * a társadalmi kirekesztődés fokozódó kockázata,
- * az iskolai eredmények közötti különbségek,
- * a bevándorlók beilleszkedésének hiányával kapcsolatban a közvélemény által megfogalmazott aggodalmak.

175 Forrás: Európai Unió Tanácsának honlapja <http://www.consilium.europa.eu/>

176 COM (2011) 455: A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, a Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának a harmadik országbeli állampolgárok integrációjának európai programjáról. Brüsszel, 2011. 7. 20. EZ DÁTUM? AKKOR HELYESEN: 2011. 07. 20. VAGY OLDALSZÁM? AKKOR: 2011. 7., 20.

Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0455:FIN:HU:PDF>

(letöltés időpontja: 2014. 01. 20.)

6. Az integráció mérése

Az Európai Unió tagországai az elmúlt években, évtizedekben komoly erőfeszítéseket tettek a bevándorlók helyzetének javítására, integrációjuk előmozdítására. Ezek az intézkedések jelentős része azonban zsákutcának bizonyult, az e célból költött összegek közvetve sem térültek meg. Ennek kiküszöbölésére, elsősorban az Unió által is finanszírozott programoknál egyre inkább követelmény lett a programok és intézkedések mérhetősége, összehasonlíthatósága. Az integrációról folytatott szakpolitikai fogalmi keretek azonban csak részben vannak átfedésben a társadalomelméleti és szociológiai irodalomban található értelmezésekkel.¹⁷⁷

Az integrációval foglalkozó szakembereknek és intézményeknek is problémát okoz, hogy sokszor nem áll rendelkezésre megfelelő, aktuális és átfogó kutatási adat és elemzés, amelyekre a szakpolitika és a változtatásokra irányuló javaslatok támaszkodhatnak. Gyakran csak hallomásból szerzett vagy elavult információkat és töredékes statisztikákat találnak, melyek nem szolgálhatnak új megközelítések alapjául. Ebből a célból fejlesztették ki az Európai Bizottság felkérésére például a migránsok integrációjának fokát különböző ismérvek szerint mérő indexet (MIPEX – Migrant Integration Policy Index).¹⁷⁸ Ennek lényege egy olyan eszköz-, illetve értékelési keretrendszer kidolgozása, mellyel az Unió egyes tagországainak integrációs politikáját mérni és közvetlenül összehasonlítni lehet. Jelenleg 31 országról tartalmaz részletes értékelést (nem kizárólag EU tagországok). A többdimenziós rendszer segít javítani az integrációs politikát és gyakorlatokat. Összesen hét szakpolitikai területet elemez, melyek befolyásolják a legálisan érkező migránsok állampolgárság felé vezető útját. Vizsgálják és egymással összehasonlítják ezen szakpolitikákat, illetve ezek alapján útmutatást adnak, és javaslatokat tesznek. A javaslatok elsősorban a szakpolitika javítására irányulnak.

Magyarországot a vizsgált 31 ország közül összességében a 26. helyen rangsorolja az intézet legutóbbi felmérésében (2010. év). Az 50% körüli eredmény azt mutatja, hogy a szakpolitikák jellemzően ugyanannyi akadályt, mint lehetőséget nyújtanak a migránsok számára ahhoz, hogy a társadalom egyenjogú tagjaivá válhassanak. A vendégmunkások, az egyesített családok és a huzamos ideig tartózkodók alapvető biztonságot, jogokat és diszkrimináció elleni védelmet élveznek. A migránsok előtt tornyosuló három legnehezebb akadály az állampolgárság megszerzése, a választott hazájuk politikai életében való aktív részvétel, illetve gyermekeik számára a tanulás és az iskolai érvényesülés.¹⁷⁹

177 Kováts András: *A bevándorlók társadalmi integrációja – koncepciók és indikátorok*. In: Kováts András (szerk.): *Bevándorlás és integráció. Magyarországi adatok, európai indikátorok*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2013. 9.

178 Lásd: <http://www.mipex.eu/>

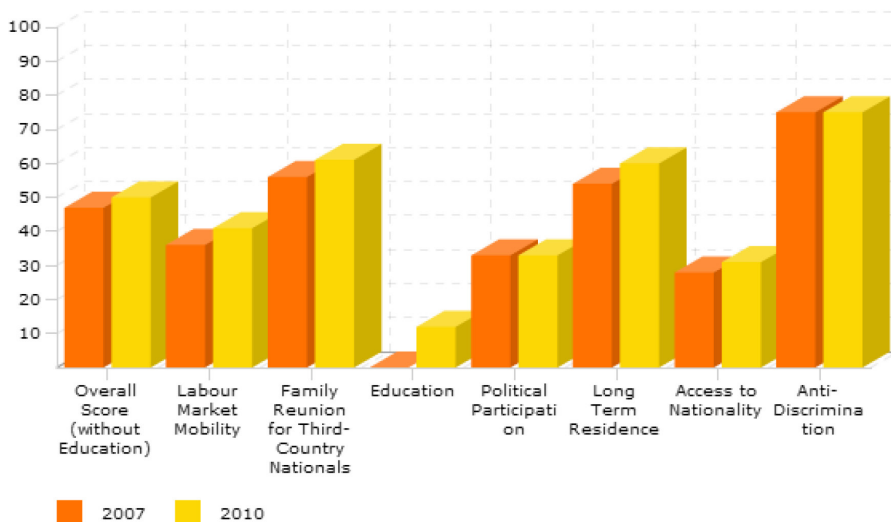
179 A Migration Policy Group és a British Council által végzett felmérés: *Migráns Integrációs Szakpolitikai Index III*. http://www.mipex.eu/sites/default/files/downloads/magyarorszag_migrant_integration_policy_index_mipexiii_hu_bybritishcouncil.pdf (letöltés időpontja: 2014. 01. 07.)

Magyarországon az újonnan érkezők integrációs lehetőségei körülbelül megegyeznek a többi közép-kelet európai országgal (nagyjából Csehországgal vagy Szlovéniával van egy szinten). A diszkrimináció elleni küzdelemben jól áll Magyarország, a munkaerő-piaci lehetőségeket tekintve viszont gyengébb az átlagnál. A legkedvezőtlenebbnek az (idegen kultúrkörből érkező) migránsok oktatásának helyzetét látják, annak ellenére, hogy az elmúlt években számos program volt az interkulturális pedagógia fejlesztésére.

Fontosnak tartjuk ugyanakkor hangsúlyozni egyrészt a társadalmi programok és humán fejlesztések számszerűsítésének ésszerű határait, másrészt pedig azt, hogy az alapvetően különböző európai közegekben készülő indikátorok összehasonlíthatósága a legkörültekintőbb elemzésekben is problémás lehet.

1-től 100-ig terjedő skálán a migránsok integrációját befolyásoló főbb területeken az alábbiak szerint alakul hazánk értékelése: 1. Munkaerő-piaci mobilitás; 2. Családegyesítés a harmadik országokból érkezők részére; 3. Oktatás; 4. Politikai részvétel; 5. Hosszú távú tartózkodás; 6. Hozzáférés állampolgársághoz; 7. Anti-diszkrimináció.

Score Changes

4. ábra: Forrás: <http://www.mipex.eu/hungary> (letöltés időpontja: 2014. 01. 07.)

7. A külföldiek integrációjának finanszírozása Magyarországon

A nyugat-európai trendek ismerete és az EU prioritásoknak való megfelelés azért is fontos, mert hazánkban a külföldiek integrációjának elősegítésére szinte kizárólag uniós források kerülnek felhasználásra (sokszor nem teljes mértékben a tényleges hazai szükségleteknek megfelelően). Az Európai Tanács által 2004-ben elfogadott Hágai Programmal megkezdődött a közös európai migrációs és menekültügyi politika második szakasza, amely a Hágai Program szerint a tagállamok közötti szolidaritáson – ideértve a pénzügyi szolidaritást is – valamint a gyakorlati együttműködésen alapul. A Hágai Program a migrációs áramlatok igazgatásának négy fő pillérét határozta meg: a közös uniós integrált határigazgatási rendszert, a közös visszatérési politikát, a közös bevándorlás-politikát, valamint a közös európai menekültügyi politikát. A 2007–2013 közötti időszakban a „Szolidaritás és a migrációs áramlások igazgatása” általános program részeként került sor a Külső Határok Alap, az Európai Visszatérési Alap és az Európai Integrációs Alap létrehozására, valamint a már korábban is létező Európai Menekültügyi Alap továbbfejlesztésére. A migránsok integrációja szempontjából ebből kiemelten fontos a már korábban említett Európai Integrációs Alap, másodsorban a menekült és oltalmazott státuszú külföldiek vonatkozásában az Európai Menekültügyi Alap.

Az Európai Integrációs Alap (A harmadik országok állampolgárainak beilleszkedését segítő európai alap) támogatást nyújt ahhoz, hogy a különböző gazdasági, társadalmi, kulturális, vallási, nyelvi és etnikai hátterű harmadik országbeli állampolgárok beilleszkedését megkönnyítse az európai társadalmakba.

Az Európai Menekültügyi Alap célja a menekültek, oltalmazottak, menedékesek és menedékkérők helyzetének javítása, a migrációs áramlások hatékonyabb kezelésére irányuló célkitűzések elősegítése, a befogadási feltételek fokozatos fejlesztése, a menekültügyi eljárások hatékonyságának és minőségének javítása érdekében tervezett lépések támogatása.

Az alapok felhasználása többéves és éves programok alapján történik. A tagállamok a stratégiai iránymutatások alapján készítik el a többéves programjukat, amely a tagállami helyzetképet és a programozási időszak célkitűzéseit, a fő fejlesztési irányokat, valamint az ezekhez rendelt pénzügyi forrásokat tartalmazza. Az Európai Unió meghatározta az Alapból az egyes tagállamokra jutó allokáció összegét, amely a tényleges statisztikai adatok figyelembevételével évente pontosításra kerül. A fenti négy alap vonatkozásában Magyarország 2007 és 2013 között mintegy 116 millió eurót használt

fel, ebből hozzávetőleg 15 millió eurót kifejezetten integrációs célra (Az Európai Unió által biztosított forrást hazánk 25%-os hazai társfinanszírozással egészíti ki.)¹⁸⁰

A migránsok társadalmi beilleszkedésének elősegítésre lehetőség volt egyéb pályázati forrásokat is bevonni, melyek célcsoportját elsősorban a valamilyen szempontból hátrányos helyzetű társadalmi csoportok alkották, így abban a külföldi állampolgárok meghatározott köre is helyet kaphatott. Ilyen közösségi kezdeményezés volt az EQUEL projekt, melynek célja az új ötletek kísérleti megvalósítása a foglalkoztatáspolitikai és a társadalmi befogadás területén. A magyar EQUAL program azokat a kezdeményezéseket támogatta, amelyek a hátrányos helyzetű emberek, az etnikai vagy nemi hovatartozással, a fogyatékossgal, az életkorral kapcsolatos diszkrimináció, az alacsony iskolai végzettség, a szakképzettség hiánya, a befogadó munkahelyi gyakorlatok hiánya stb. miatt munkát vállalni nem tudók képzését, munkához jutását, foglalkoztatását segítik elő. A felsorolt kategóriákban speciális szükségleteik miatt a migránsok több csoportja belefért, ezért a kétezres évek elején számos olyan projekt valósult meg, melynek kedvezményezettjei voltak. A projekteket az Európai Szociális Alap és a Magyar Kormány finanszírozta.¹⁸¹ Ezen túl egyéb hazai forrás is támogatott külföldiekkel kapcsolatos programokat részben vagy egészben (például Nemzeti Civil Alapprogram, Fővárosi Önkormányzat, korábbi Szociális és Munkaügyi Minisztérium).

A magánfinanszírozás szerepe – csakúgy, mint hazánkban a társadalmi programok esetében általában – meglehetősen kicsi. Vállalkozói adományra vagy más magánfinanszírozóra leginkább az etnikai/nemzeti alapon létrejövő migráns önszervezetek támaszkodhattak. Ezen szervezeteknél jellemzően kulturális programjaik megvalósításához az adott nemzeti csoporthoz/etnikumhoz tartozó vállalkozók is részt vállaltak a finanszírozásban. Ez a leginkább jellemző a kínai közösségnél, akik számos formális és nem formalizált civil, kulturális és üzleti jellegű szervezettel rendelkeznek. Ezen szerveződések, melyek nem elsősorban a beilleszkedést szolgálják, kizárólag saját jobb módú vállalkozói rétegük tartja fenn. Hasonló tendencia figyelhető meg kisebb mértékben a török és néhány arab közösségben is.

8. Összefoglalás

Az integráció sokrétű fogalmából e fejezet a külföldiek társadalmi beilleszkedésének alapvetéseivel, illetve néhány kiemelt aspektusával foglalkozik. Társadalmi beilleszkedésen, bár egységes meghatározása nincs, mindenképpen valamilyen hosszú távú és kétirányú folyamatot kell érteni, amely alapján a külföldi a befogadó ország teljes jogú

180 A felhasznált uniós forrásokat tekintve a legnagyobb rész a Külső Határok Alap (82 283e EUR), majd az Európai Visszatérési Alap (15 264e EUR), az Európai Integrációs Alap (13 116e EUR), illetve az Európai Menekültügyi Alap (5 576e EUR). Forrás: Solid Alapok honlapja, az Alapok Többséves Programja <http://www.solidalapok.hu/?q=node/101> (letöltés időpontja: 2014. 01. 06.)

181 Forrás: EQUAL Hungary (<http://equal.nfu.hu/main.php>) (letöltés időpontja: 2014. 01. 06.)

polgárává válik. Megtanulja annak nyelvét, elfogad és magáévá tesz bizonyos társadalmi normákat, kulturális szokásokat, betartja a fogadó ország törvényeit. Ugyanakkor nem asszimilálódik teljes mértékben, eredeti identitását megőrizve színesíti, gazdagabbá teszi a befogadó közösséget. Ezzel párhuzamosan a befogadó ország is változik az idegen kultúrkörből érkező migránsok következtében, mely a már ott élő polgároktól is alkalmazkodást kíván, állami szinten pedig azt, hogy kialakítsák a beilleszkedés társadalmi, kulturális és politikai feltételeit.

Az integráció célcsoportja – ha hazánkat vagy az Európai Unió más államait nézzük – minden esetben az Unión kívüli polgárok, jellemzően, de nem kizárólag azok a személyek, akik korábban más kulturális és társadalmi szokások között éltek, ezért a beilleszkedést elősegítő állami intézkedésekre inkább rászorulnak, illetve várhatóan hosszú távon vagy akár a véglegesség szándékával maradnak a befogadó országban.

Az érkezők növekvő számával, valamint a beilleszkedésükre fordított állami források emelkedésével megnőtt az igény az integrációs intézkedések hatékonyságának valamilyen szintű mérése iránt. Ezek a mérések, illetve a kifejlesztett különféle mutatók azonban még gyermekcipőben járnak, a rendkívül komplex társadalmi folyamatok és egymással nehezen összemérhető tagállami körülmények igen nehezen számszerűsíthetők.

Hazánkban a harmadik országból érkezők beilleszkedésének elősegítése uniós tagságunk óta válik egyre hangsúlyosabbá. Nem elsősorban a hozzánk érkezők nagy száma, illetve a migránsintegráció kérdésének össztársadalmi súlya miatt, hanem mert az (európai) közösség tagjaként részt kell vállalnunk a probléma kezelésében is.

A külföldiek integrációját érintő hazai jogszabályok:

- * 2007. évi I. törvény a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról;
- * 113/2007. (V. 24.) Kormányrendelet a 2007. évi I. törvény végrehajtásáról a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról;
- * 2007. évi II. törvény a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról;
- * 114/2007. (V. 24.) Kormányrendelet a 2007. évi II. törvény végrehajtásáról a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról;
- * 2007. évi LXXX. törvény a menedékjogról;
- * 301/2007. (XI. 9.) Kormányrendelet a menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény végrehajtásáról;
- * 1991. évi IV. törvény a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról;
- * 8/1999. (XI. 10.) SzCsM rendelet a külföldiek magyarországi foglalkoztatásának elősegítéséről;
- * 355/2007. (XII. 23.) Kormányrendelet a Magyar Köztársaság által szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek tekintetében alkalmazott, a munkaerő szabad áramlásával összefüggő átmeneti szabályokról;
- * 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról;
- * 2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról;
- * 1989. évi II. törvény az egyesülési jogról;
- * 1993. évi LV. törvény a magyar állampolgárságról;
- * 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról;
- * 2003. évi LXXX. törvény a jogi segítségnyújtásról;
- * 2001. évi CI. törvény a felnőttképzésről;
- * 22/2004. (II. 16.) Kormányrendelet a felnőttképzést folytató intézmények és a felnőttképzési programok akkreditációjának szabályairól;
- * 24/2004. (VI. 22.) FMM rendelet az akkreditációs eljárás és követelményrendszer részletes szabályairól;
- * 48/2001. (XII. 29.) OM rendelet a felnőttképzést folytató intézmények nyilvántartásba vételének részletes szabályairól;
- * 23/2012. (IV. 26.) BM rendelet a 2007–2013 közötti programozási időszakban a Szolidaritási programokból származó támogatások felhasználásának alapvető szabályairól, intézményrendszeréről, a pénzügyi irányítási és ellenőrzési rendszerekről.

Ajánlott honlapok bevándorlók integrációja témában:

- * European Web Site onIntegration - <http://ec.europa.eu/ewsi/>
- * Migrant Integration Policy Index - <http://www.mipex.eu/>
- * Európai Bizottság Belügyi Főigazgatósága – Migráció, Menekültügy és Határőrizet – http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/financing/fundings/migration-asylum-borders/index_en.htm
- * Solid Alapok <http://solidalapok.hu/>

Irodalom

- BERKES Lilla: *Asszimiláció – integráció – multikulturalizmus*. Glossa Juridica, 2011/1.
- BODOLAI Anna Borbála: *A bevándorlók társadalmi beilleszkedését segítő európai és hazai szakpolitikák*. In: Bodolai Anna Borbála – Kováts András (szerk.): *A nyelvtanulástól a közösségi részvételig. Bevándorlókat támogató programok az Európai Unióban*. Nemzetközi Összehasonlító Kutatásokat Támogató Alapítvány (ICCR Budapest), Budapest, 2013.
- GÖDRI Irén: *A Magyarországon élő külföldiek jellemzőinek területi sajátosságai és ezek összefüggése a munkaerő piaci helyzetükkel*. Demográfia, 2011/2-3.
- FERGE Zsuzsa: *Variációk a társadalmi integráció témájára*. Esély – Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat, 1990/1.
- HANSEN, Kenneth Brant (szerk.): *Fehér Könyv. A menekültek, kiegészítő védelemben részesülők és a Magyarországon jogszerűen tartózkodó harmadik országbeli állampolgárok magyarországi integrációjáról*. Készült a HU2004/IB/JH/01. számú projekt keretében. Budapest, 2006.
- KOVÁTS András: *A stratégiától a megvalósításig. Mit tanulhatunk a külföldi integrációs programokból?* In: Bodolai Anna Borbála – Kováts András (szerk.): *A nyelvtanulástól a közösségi részvételig. Bevándorlókat támogató programok az Európai Unióban*. Nemzetközi Összehasonlító Kutatásokat Támogató Alapítvány (ICCR Budapest), Budapest, 2013.
- KOVÁTS András: *A bevándorlók társadalmi integrációja – koncepciók és indikátorok*. In: Kováts András (szerk.): *Bevándorlás és integráció. Magyarországi adatok, európai indikátorok*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2013.
- KOVÁCS Éva – VIDRA Zsuzsanna: *Az idegenekkel és külföldiekkel kapcsolatos angolszász, francia és német kutatások irodalma*. In: Tóth Pál Péter (szerk.): *Külföldiekkel vagy idegenekkel... A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézetének kutatási jelentései 76. szám*. Budapest, 2004.
- TÓTH Judit: *A külföldiek integrációja - célok és mérhetőség európai szinten*. Készült a „Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézet: Nemzetközi esettanulmányok” c. projekt (EIA/2010/3.2.3.1.) keretében. Budapest, 2010.
- GÖDRI Irén: *A Magyarországon élő külföldiek jellemzőinek területi sajátosságai és ezek összefüggése a munkaerő piaci helyzetükkel*. Demográfia, 2011/2-3.

SZERZŐK

Hautzinger Zoltán 1996-ban kitüntetéses oklevéllel diplomázott a Rendőrtiszti Főiskola határrendészeti szakán. A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán 2000-ben egyetemi oklevelet, majd 2010-ben PhD fokozatot szerzett. 1993-tól közel két évtizeden keresztül látott el hivatásos rendvédelmi szolgálatot előbb a Határőrség, majd a Rendőrség állományában. 2004 júliusától 2012 szeptemberéig egyetemi adjunktus, majd ezt követően c. egyetemi docens a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi és Kriminálisztikai Tanszékén. Jelenleg a Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Bevándorlási és Állampolgársági Tanszékének tanszékvezető egyetemi docense. Érdeklődési körébe elsősorban a büntetőjog és a migráció összefüggései, valamint az idegenjog és a külföldiek rendészetének egymásra hatása tartoznak.

Hegedüs Judit az ELTE Bölcsészettudományi Karán szerzett egyetemi oklevelet 2001-ben és PhD fokozatot 2008-ban. Érdeklődési körébe főként a neveléstudomány, azon belül a multikulturális nevelés, a gyermek- és ifjúságvédelem és az addiktológia tartoznak. 2002–2010 között tanársegéd, majd 2010 óta adjunktus az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Karán. 2013. július 1-je óta tanszékvezető egyetemi docens a Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Magatartástudományi Tanszékén. Jelenleg Bolyai János Kutatási Ösztöndíjban részesül.

Klenner Zoltán 2002-ben végzett a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar történelem szakán. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Hadtudományi Doktori Iskolájában 2010-ben szerzett abszolutóriumot. Kutatási területe a harmadik országból érkezett külföldiek integrációja, illetve beilleszkedése elősegítésének további fejlesztési lehetőségei. 2003 novemberétől 2012 októberéig a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal Menekültügyi Igazgatóságán a nemzetközi védelemben részesült külföldiek ellátása és támogatása területén dolgozott. 2012 novemberétől a Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Bevándorlási és Állampolgársági Tanszék tanársegéde, ahol elsősorban a menekültügyi és a migrációelméleti tantárgyak oktatásában vesz részt.

SZÉCHENYI TERV

MAGYAR
PROGRAM

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujszechenyierv.gov.hu
06-40-638-638

MAGYARORSZÁG MEGÚJUL

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.